

Juha Rantala

Varhainen eläkkeelle siirtyminen

Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2008:I

TUTKIMUKSIA

Juha Rantala

Varhainen eläkkeelle siirtyminen

Eläketurvakeskuksen tutkimuksia
2008:1

Eläketurvakeskus

00065 ELÄKETURVAKESKUS

Puhelin 010 7511 • Faksi (09) 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 PENSIONSSKYDDSCENTRALEN

Tfn 010 7511 • Fax (09) 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus Finland

Tel. +358 10 7511 • Fax +358 9 148 1172

Hakapaino Oy

Helsinki 2008

ISBN 978-951-691-098-0 (sid.)

ISBN 978-951-691-099-7 (PDF)

ISSN 1236-3049

SAATTEEKSI

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa varhaiseläkkeelle pääsyn ehdot muuttuivat monelta osin. Merkittävintä oli se, että eläkkeelle voi siirtyä oman valinnan mukaan 63–68 vuoden iässä. Tämä laajensi varhaiseen eläkkeelle siirtymiseen perinteisesti liitetyt kysymykset vanhuuseläkepuolelle ja entistä vanhempiin ikäluokkiin. Eläkeuudistus on jatkoa viime vuosikymmenen puolella alkaneelle varhaiseläkepolitiikalle. Tavoitteena on eläkkeelle siirtymisen myöhentäminen, jotta eläketurvan rahoitus olisi kestäväällä pohjalla myös jatkossa.

Tämä tutkimus on eläkeuudistuksen luomassa uudessa tilanteessa eräänlainen historiallinen kartoitus varhaiseläkkeiden käytöstä eri väestöryhmissä ennen eläkeuudistusta. Uudistuksen vaikutusten selvittäminen on mahdollista tämän vuosikymmenen lopusta alkaen, jolloin tietoa alkaa olla jo riittävästi. Viime vuosikymmenen kokemukset eri varhaiseläkereittien käytöstä antavat tähän luonnollisen vertailupohjan.

Työn valmistumista ovat edesauttaneet useat henkilöt. Helka Hyttiä Kansaneläkelaitoksesta ja Seija Ilmakunnasta Valtion taloudellisesta tutkimuskeskuksesta kiitän lukuisista neuvoista. Lämmin kiitos myös kahdelle työtä kommentoineelle refereeelle hyödyllisistä ja rakentavista huomioista. Pihla Merimaata Tilastokeskuksesta kiitän avusta tutkimusaineiston ongelmakohtien selvitystyössä. Eläketurvakeskuksen kollegoitani kiitän asiantuntevista neuvoista. Erityisesti kiitän Kati Ahosta, Raija Gouldia, Mikko Kauttoa, Juha Knuutia, Mervi Takalaa ja Eila Tuomista. Lämmin kiitos myös Merja Raunikselle tutkimuksen saattamisesta julkaisukuntoon. Tutkimukseen jääneistä mahdollisista virheistä vastaan tietenkin itse.

Helsingissä toukokuussa 2008

*Juha Rantala
Eläketurvakeskus*

ABSTRAKTI

Tutkimuksessa tarkastellaan varhaisen eläkkeelle siirtymisen kehitystä viime vuosikymmenen aikana. Täyden työkyvyttömyyseläkkeen, osatyökyvyttömyyseläkkeen, yksilöllisen varhaiseläkkeen, varhennetun vanhuuseläkkeen ja työttömyyseläkkeen lisäksi analyysissä ovat mukana osa-aikaeläke ja työttömyysputken työttömyysaika. Lisäksi tutkitaan, missä määrin eri varhaiseläkkeille siirtyneiden henkilöiden profiilit poikkeavat toisistaan. Näkyvätkö esimerkiksi yksilöiden väliset koulutus- tai tuloerot myös siinä, mitä kautta he eläkkeelle siirtyvät.

Tutkimusaineistona on Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastosta poimittu 25 prosentin otos Suomessa asuvasta 50–65-vuotiaasta väestöstä vuosilta 1989–2002. Tutkimustieto varhaiseläkereittien muutoksista ja käytöstä eri väestöryhmissä antaa lähtökohtia tämän vuosikymmenen lopun varhaiseläkekysymysten tarkastelulle.

ABSTRACT

The study investigates the development in early retirement over the past decade. In addition to full disability pension, partial disability pension, individual early retirement pension, early old-age pension and unemployment pension, the analysis includes the part-time pension and the period of unemployment preceding the unemployment pension. The paper also examines the profiles of persons who have retired on different types of early retirement pathways. For instance, whether the differences between individuals in education or in income also show in their way to retirement.

The study is based on a 25 per cent sample from the employment statistics of Statistics Finland of the population aged 50–65 in Finland for the years 1989–2002. Research on the changes in and use of different early retirement pathways in different population groups provides ground for the analysis of early retirement issues in the final years of this decade.

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkastellaan varhaisen eläkkeelle siirtymisen kehitystä viime vuosikymmenen aikana. Täyden työkyvyttömyyseläkkeen, osatyökyvyttömyyseläkkeen, yksilöllisen varhaiseläkkeen, varhennetun vanhuuseläkkeen ja työttömyyseläkkeen lisäksi analyysissä ovat mukana osa-aikaeläke ja työttömyysputken työttömyysaika. Lisäksi tutkitaan, missä määrin eri varhaiseläkkeille siirtyneiden henkilöiden profiilit poikkeavat toisistaan. Näkyvätkö esimerkiksi yksilöiden väliset koulutus- ja tuloerot myös siinä, mitä kautta he eläkkeelle siirtyvät.

Tutkimusaineistona on Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastosta poimittu 25 prosentin otos Suomessa asuvasta 50–65-vuotiaasta väestöstä vuosilta 1989–2002. Tutkimustieto varhaiseläkereittien muutoksista ja käytöstä eri väestöryhmissä antaa lähtökohtia tämän vuosikymmenen lopun varhaiseläkekysymysten tarkastelulle.

Ikääntyvien varhainen eläkkeelle siirtyminen vuosina 1990–2002

Ikääntyvien eläkkeelle siirtyminen on viime vuosikymmenen aikana myöhentynyt. Tarkastelut varhaiseläkereitin, iän ja eläkettä edeltävän työmarkkina-aseman mukaan antoivat osviittaa siitä, mitä kautta muutos on tapahtunut mutta myös siitä, kuinka ikääntyvien asema työelämässä tai sen ulkopuolella on rakenteeltaan muuttunut. Työmarkkinoiden toimintaan vaikuttavien suhdanne- ja rakennetekijöiden lisäksi taustalla ovat olleet muutokset varhaiseläkereittien ehdoissa.

Tärkeä syy eläkkeelle lähdön lykkääntymiseen on ollut työkyvyttömyysriskin pieneminen. Muutos näkyy erityisesti työllisten ryhmässä, johon valtaosa ikääntyvistä ennen eläkettä kuuluu. Väestön terveydentilan kohentumisen lisäksi työkyvyttömyysriskiä ovat alentaneet yksilöllisen varhaiseläkkeen ikärajakorotukset. Aikaisemmin eläke oli 55–59-vuotiaiden suosituimpia varhaiseläkereittejä. Nykyään he eivät voi yksilölliselle varhaiseläkkeelle edes siirtyä. Työttömien työkyvyttömyysriski on kuitenkin vastoin yleistä kehitystä noussut 1990-luvun lopussa.

Tässä tutkimuksessa työttömyysputki määriteltiin siten, että se alkaa työttömäksi tulosta, jatkuu työttömyyseläkkeenä ja päättyy vanhuuseläkkeeseen. Koska työttömyysputki on sidoksissa työttömyyteen, sen käyttö elää suhdanteiden mukaan. Etenkin lama-aikana putkeen siirtyminen oli yleistä. Itse järjestelyn merkitystä kuvaa se, että työttömäksi tulo ja työttömyyden pitkittyminen on yleisempää putki-

iässä kuin sitä ennen. Lisäksi, kun putken alaikärajaa korotettiin 53 vuodesta 55 vuoteen, työttömäksi tulo myöhentyi. On muistettava, että kaikilla työttömillä ei ole oikeutta työttömyysputkeen. Osa palaa myös takaisin työelämään tai siirtyy työkyvyttömyyseläkkeelle.

Eläkepuolella työttömyysputki näkyy vasta työttömyyseläkkeelle siirryttäessä, yleensä 60 vuoden iässä. Tämä ja laman aiheuttama korkea työttömyys selittävät sen miksi eläkkeellesiirtymisiän odote vuosina 1997–2002 pysytteli lähellä 60 vuoden ikää.

Huomattava muutos on ollut myös osa-aikaeläkkeen voimakas yleistyminen 1990-luvun lopussa. Koska osa-aikaeläke edellyttää osa-aikatyötä, iso osa ikään-tyvien työllisyyden kasvusta on ollut osa-aikaista. Osa-aikaeläkkeen yleistyminen on merkittävä ilmiö vielä siksi, että aikaisemmin kokoaikaisen työn vaihtoehdot olivat lähinnä joko kokoaikainen eläkkeellä olo tai työttömyys.

Varhennetulle vanhuuseläkkeelle oli tutkimuksen tarkasteluvuosina yleensä mahdollista siirtyä vasta 60–64 vuoden iässä. Kun tarkastelun kohteena olivat tämän ikäiset työssä olleet, varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirryttiin lähes yhtä usein kuin osa-aikaeläkkeelle tai työttömäksi.

Varhaiseläkkeelle siirtyneiden profiili

Varhaiseläkkeelle siirtymisen taustalla on sekä pakottavia että vapaaehtoiseen eläkehakuisuuteen viittaavia piirteitä. Varhaiseläkereiteistä eniten pakottavia piirteitä voi olettaa olevan työkyvyttömyyseläkkeissä ja työttömyysputkessa. Jos työnteko ei ole työn puutteen tai heikon terveyden vuoksi mahdollista, eläkkeelle siirtyminen on paras vaihtoehto tarjolla olevista vaihtoehdoista.

Eniten eläkehakuisuutta mahdollistavia piirteitä voi puolestaan olettaa olevan osa-aikaeläkkeessä ja varhennetussa vanhuuseläkkeessä. Jos yksilö haluaa lisää vapaa-aikaa ja se on taloudellisesti mahdollista, osa-aikaeläke ja varhennettu vanhuuseläke ovat luontevia vaihtoehtoja, sillä niiden piiriin siirtymiseen yksilö voi itse merkittävästi vaikuttaa.

Tässä tutkimuksessa eri varhaiseläkereittejä tarkasteltiin siten, että kunkin eläkereitin käyttäjien tyypilliset piirteet voitiin tunnistaa. Melko yksinkertaisen tilastollisen mallin avulla varhaiseläkkeitä verrattiin toisiinsa niin, että työllisille mahdollisia eläkereittejä arvioitiin työn jatkumisen ja työttömille mahdollisia eläkereittejä työttömyyden jatkumisen vaihtoehtoon nähden. Analyysissä otettiin

huomioon varhaiseläkkeiden ikärajat, toisin sanoen eläkereitit olivat ikärajojen osalta tarkastelussa mukana oleville mahdolliset.

Vuoden 2002 tilanteen perusteella työstä työttömyysputkeen (tai työttömäksi) ja täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden profiilit olivat melko samankaltaiset, vaikka ensin mainitun taustalla ovat työmarkkina- ja jälkimmäisen taustalla sairausperusteiset syyt. Kummankin reitin piiriin siirtyminen on tyypillistä yksinasuville miehille ja miehille, joiden puoliso ei ole työssä. Myös aikaisemmat työttömyyskokemukset, matala koulutustaso ja asuinpaikka harvaan asutulla seudulla lisäävät työttömyyden tai työkyvyttömyyden riskiä. Näitä ominaisuuksia voi olettaa olevan enemmän niiden ikääntyvien joukossa, joilla eläkkeelle siirtymisen taustalla on enemmän pakottavia kuin vapaaehtoiseen valintaan liittyviä syitä.

Tutkimus ei anna vastausta siihen, missä määrin eri eläkereitit korvaavat toisiinsa. Työstä työttömyysputkeen (työttömäksi) ja täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden profiilien samankaltaisuus saattaa kuitenkin viitata siihen, että työttömyysputki ja työkyvyttömyyseläke voivat olla vaihtoehtoja toisilleen.

Työkyvyttömyyseläkelajeista osatyökyvyttömyyseläke ja yksilöllinen varhaiseläke poikkesivat täydestä työkyvyttömyyseläkkeestä lähinnä siinä, että niille siirtymisen riski työn jatkumiseen verrattuna oli suurempi perheellisillä kuin yksin asuvilla työllisillä. Täydessä työkyvyttömyyseläkkeessä tilanne oli päinvastainen.

Osa-aikaeläke oli suosittu perheellisten, etenkin naisten keskuudessa ja varhennettu vanhuuseläke niiden perheellisten joukossa, joiden puoliso ei ollut työssä. Korkeasti koulutetut ja hyvätuloiset siirtyvät lisäksi muita väestöryhmiä herkemmin varhennetulle vanhuuseläkkeelle. Hyvä- ja keskituloisten joukossa osa-aikaeläke oli pienituloisia suositumpi. Tämän kaltaisia piirteitä voi olettaa olevan enemmän niiden ikääntyvien joukossa, joilla eläkkeelle siirtymisen taustalla on enemmän vapaaehtoisia kuin pakottavia syitä.

Myös yritysکوhtaisilla tekijöillä on merkitystä eläkkeelle siirtymiseen ja eläkereitin valintaan. Odotetusti työvoiman kysyntään liittyvät tekijät kuten erot toimialojen välillä näkyivät ensisijaisesti työttömyysputken käyttönä. Työttömäksi tuloon liittyi myös se, että suurissa ja keskisuurissa yrityksissä irtisanomiset olivat pieniä yrityksiä enemmän keskittyneet työttömyysputki-ikään. Ennen työttömyysputki-ikää työntekijän riski joutua työttömäksi suuresta yrityksestä oli matalampi mutta putki-iässä korkeampi kuin pienestä yrityksestä.

Yrityskoko näkyi myös muiden eläkereittien käytössä, sillä siirtyminen osa-aikaeläkkeelle, osatyökyvyttömyyseläkkeelle tai varhennetulle vanhuuseläkkeelle oli suurissa yrityksissä työskentelevillä yleisempää kuin pienissä työskentelevillä. Suurissa yrityksissä mahdollisuudet erilaisiin työaika- ja eläkejärjestelyihin saatavat olla pieniä yrityksiä paremmat.

Työn päättymisen vaihtoehto on työn jatkuminen. Yrittäjät olivat tässä suhteessa oma ryhmänsä, sillä työn päättymisen riski oli heillä palkansaaajia matalampi. Työelämässä keskimääräistä pitempään jatkoivat myös hyvin toimeentulevat ja korkeasti koulutetut. Varhennetun vanhuuseläkkeen piiriin he siirtyivät tosin muita työllisiä useammin. Perhetaustan osalta työssä jatkoivat pisimpään perheelliset ja etenkin ne, joiden puoliso oli vielä työelämässä.

Työttömät ja muut työelämän ulkopuolella olevat voivat käytännössä siirtyä ainoastaan työttömyys- tai työkyvyttömyyseläkkeelle. Valtaosa työttömistä siirtyy 60 vuoden iässä työttömyyseläkkeelle. Työkyvyttömyyseläkkeen osalta, kun vaihtoehtona on työttömyyden jatkuminen, erottui työttömien työkyvyttömyysriskin nousu 60–64 vuoden iässä. Tässä iässä valtaosa työttömistä on jo siirtynyt työttömyyseläkkeelle ja siksi 60–64-vuotiaiden työkyvyttömyysriski voi olla 55–59-vuotiaita korkeampi. Merkillepantavaa oli myös pitkäaikaistyöttömien korkea työkyvyttömyysriski.

Vuonna 1997 varhaiseläkkeelle siirtyneiden profilit olivat melko samankaltaiset kuin vuonna 2002. Poikkeuksen tekee osa-aikaeläke, jonka käyttö oli vuonna 1997 selvästi eriytyneempää. Tuolloin osa-aikaeläkkeelle kokoaikaisen työskentelyn sijaan siirtyivät etenkin hyvätuloiset, hyvin koulutetut Uudellamaalla asuvat perheelliset naiset muualta kuin teollisuuden toimialalta. Viisi vuotta myöhemmin eläkkeen suosio oli eri väestöryhmissä selvästi tasaisempaa.

Milloin ja miten eläkkeelle eläkeuudistuksen jälkeen?

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa eläkkeelle pääsyn ehdot muuttuivat monelta osin. Yksilöllinen varhaiseläke poistui siten, että yksilöllisen varhaiseläkkeen kaltaisia kriteerejä käytetään arvioitaessa 60 vuotta täyttäneiden työkyvyttömyyseläkeoikeutta. Työttömyysputken alaikäraja nousi 57 vuoteen ja työttömyyseläke lopetettiin. Nykyään putki jatkuu lisäpäivien piirissä vanhuuseläkkeelle saakka. Varhennettu vanhuuseläke muuttui niin, että vanhuuseläkkeen voi ottaa varhennettuna 62 vuoden iässä. Osa-aikaeläkkeen ikäraja palautui 56 vuodesta 58 vuoteen vuonna 2003.

Merkittävintä uudistuksessa oli kuitenkin se, että eläkkeelle voi siirtyä oman valinnan mukaan 63–68 vuoden iässä. Tämä laajensi varhaiseen eläkkeelle siirtymiseen perinteisesti liitetyt kysymykset vanhuuseläkepuolelle ja entistä vanhempiin ikäluokkiin. Kyse on ensinnäkin siitä, moniko jaksaa tai saa jatkaa työelämässä 63 ikävuoteen saakka ja toiseksi siitä, moniko tämän jälkeen haluaa vielä jatkaa työntekoa yli 63 ikävuoden.

Uudistuksen vaikutusten selvittäminen on mahdollista tämän vuosikymmen lopusta alkaen, jolloin tietoa vuoden 2005 jälkeisestä ajasta alkaa olla jo riittävästi. On ilmeistä, että 60 vuotta täyttäneen väestön työmarkkinakäyttäytyminen tulee olemaan erityisen mielenkiinnon kohteena. Viime vuosikymmenen kokemukset eri varhaiseläkereittien käytöstä antavat tähän hyvän vertailupohjan.

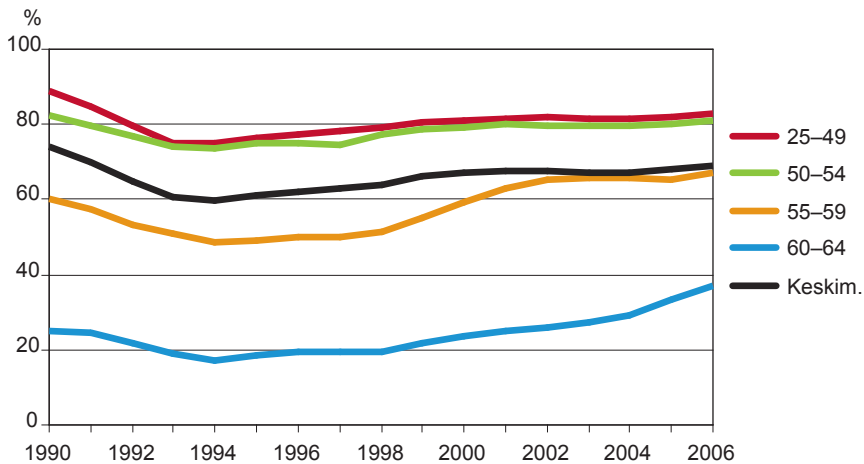
SISÄLTÖ

1	Johdanto.....	15
2	Varhaiseläkereitit vertailussa	19
2.1	Varhaiseläke – houkutus vai viimeinen vaihtoehto?	19
2.2	1990-luvun varhaiseläkereitit.....	22
2.3	Mikä eläkereittejä verrattaessa on tärkeää?.....	28
2.4	Tutkimuskysymykset	30
3	Tutkimusaineisto ja keskeiset määritelmät	31
3.1	Tutkimusaineisto ja keskeiset määritelmät.....	31
3.2	Eläkkeelle siirtymisen riski.....	33
4	Missä iässä eläkkeelle?.....	36
5	Varhaiseläkereittien käyttö vuosina 1990–2002	43
5.1	Työstä varhaiseläkkeelle	44
5.2	Työttömyydestä varhaiseläkkeelle.....	51
6	Eläkereittien käyttö eri väestöryhmissä	56
6.1	Varhaiseläkkeelle työn jatkamisen sijaan	56
6.2	Varhaiseläkkeelle työttömyyden pitkittymisen sijaan.....	68
7	Yhteenveto	72
	Kirjallisuus	81
	Liitteet.....	87

1 Johdanto

Tällä hetkellä noin puolet 55–64-vuotiaista suomalaisista on varhaiseläkkeellä tai niiden kaltaisten järjestelyjen piirissä. Vaikka viime vuosina ikääntyvien työllisyysaste on selvästi noussut, väestö ja työvoima ikääntyvät nopeasti. Nykyisin jokaista 65 vuotta täyttänyttä kohti on neljä työikäistä, 2030-luvun alkuun mennessä enää kaksi. Mikäli varhainen eläkkeelle siirtyminen ei edelleen vähene, kasvavia eläke- ja hoivamenoja on vaikea hoitaa muutoin kuin maksuja korottamalla tai eläkkeen tasosta tinkimällä.

Kuvio 1. Työllisyysaste eräissä ikäryhmissä vuosina 1990–2006.

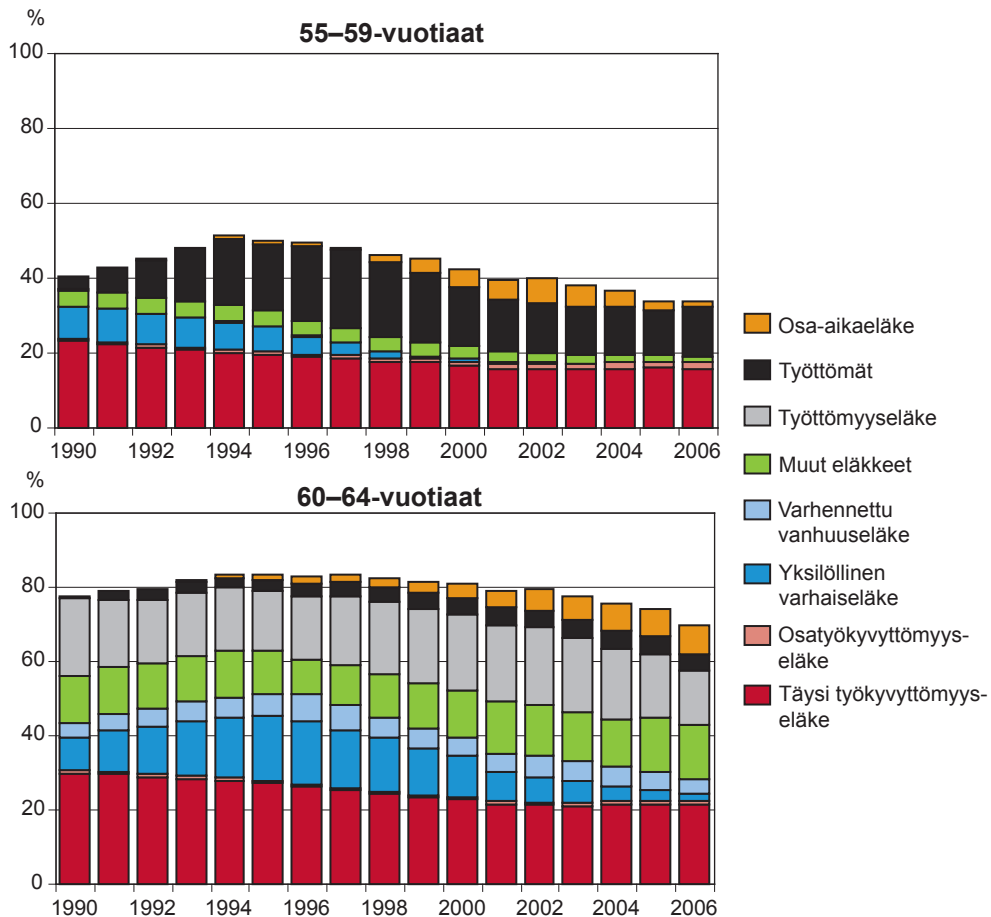
Lähde: Tilastokeskus 2007.

Pyrkimys eläkkeellesiirtymisiän nostamiseksi on Suomessa melko uusi ilmiö, sillä aikaisemmin varhaiseläkejärjestelyjen avulla pikemminkin helpotettiin tuotannon ja työmarkkinoiden rakennemuutoksia. Varttuneen työvoiman siirtäminen eläkkeelle ei ollut ongelma, koska väestörakenne oli painottunut nuoriin ja keski-ikäisiin. Erilaisia varhaiseläkeväyliä syntyi useita. Täyden työkyvyttömyyseläkkeen rinnalle tulivat osatyökyvyttömyyseläke ja yksilöllinen varhaiseläke. Työttömien eläkeväyläksi vakiintui työttömyyseläke ja sitä edeltävä työttömyyspäivärahakausi, ns. työttömyysputki. Käytössä oli myös varhennettu vanhuuseläke sekä osa-aikaeläke niille, jotka halusivat jatkaa vielä toisella jalalla työelämässä.

Viime vuosikymmenen laman aikana suunta muuttui ja varhaiseläkehakuisuutta on hillitty eri tavoin. Merkittävimmät tiukennukset liittyivät työttömyysputken

ja yksilöllisen varhaiseläkkeelle pääsyn ehtoihin tai niistä saataviin etuuksiin. Vuoden 2005 eläkeuudistus oli jatkoa tälle politiikalle, sillä työttömyysputken, osa-aikaeläkkeen ja varhennetun vanhuuseläkkeen alaikärajoja nostettiin. Samalla yksilöllinen varhaiseläke sulautettiin täyteen työkyvyttömyyseläkkeeseen ja työttömyysputkijärjestely siirrettiin kokonaisuudessaan työttömyysturvan puolelle. Eläkkeelle siirtymistä pyritään myöhentämään myös kuntoutuksen ja taloudellisten kannustimien avulla, jotta mahdollisimman moni jatkaisi työelämässä ohi joustavan vanhuuseläkkeen alaikärajan.

Kuvio 2. Omaa eläkettä saavat eläkelajeittain (ml. osa-aikaeläke) ja työttömät työnhakijat, osuus ikäryhmän väestöstä, %.

Muut eläkkeet = maatalouden erityiseläkkeet, vanhuuseläkkeet.

Lähde: Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos 2006; Työministeriö 2007.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on kartoittaa varhaisen eläkkeelle siirtymisen kehitystä ja kohdentumista vuosina 1990–2002. Miten eri varhaiseläkkeiden tai niihin rinnastettavien järjestelyjen käyttö on eri väestöryhmissä muuttunut? Mikä merkitys näillä muutoksilla on ollut siihen, että ikääntyvien työllisyysaste on viime vuosien aikana noussut poikkeuksellisen nopeasti? Tämän kaltainen tieto on tärkeää siksi, että muutokset eläkkeiden alkavuuksissa ennakoivat parhaiten tulevaa kehitystä. Toivottavaa olisi, että kiristyvien tai poistuvien varhaiseläkemuotojen seurauksena ikääntyvien työssä pysyvyys kasvaisi eikä kanavoituisi työttömyydeksi tai muualle eläkejärjestelmään.

Kokonaiskuvan saaminen varhaisesta eläkkeelle siirtymisestä ei ole yksinkertainen tehtävä, sillä varhaiseläkkeiden käyttöön vaikuttavat monet yksilön voimavaroihin, työelämään, perheeseen sekä sosiaaliturvaan ja työmarkkinoiden toimintaan liittyvät veto- ja työntötekijät. Yksilöiden kannalta tärkeitä tekijöitä ovat terveyteen, työssä jaksamiseen, työnsaantiin, toimeentuloon ja vapaa-aikaan liittyvät seikat. Yritysten kannalta kyse on niiden tarpeesta vähentää tai ainakin nuorentaa työvoimaa erilaisten eläkejärjestelyjen avulla.

Tapa siirtyä eläkkeelle riippuu varhaiseläkelajista. Kullakin niistä on omat kriteerinsä, jotka vaikuttavat siihen missä vaiheessa ja mistä syystä eläkkeelle voi siirtyä, ja joiden rajaamissa puitteissa yksilöt ja yritykset työnantajina voivat niiden käyttöön itse vaikuttaa. Eläkkeelle siirtymisen ajankohta, tapa ja syyt voivat vaihdella hyvinkin paljon ja peittää alleen ilmiötä, joita karkean tarkastelun perusteella on vaikea havaita.

Ongelmana on myös käyttökelpoisen tiedon saatavuus. Yksilötason tietoa tarvitaan varhaiseläkkeelle siirtymisestä, sitä edeltävästä toiminnasta ja muista yksilön ominaisuuksista kuvaavista taustatekijöistä. Nämä tiedot ovat käsitteellisesti epäyhdenäisessä muodossa eri viranomaisten rekistereissä. Yleensä eläkkeelle siirtymistä tarkastellaankin joko yhtenä kokonaisuutena tai pelkästään yhden eläkelajin näkökulmasta.

Tässä raportoidun tarkastelun tiedot perustuvat Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastosta poimittuun 25 prosentin eli noin 430 000 henkilön satunnaisotokseen ikääntyvästä Suomessa asuvasta väestöstä vuosilta 1989–2002. Aineistossa on runsaasti eri rekisterilähteistä yhdistettyjä yksilön eläkkeellä oloa, työmarkkina-toimintaa ja sosioekonomista asemaa kuvaavia seurantatietoja. Se soveltuu tästä syystä hyvin varhaista eläkkeelle siirtymistä koskevaan tarkasteluun.

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa varhaiseläkkeiden ehtoja muutettiin eräiltä osin hyvinkin paljon ja ensi vuosikymmenen alussa nämä muutokset ovat täysimääräisesti voimassa. Merkittävää uudistuksessa oli se, että eläkkeelle voi siirtyä oman valinnan mukaan 63–68 vuoden iässä. Tämä laajensi varhaiseen eläkkeelle siirtymiseen perinteisesti liitetyt kysymykset vanhuuseläkepuolelle ja entistä vanhempiin ikäluokkiin. Kyse on ensinnäkin siitä, moniko jaksaa tai saa jatkaa työelämässä 63 ikävuoteen saakka ja toiseksi siitä, moniko tämän jälkeen haluaa vielä jatkaa työntekoa yli 63 ikävuoden. Siksi varhaiseläkkeillä on avainrooli myös jatkossa, ei ainoastaan työssä jatkamisen vaan myös henkilön toimeentulon kannalta katsottuna.

Tämä tutkimus kuvaa kattavasti varhaiseläkkeelle siirtymistä eläkeuudistusta edeltävältä ajalta harvinaista yhdistettyä yksilötason aineistoa hyödyntäen. Uudistuksen jälkeistä aikaa varten on valmistumassa uusi aineisto, johon tämän työn tulokset antavat luontevan vertailupohjan.

Varhaiseläkekentän laajuudesta ja tutkimuksen kokoavasta otteesta johtuen eläkereittejä kuvattaessa ei mennä yksityiskohtiin. Työn tavoitteena on identifioida eri varhaiseläkereittien ”ominaisuuksia” siten, että kullekin reitille tyypilliset piirteet voidaan tunnistaa. Tutkimuksen ulkopuolelle jäävät esimerkiksi kvantitatiiviset arviot eri eläkereformien työllisyysvaikutuksista, sillä tämä vaatisi sekä reformien huolellista läpikäyntiä että kunkin reformin osalta myös niiden vaikutusten analysoimiseen soveltuvien tilastollisten menetelmin käyttöä.

Tutkimusraportti etenee siten, että luvussa 2 esitetään varhaiseläkkeelle siirtymiseen vaikuttavia työelämän veto- ja työntekijöitä sekä kuvataan tärkeimmät 1990-luvun varhaiseläkereitit. Samalla käydään läpi teemaan liittyvää kirjallisuutta ja esitetään tutkimuskysymykset. Luvussa 3 kuvataan tutkimusaineisto ja tässä työssä käytettävät määritelmät. Luvussa 4 tarkastellaan varhaiseläkkeelle siirtymisen yleistä kehitystä vuosina 1990–2002 iän ja eläkettä edeltävän työmarkkina-aseman mukaan ja luvussa 5 yksityiskohtaisemmin myös eläkereitin mukaan. Luvussa 6 analysoidaan miten varhaiseläkkeelle vuonna 2002 siirtyneiden henkilöiden profiilit poikkeavat toisistaan, kun analyysi tehdään eläkereitin mukaan. Viimeisessä luvussa esitetään yhteenveto tutkimuksen keskeisistä tuloksista ja kysymyksistä, joihin myös tulevan kehityksen kannalta on hyvä kiinnittää huomiota.

2 Varhaiseläkereitit vertailussa

Varhaiseläkereittejä on useita. Koska kullakin eläkereitillä on omat ehtonsa ja etuutensa, heijastuvat muutokset työelämässä, väestön terveydentilassa, asenteissa ja lainsäädännössä eri tavoin eri eläkereittien suosioon. Eri aikoina niiden piiriin voi valikoitua ominaisuuksiltaan hyvinkin erilaisia henkilöitä. Eläkkeelle siirtymisen taustalla on myös yleisiä, kaikille eläkereitille yhteisiä syitä. Jos tarve varhaiseläkkeelle on riittävän suuri, eläkkeelle siirrytään tai siirretään jos se vain on mahdollista. Siksi tässä luvussa varhaista eläkkeelle siirtymistä tarkastellaan aluksi yleisten syiden ja vasta tämän jälkeen varhaiseläkkeiden institutionaalisten piirteiden lävitse.

2.1 Varhaiseläke – houkutus vai viimeinen vaihtoehto?

Yksilö voi pyrkiä varhaiseläkkeelle pakottavista syistä, mutta hän voi myös haluta eläkkeelle. Seuraavassa näitä julkisesta keskustelustakin tuttuja työelämän työntö- ja vetotekijöitä esitellään eräiden ikääntymistä ja eläköitymistä käsitelleiden suomalaisten tutkimusten avulla. Laajoja katsauksia aihepiiristä löytyy muun muassa tutkimuksista Hytti (1993 ja 1998), Gould (1999), Hakola (1999), Järnefelt (2003), Saurama (2004) ja Gould ym. (2006) sekä ikääntyvien työelämää käsittelevien eri hallinnonalojen ohjelmista.¹

Tutkimusten yleistettävyyteen tai metodologisiin eroavaisuuksiin ei oteta kantaa. Kaikille yhteisenä empiirisenä ongelmana mainittakoon, että eri tekijöiden vaikutuksia on vaikea eristää toisistaan. Yksilö voi pyrkiä varhaiseläkkeelle osin siksi, että häntä sinne ”työnnetään” ja osin siksi hän myös sinne haluaa. Kysymys on usein aste-erosta näiden kahden ääripään välillä.

Yksilön kannalta tärkeä, ellei tärkein, pakottava eläkkeelle siirtymisen syy on heikko terveys ja toimintakyky. Tutkimusten mukaan terveyteen liittyvät ongelmat yleistyvät iän myötä (Gould ym. 2006). Vanhimpien työikäisten terveys on kuitenkin parantunut, sillä heille yleiset sydän- ja verisuonitaudit sekä tuki- ja

1 Esimerkiksi viime vuosikymmenen lopusta lähtien eri ministeriöiden yhteistyönä on toteutettu Kansallinen ikäohjelma, Kesto-ohjelma ja Veto-ohjelma. Kaikissa niissä pyrkimyksenä on ollut löytää keinoja ikääntyvien työssä pysyvyyden parantamiseksi. Ohjelmien julkaisuja ovat muun muassa sosiaali- ja terveysministeriön (2002) ”Ikäohjelman monet kasvot”, Haataja (2007), Horppu (2007) sekä Piekkola ja Ruuskanen (2006).

liikuntaelinten sairaudet ovat kahden viime vuosikymmenen aikana vähentyneet. Myönteisin kehitys on ollut miehillä. Toisaalta mielenterveysongelmat ovat lisääntyneet eläkkeen syynä (Gould ym. 2007). Työn henkisestä rasittavuudesta on tullut myös ikääntyvien, erityisesti naisten, työkykyä haittaava tekijä.

Työkykyyn laajemmin liittyen myös erilaiset työnteekoon ja työyhteisöön liittyvät vakavat ongelmat voivat ajaa eläkkeelle. Esimerkiksi työn fyysinen ja henkinen rasittavuus, työn huono hallittavuus, heikko työilmapiiri ja ongelmat esimiesten kanssa ovat tekijöitä, joiden on havaittu heikentävän työkykyä ja lisäävän työuupumuksen riskiä (Tuomi ym. 2006; Ahola 2007).

Henkilön sosiaalista asemaa peilaavilla tekijöillä, kuten perhetaustalla ja koulutuksella, on selvä yhteys yksilön kokemaan työkykyyn (Gould ym. 2006). Esimerkiksi erilaisia terveysongelmia, kuten pitkäaikaissairauksia ja psyykkistä oireilua, on eniten yksinasuvien miesten keskuudessa. Hyvin koulutettujen arvio työkyvystään on puolestaan keskimääräistä parempi.

Työttömät ja muut työelämän ulkopuolella olevat jäävät usein työkykytarkastelujen ulkopuolelle, sillä työn puutteen vuoksi heidän työkykyään on vaikea arvioida. Tutkimukset, joissa ikääntyvien työttömien terveyttä, toiminta- ja työkykyä on eri tavoin evaluoitu, viittaavat siihen, että työttömien tilanne on työssä käyviä selvästi heikompi. Heikommassa asemassa ovat pitkäaikaistyöttömät (Pensola ym. 2006; Hytti ym. 2006). Toisaalta Holmin ym. (2006) mukaan ikääntyvien työttömien työkyky on verrattain hyvä, vaikka se onkin työssä käyviä heikompi.

Toinen tärkeä varhaiseläkkeelle siirtymiseen tai ”siirtämiseen” liittyvä pakottava syy on työn puute. Jos yksilö on työtön tai hän on sen uhan alla eikä työnsaanti-mahdollisuuksia käytännössä ole, varhaiseläke(putki) on toimeentulon pysyvyyden kannalta usein paras tarjolla olevista heikoista vaihtoehtoista.

Ikääntyvien työttömyyttä lisäävänä rakenteellisena muutoksena 1990-luvulla voidaan pitää työvoiman kysynnän kasvua ”nuorilla” tietotyövaltaisilla ja palveluihin perustuvilla toimialoilla ja vähentymistä ”vanhoilla” maatalouden ja perusteollisuuden aloilla. Suhdannelähteen merkitystä kuvaa se, että viime vuosikymmenen laman aikana valtaosa yrityksistä vähensi työvoimaansa. Heikommin kannattavat yritykset, joissa ikääntyvien työvoimaosuudet olivat usein korkeat, vähensivät työvoimaansa eniten.² Näyttöä on siitä, että osa näistä muutoksista toteutui erilaisten eläkejärjes-

2 Hyvän kuvan 1990-luvun lamasta saa teoksesta Kalela ym. (2001). Yrityskohtaisten tekijöiden merkitystä ikääntyvien työttömyyteen on tarkastellut Korkeamäki (2001).

telyjen kautta (Hytti 1998, 2002 ja 2004; Hakola ja Uusitalo 2001, 2005a ja 2005b; Rantala 2002; Kyyrä ja Wilke 2004; Hakola ja Ilmakunnas 2005; Kyyrä 2007).³

Ikääntyvien työmahdollisuuksiin vaikuttaa myös heidän tuottavuutensa. Alhainen koulutustaso ja vanhentunut ammattitaito ovat esimerkiksi tekijöitä, joiden on todettu lisäävän irtisanomisen riskiä ja alentavan työllistymisen mahdollisuuksia. Työllistymistä vaikeuttaa myös asenteet työttömien työkykyä kohtaan. Ikääntyvien kohdalla tämän kaltaiset esteet korostuvat. Heillä on keskimääräistä alempi koulutus ja he työskentelevät usein ammattialoilla, joissa työvoiman kysyntä supistuu. Ikääntyvät myös asuvat usein taantuvilla paikkakunnilla. Toisaalta ikääntyvien työkokemus parantaa heidän asemaansa työmarkkinoilla muun ikäisiin verrattuna. On tutkimustietoa siitä, että ikääntyvillä on vaikeuksia irtautua työttömyydestä (Virjo ja Aho 2002; Rantala ja Romppanen 2004).

Eläkehakuisuuteen liitetystä tekijöistä runsaasti huomiota ovat saaneet taloudelliset kannustimet. Taustalla on ajatus, että kohtuullinen eläke ja varmuus tulotason säilymisestä lisäävät yksilön halua jättäytyä varhaiseläkkeelle tai sen kaltaisen järjestelyn piiriin. Tutkimusten yleisenä johtopäätelmänä voitaneen pitää sitä, että taloudellisilla kannustimilla on merkitystä Hakola (1999 ja 2002). Tähän viittaavat myös kyselytutkimukset (Pelkonen 2005). Merkitystä on myös sillä, kuinka eläkkeelle siirtymisen taloudellista houkuttavuutta on mitattu.⁴

Toinen eläkehakuisuuteen yhdistetty tekijä on yksilön halu saada lisää vapaa-aikaa. Vapaa-ajan tarvetta, kokoaikaista tai osittaista, voi lisätä esimerkiksi puolison eläkkeellä olo ja harrastukset mutta myös tyytymättömyys työelämässä. Taustalla voi olla myös esimerkiksi lähiomaisen sairastuminen ja halu hoitaa häntä kotona. Asenteiden, työtyytyväisyyden ja vapaa-ajan merkitystä eläkkeelle siirtymiseen ovat tarkastelleet muun muassa Gould (2001), Takala (1999 ja 2001), Tuominen (2001 ja 2004), Forma ym. (2004), Saurama (2004), Ilmakunnas ja Takala (2005), Pelkonen (2005), Piekkola (2006), Piekkola ja Ruuskanen (2006) sekä Harkonmäki (2007). Vaikka näissä tutkimuksissa kohdejoukko on vaihdellut, yleisenä

3 Mainitut tutkimukset käsittelevät ikääntyvien työttömyyttä ja työttömyyden kytkeytymistä erilaisiin eläkejärjestelyihin. Järjestelyn taustalla voi olla sekä eläkkeelle ”siirtämistä” että eläkkeelle ”siirtymistä”.

4 Eläkkeelle jäämisen taloudellista kannattavuutta kuvataan usein vertaamalla eläkettä sille vaihtoehtoiseen tuloon. Kannattavuuteen vaikuttavat muun muassa tarkasteltava aikahorisontti, tulokäsitys ja arvioidaanko kannattavuutta yksilön vai koko kotitalouden kannalta.

johtopäätelmänä on se, että yksilön haluun siirtyä varhaiseläkkeelle vaikuttavat taloudellisten seikkojen lisäksi merkittävästi myös muut seikat. Kyse voi olla vapaaehtoisesta mutta usein myös vastentahtoisesta eläkkeelle lähdöstä.

2.2 1990-luvun varhaiseläkereitit

Edellä tarkasteltiin varhaiseläkkeelle siirtymisen yleisiä syitä. Heikko työkyky ja työttömyys pakottavina syinä toisaalla, taloudelliset kannustimet ja vapaa-ajan halu eläkehakuisina syinä toisaalla ovat pelkistäen tekijöitä, joilla on merkitystä. Se miten nämä tekijät voivat realisoitua, riippuu eläkevaihtoehtoista, jotka henkilölle ovat mahdollisia. Syysuhde voi toimia toiseenkin suuntaan. Houkuttava eläkereitti ja mahdollisuus siirtyä sen piiriin voi olla eläkkeelle siirtymisen syy.

Tässä jaksossa kuvataan 1990-luvun varhaiseläkkeiden tavoitteet ja piiriin pääsyn ehdot. Kaikille eläkkeille yhteisiä ehtoja ei käsitellä. Perinteisten varhaiseläkkeiden lisäksi tarkasteluissa ovat mukana myös osa-aikaeläke ja työttömyyseläkettä edeltävä työttömyys(putki)aika.⁵ Taulukossa 1 on kooste henkilön (vakuutetun) ikää, eläkettä edeltävää työmarkkina-asemaa ja terveydentilaa koskevista ehdoista kunkin eläkereitin osalta. Työeläkelainsäädäntö on vuodelta 2002 ja vastaa parhaiten vanhoja TEL-aloja. Nämä rajaukset on tärkeä pitää mielessä. Esimerkiksi vuoden 2005 eläkeuudistuksessa työeläkelainsäädäntö muuttui. Keskeisimpiin muutoksiin viitataan tekstin yhteydessä, mutta kattavammin niitä on käsitelty teoksissa Takala ja Uusitalo (2002), Hietaniemi ja Vidlund (2003) sekä Hietaniemi ja Ritola (2007).

Työeläkkeen sijaan tai sen lisäksi henkilö voi siirtyä myös kansaneläkkeelle. Kansaneläke turvaa vähimmäistoimeentulon, jos henkilö ei saa lainkaan työeläkettä tai se jää pieneksi. Kansaneläkkeessä on seuraavat eläkelajit: työkyvyttömyyseläke, työttömyyseläke, varhennettu vanhuuseläke ja vanhuuseläke. Niiden myöntämisehdot poikkeavat jonkin verran työeläkkeiden vastaavista. Koska tämän tutkimuksen kannalta olennaisia eroja ei ole, kansaneläkkeitä ei tässä työssä erikseen käsitellä.⁶ Hyvän kuvan vuoden 2002 eläkelainsäädännöstä kokonaisuudessaan saa kirjasesta TELA (2002).

5 Varhaiseläkkeistä maatalouden erityiseläkkeet sekä sotilas-, liikenne ja tapaturma-eläkkeet eivät ole tarkastelussa mukana.

6 Pelkkää kansaneläkettä saavat kuuluvat ryhmään muut eläkkeensaajat. Nykyisin pelkälle kansaneläkkeelle siirtyvät ovat usein henkilöitä, joiden työura on jäänyt lyhyeksi tai sitä ei ole ollut lainkaan (esim. nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet). Aikaisemmin pelkälle kansaneläkkeelle siirryttiin usein siksi, että iso osa työurasta oli peräisin työeläkejärjestelmän voimaantuloa (1962) edeltävältä ajalta.

Taulukko 1. Varhaiseläkereittien piiriin pääsyn ehtoja TEL-aloilla vuonna 2002.

	Terveystilavaatimus	Työmarkkina- asema* ennen eläkettä	Ala- ikäraja
Täysi työkyvyttömyyseläke ¹	Työkyky heikentynyt 3/5	-	.
Osatyökyvyttömyyseläke ¹	Työkyky heikentynyt 2/5	-	.
Yksilöllinen varhaiseläke ^{1,2}	Työkyky heikentynyt	Työllinen, muu	59
Työttömyysputki			
Työttömyysaika ³	-	Työllinen	55
Työttömyyseläke ⁴	-	Työtön	60
Osa-aikaeläke ⁵	-	Kokoaikatyö	56
Varhennettu vanhuuseläke ⁶	-	Työllinen, muu	60

*) Työmarkkina-aseman määritelmät on esitetty luvussa 3.1 ja liitteessä 1.

- 1) Työkyvyttömyyseläkkeisiin luetaan myös kuntoutustuki. Vuodesta 2005 työkyvyttömyyseläkkeiden alaikäraja on ollut 18 vuotta.
- 2) Ennen vuotta 1940 syntyneillä ikäraja 55 vuotta, vuonna 1940–1943 syntyneillä 58 vuotta ja vuoden 1943 jälkeen syntyneillä 60 vuotta. Vuonna 2005 yksilöllinen varhaiseläke lakkautettiin. Muutos koskee vuonna 1944 tai myöhemmin syntyneitä.
- 3) Vuoteen 1996 saakka ikäraja oli 53 vuotta. Vuodesta 2005 se on ollut 57 vuotta. Muutos koskee vuonna 1950 tai myöhemmin syntyneitä.
- 4) Vuonna 2000 työttömyyseläkkeestä poistui tulevan ajan vaatimus. Muutos koskee vuoden 2000 alusta lähtien työttömäksi tulleita. Vuonna 2005 työttömyyseläke lakkautettiin. Muutos koskee 1950 tai myöhemmin syntyneitä.
- 5) Vuoteen 1997 saakka ikäraja 58 vuotta (yksityisellä sektorilla 60 vuotta vuoteen 1994 saakka). Vuonna 2003 ikäraja palautui takaisin 58 vuoteen. Muutos koskee vuonna 1947 ja sen jälkeen syntyneitä.
- 6) Julkisella sektorilla 58 vuotta (1939 tai ennen syntyneet). Vuodesta 2005 vanhuuseläkkeen voi ottaa varhennettuna 62 vuoden iässä (1944 jälkeen syntyneet).

Työkyvyttömyyseläkkeet

Työkyvyttömyyseläkkeiden tavoitteena on turvata yksilön toimeentulo tilanteessa, joissa täysipainoinen työnteko ei sairauden vuoksi ole enää mahdollista. Työkyvyttömyyseläkkeitä ovat täysi- ja osatyökyvyttömyyseläke ja vuonna 2002 myös yksilöllinen varhaiseläke (YVE).⁷ Työkyvyttömyyseläkkeen saaminen edellyttää aina lääketieteellisesti todettua pitkäaikaisen sairauden, vian tai vamman aiheuttamaa ansaintakyvyn heikkenemistä. Täydessä työkyvyttömyyseläkkeessä edellytetään työkyvyn alentumista vähintään kolmella ja osatyökyvyttömyyseläkkeessä vähintään kahdella viidenneksellä. Myös yksilöllisen varhaiseläkkeen ehtona oli

7 Työkyvyttömyyseläke alkaa yleensä vuoden mittaisen sairauspäivärahan jälkeen ja eläke voidaan myöntää määräajaksi tai toistaiseksi. Jos työkyvyn palautumisesta on toiveita, eläke myönnetään määräajaksi (kuntoutustuki). Yksilöllinen varhaiseläke ei edellyttänyt sairauspäivarahakautta.

työkyvyn alentuminen. Työkyvyn määritelmä oli siinä kuitenkin harkinnanvaraisempi ja ammatillisesti painottuneempi kuin muissa työkyvyttömyyslajeissa.

Työkyvyttömyyseläkkeen myöntämistä arvioitaessa otetaan huomioon työkyvyn heikkenemisestä johtuva ansiotason alentuminen ja se, onko työnteko entisessä työssä tai sitä vastaavassa muussa työssä ylipäättään mahdollista.

Erityisiä vaatimuksia eläkettä edeltävästä työmarkkina-asemasta ei ole. Osa-työkyvyttömyyseläkkeessä osa-aikaisen työn arvioidaan olevan mahdollista ja toivottavaa. Yksilöllisessä varhaiseläkkeessä sosiaalisten ja työolosuhteita koskevien tekijöiden paino oli suurempi kuin muissa työkyvyttömyyseläkkeissä ja siksi sen piiriin saattoi päästä lievemmin lääketieteellisin kriteerein. Eläkkeelle siirtymistä helpottivat muun muassa työn aiheuttama rasittuneisuus, pitkä työura, työolosuhteet ja laveammin myös työttömyyden uhka. Koska vaatimuksena oli oikeus tulevaan aikaan eli työnteon päättymisestä ei ollut saanut kulua yli vuotta, yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirryttiinkin yleensä työelämästä.

Työkyvyttömyyseläkkeistä vain yksilöllisessä varhaiseläkkeessä oli alaikäraja. Vuonna 1994 ikäraja kohosi 55 vuodesta 58 vuoteen ja vuonna 2000 edelleen 60 vuoteen. Muutokset tulivat voimaan asteittain. Vuoden 2005 työeläkeuudistuksessa yksilöllinen varhaiseläke poistui eivätkä vuonna 1944 tai myöhemmin syntyneet ole sen piiriin enää kuuluneet. Yksilöllisen varhaiseläkkeen kaltaisia kriteerejä käytetään kuitenkin arvioitaessa 60 vuotta täyttäneiden työkyvyttömyyseläkeoikeutta.

Työkyvyttömyyseläkkeet määräytyvät muiden työeläkkeiden tapaan henkilön työhistorian ja eläkkeen perustana olevien ansioiden perusteella. Usein eläkettä täydentää tulevan ajan osa. Tasoltaan osatyökyvyttömyyseläke on puolet pienempi kuin täysi työkyvyttömyyseläke ja yksilöllinen varhaiseläke.

Yritykselle työkyvyttömyyseläkkeet ovat kustannuksia, joissa tärkeää on se, kuinka paljon se itse osallistuu eläkkeelle siirtyvän työntekijänsä työkyvyttömyyseläkkeen rahoittamiseen.⁸ Pienessä yrityksessä eläkemenot rahoitetaan yhteisvastuullisesti. Suuressa yrityksessä, vuoden 2002 säännösten mukaan, maksu

8 Yrityksen eläkemaksuja käsitellään vain siltä osin, kun ne liittyvät eläkereittien välisiin eroihin. Hyvän kuvan eläkemaksujen määräytymisestä saa teoksesta Hieta-niemi ja Ritola (2007). On huomattava, että yritykselle eläkemaksut eivät ole ainoa ”eläkkeelle lähtöön” liittyvä kustannus. Esimerkiksi uuden työntekijän löytäminen ja kouluttaminen uuteen tehtävään aiheuttaa myös kustannuksia.

riippui omavastuuosuudesta, joka nousi tasaisesti 0 prosentista 80 prosenttiin, kun yrityksen työntekijäluku kasvoi 50:stä 800:aan. Suurelle yritykselle työntekijän siirtyminen työkyvyttömyyseläkkeelle saattoi siten aiheuttaa usean vuoden eläkkeen suuruisen menon.⁹

Työttömyysputki

Työttömyysputkeksi kutsutaan järjestelyä, jonka tavoitteena on turvata ikääntyvän pitkäaikaistyöttömän toimeentulo vanhuuseläkeikään saakka. Vuonna 2002 putken alaikäraja oli 55 vuotta, ja se alkoi 500 päivän työttömyyspäivärahakaudella. Tämän jälkeen työttömällä oli oikeus lisäpäivärahaan, jos hän päivärahakauden päätyttyä oli täyttänyt 57 vuotta. Työttömyyseläkkeeksi järjestely muuttui aikaisintaan 60 vuoden iässä, jonka jälkeen se jatkui vanhuuseläkeikään asti.¹⁰

Tässä tutkimuksessa koko työttömyysputki luetaan varhaiseläkereitiksi, koska henkilön ja yrityksen kannalta kyse on yhdestä järjestelystä. Henkilön työmarkkina-asema ennen työttömyysputkea on työllinen. Putki alkaa työttömäksi tulosta ja päättyy vanhuuseläkkeeseen. Tulkinta ei ole yksiselitteinen, sillä työttömyysputkeen siirtyminen ei ole tae sen piiriin jäämisestä. Henkilö voi esimerkiksi työllistyä tai siirtyä työkyvyttömyyseläkkeelle. Lisäksi ainoastaan putken viimeinen osa on varhaiseläke.

Henkilön toimeentulo on työttömyysaikana yleensä ansiosidonnaisen päivärahan suuruinen, mutta peruspäiväraha ja tietyin edellytyksin työmarkkinatuki ovat myös mahdollisia. Vuonna 2002 työttömyyseläke määrytyi työhistorian perusteella. Eläkettä täydensi mahdollinen tulevan ajan eläkkeen osa ja työttömyysajalta karttunut työeläkelisä. Yritykselle työttömyysputken ”käytöstä” koitui (eläke)kustannuksia

9 Vuoteen 1999 asti omavastuuosuus nousi 0 prosentista 100 prosenttiin, kun yrityksen työntekijäluku kasvoi 50:stä 1000:een. Vuodesta 2006 omavastuutekniikan on korvannut vastaava, mutta yrityksen palkkasummaan perustuva ns. maksuluokkamalli. Maksuluokkamallista tarkemmin ks. esim. Hietaniemi ja Ritola (2007).

10 Ansiosidonnaisen työttömyysturvan / lisäpäivien piiriin päästäkseen työttömän oli myös oltava työttömyyskassan jäsen ja täytettävä työssäoloehto. Työttömyyseläkkeelle pääsy edellytti työvoimatoimiston todistusta työttömänä olosta ja työttömyyspäivärahan enimmäismäärän täyttymisestä sekä eräiden työuran pituutta koskevien ehtojen täyttymistä. Työttömyyseläkkeelle pääsi myös peruspäivärahalta. Vuodesta 1995 lähtien myös yrittäjillä on lisäpäiväoikeutta lukuun ottamatta ollut oikeus työttömyysputkeen.

työttömyyseläkkeen omavastuun vuoksi. Omavastuu määräytyi kuten työkyvyttömyyseläkkeessä ja koski vain suuryrityksiä.¹¹

Työttömyysputken ehdot ovat 1990-luvun alun lamasta lähtien pääsääntöisesti kiristyneet.¹² Vuonna 1997 lisäpäiväoikeuden ikärajaa nostettiin kahdella vuodella. Tätä ennen putken alaikäraja oli siis 53 vuotta. Työttömyysputken antamaa toimeentuloa vuonna 2000 heikensi puolestaan muutos, jonka mukaan tulevan ajan eläkkeen osan sai vasta vanhuuseläkkeellä. Aikaisemmin sitä oli maksettu myös työttömyyseläkeajalta. Toisaalta samana vuonna työttömyyseläkkeestä poistui ns. tulevan ajan vaatimus, minkä ansiosta päivärahalta työmarkkinatuella pudonneet työttömät saivat oikeuden työttömyyseläkkeeseen.

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa lisäpäiväoikeuden ikäraja nousi jälleen kahdella vuodella, toisin sanoen putken alaikäraja nousi 57 vuoteen. Samalla poistui työttömyyseläke. Nykyään putki jatkuu lisäpäivien piirissä vanhuuseläkkeelle siirtymiseen saakka. Vanhuuseläke alkaa valinnan mukaan 62–65 vuoden iässä ja se myönnetään varhentamattomana. Nämä muutokset koskevat vuonna 1950 ja sen jälkeen syntyneitä.

Osa-aikaeläke

Työttömyysputken ohella osa-aikaeläke on toinen tärkeä ”työmarkkinalähtöinen” eläkemuoto. Sen tarkoituksena on edistää ikääntyneiden työntekijöiden työssä jatkamista ja jaksamista tarjoamalla heille mahdollisuuden jatkaa työelämässä osa-aikaisesti. Osa-aikaeläke edellyttää työntekijän ja työnantajan välistä sopimusta osa-aikaeläkkeen rinnalla tehtävän osa-aikatyön palkasta, työajasta ja muista työehdoista. Työajan on oltava 16–28 tuntia viikossa ja ansioiden pitää vähentyä 35–70 prosenttiin aikaisemmista ansioista.¹³

11 Vuoteen 1999 asti omavastuu nousi tosin 0 prosentista 100 prosenttiin, kun yrityksen työntekijäluku kasvoi 50:stä 300:aan. Vuodesta 2007 lähtien omavastuu määräytyy maksuluokkamallin mukaan ja vuodesta 2009 lähtien se koskee työttömyyseläkkeen sijasta lisäpäivien piirissä olevia 59–62-vuotiaita työttömiä.

12 Työttömyyseläkkeeseen tehtyjen lukuisten muutosten ja niiden voimaantuloon liittyvien suojasäännösten vuoksi työttömyyseläkkeen ehdot on selostettu ylimalkaisesti.

13 Ennen osa-aikaeläkettä työhistoriaa on lisäksi oltava vähintään 5 vuotta viimeisten 15 vuoden aikana sekä kokoaikaista työtä vähintään 12 kuukautta viimeisten puolettoista vuoden aikana. Julkisella sektorilla, yrittäjillä ja rinnakkaisista osa-aikatyötä tekevillä on omat säännöksensä.

Myös osa-aikaeläkkeelle pääsyä säätele alaikäraja. Alun perin eli vuodesta 1987 lähtien eläkkeen ikäraja oli julkisella sektorilla 58 ja yksityisellä sektorilla 60 vuotta, mutta vuonna 1994 ne yhtenäistettiin 58 vuoteen. Vuonna 1998 alaikäraja alennettiin tilapäisesti 56 vuoteen. Takaisin vanha 58 vuoden ikäraja palautui vuonna 2003. Ikärajan nosto koski 1947 tai sen jälkeen syntyneitä.

Osa-aikaeläkeaikana henkilön toimeentulo koostuu osa-aikaeläkkeestä ja sen rinnalla tehtävän osa-aikatyön palkasta.¹⁴ Osa-aikaeläke määräytyy eläkettä edeltävän vakiintuneen kokoaikaisen työn ansioiden perusteella ja tasoltaan se on puolet ansioiden alenemasta. Vanhuuseläkettä karttuu sekä palkasta että ansion alenemasta. Yritykselle sen työntekijän osa-aikaeläkkeelle siirtyminen ei aiheuta ylimääräisiä eläkekustannuksia (omavastuita), sillä osa-aikaeläke kustannetaan yhteisvastuullisesti.

Varhennettu vanhuuseläke

Varhennettu vanhuuseläke antaa henkilölle oikeuden siirtyä halutessaan koko-aikaiselle eläkkeelle ennen vanhuuseläkeikää. Vuonna 2002 eläke myönnettiin aikaisintaan viisi vuotta ennen henkilökohtaisen vanhuuseläkkeen alkamista, useimmiten 60–64 vuoden iässä. Ehtona oli varhennuksen perustana olevan työ-suhteen päättyminen.¹⁵ Rinnakkaiset työsuhteet saivat jatkua ja työtuloja niistä sai ansaita rajoituksetta.

Vuonna 2002 varhennettu vanhuuseläke laskettiin eläkkeelle siirtymiseen mennessä karttuneen eläkkeen perusteella. Eläkkeeseen tehtiin varhennusvähennys, joka oli 0,4 prosenttia kuukaudelta ja 4,8 prosenttia vuodelta. Varhentaminen pienensi vanhuuseläkettä pysyvästi, sillä sen karttuminen päättyi varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirtymiseen. Jos eläkkeen varhensi täysimääräisesti viidellä vuodella, vanhuuseläke pieneni siis pysyvästi liki neljänneksellä.

Yritykselle työntekijän siirtyminen varhennetulle vanhuuseläkkeelle ei tuo ylimääräisiä eläkekustannuksia, sillä eläke rahoitetaan yhteisvastuullisesti. Varhentamisen yhteydessä yritys voi toki kompensoida työntekijälleen varhennuksesta aiheutuvaa tulomenetystä, missä tapauksessa eläkkeelle lähtöön liittyy henkilöstön saneeraukseen tai palkitsemiseen liittyviä piirteitä.

14 Myös muissa varhaiseläkkeissä työnteko eläkkeen rinnalla on mahdollista, mutta ainoastaan osa-aikaeläkkeessä se on ehdoton vaatimus.

15 Yrittäjien yrittäjätoiminta sai varhennetun vanhuuseläkkeen aikana jatkua, tosin uutta eläkettä siitä ei enää karttunut.

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa varhennetun vanhuuseläkkeen ehdot muuttuivat. Vanhan 60 vuoden alaikärajan sijaan vanhuuseläkkeen voi nykyään ottaa varhennettuna 62 vuoden iässä eli vuotta ennen joustavan vanhuuseläkkeen 63 alaikärajaa. Varhennusvähennys kuukautta kohden on 0,6 prosenttia. Nämä muutokset koskevat vuoden 1944 jälkeen syntyneitä.

2.3 Mikä eläkereittejä verrattaessa on tärkeää?

Eläkereitin piiriin pääsyä säätelevien ehtojen täyttyminen on välttämätön mutta ei riittävä ehto sen piiriin siirtymiselle. Eläkereitin on oltava myös tarpeeksi houkutteleva suhteessa muihin eläkereitteihin tai eläkkeelle lähdön lykkäämiseen. Jälkimmäisessä tilanteessa kyse on vieläkin houkuttelevamman eläkereitin odottelusta tai siitä, että työnteko (tai työttömyys) jatkuisi vanhuuseläkeikään saakka.¹⁶ Yksilö voi myös joutua eläkkeelle, koska muuta vaihtoehtoa ei käytännössä ole. Tällöin eläkereitin houkuttavuudella muihin vaihtoehtoihin nähden ei ole suurta merkitystä.

Varhaiseläkkeelle siirtymistä tarkasteltaessa huomiota on hyvä kiinnittää neljään seikkaan. Ensinnäkin, eläkereittien lukumäärä kasvaa iän myötä. Ikävuoden 50 tuntumassa yksilö voi siirtyä eläkkeelle täyden tai osatyökyvyttömyyseläkkeen kautta, mutta jo muutamaa vuotta vanhempana hän voi ikänsä puolesta siirtyä työttömyysputkeen tai osa-aikaeläkkeelle ja vanhemmalla iällä vielä yksilölliselle varhaiseläkkeelle tai varhennetulle vanhuuseläkkeelle. Eläkevaihtoehtojen kasvu voi vaikuttaa sekä eläkkeelle lähdön ajankohtaan että yksittäisen eläkereitin käytöstä saatavaan kuvaan.

Toiseksi, eläkereittien työmarkkinasidonaisuus eli se missä määrin erilaiset työmarkkinoiden kysyntä- ja tarjontatekijät voivat yksilöiden tai yritysten päätösten seurauksena purkautua eläkepuolelle vaihtelee. Täydessä ja osatyökyvyttömyyseläkkeessä työmarkkinasidonaisuus on vähäinen, mutta muissa eläkereiteissä yhteys on selvempi.

16 Taloustieteessä eläkkeelle siirtymistä voidaan kuvata yksilön tai yrityksen päätös-ongelmana tilanteessa, jossa annettujen rajoitusten puitteissa on ratkaistava missä vaiheessa ja millä tavoin eläkkeelle siirtyminen on kannattavinta toteuttaa. Tulevaisuus on epävarma ja siksi ratkaisu tehdään vertaamalla eri vaihtoehtojen tuottamia odotettuja nykyarvoja toisiinsa. Tätä lähestymistapaa ovat soveltaneet mm. Lassila ja Valkonen (2005) sekä Hakola ja Määttänen (2007).

Työttömyysputkeen pääsyn ehtona on työttömäksi tulo ja osa-aikaeläkkeessä työn jatkuminen osa-aikaisena. Varhennetulle vanhuuseläkkeelle voi siirtyä ilman perusteluja. Yksilöllinen varhaiseläke sijoittuu täyden työkyvyttömyyseläkkeen ja työttömyysputken välimaastoon. Vaikka eläkkeen myöntämisen ehtona ovat terveydelliset syyt, sosiaalisilla ja työolosuhteita koskevilla tekijöillä on suurempi paino kuin täydessä työkyvyttömyyseläkkeessä.

Kolmas merkillepantava seikka on se, missä määrin yksilö voi omilla päätöksillään eri eläkereittien piiriin siirtymiseen itse vaikuttaa. Jos vaikutusmahdollisuus on suuri, eläkereitin houkuttavuuteen vaikuttavilla tekijöillä kuten taloudellisella kannattavuudella, kokoaikaisuudella ja arvostuksella voi olla tärkeä merkitys eläkkeelle siirtymisen tapaan tai ajankohtaan.¹⁷

Eläkereiteistä työkyvyttömyyseläkkeissä vaikutusmahdollisuutta on vähiten, sillä niille pääsyn ehtona on lääketieteellisesti todennettu syy hakijan heikentyneestä terveydentilasta. Yksilön valinnan vapaus on pieni myös silloin, kun hänet irtisanotaan työttömyysputkeen tai ”ohjataan” työttömyyden sijasta yksilölliselle varhaiseläkkeelle. Toisaalta yksilö voi myös irtisanoutua tai työnantajansa kanssa yhdessä sopia työttömyysputkeen siirtymisestä. Yleensä työttömyys on yksilölle taloudellisesti ja sosiaalisesti työn jatkamista selvästi heikompi vaihtoehto ja siksi putkeen siirtyminen lienee useimmille enemmän vastentahtoinen kuin toivottu tapahtuma.

Osa-aikaeläkkeelle pääsyn ehtona on yksilön ja hänen työnantajansa välinen sopimus. Yksilö ei voi joutua osa-aikaeläkkeelle, mutta toisaalta hän ei voi päästä sen piiriin vastoin työnantajansa tahtoa. Jos työnantaja on valmis osa-aikatyötä järjestämään, yksilö voi halutessaan siirtyä osa-aikaeläkkeelle. Varhennetussa vanhuuseläkkeessä valinnan vapautta on eniten, sillä sen piiriin siirtyminen on yksilön omasta tahdosta kiinni.

Neljäs huomion arvoinen seikka koskee eläkettä edeltävää työmarkkina-asemaa. Lähtökohdat siirtyä eläkkeelle ovat työllisillä toiset kuin muilla ei-eläkeläisillä. Työssä oleville kaikki esitellyt eläkereitit ovat mahdollisia, kun taas työttömät ja muut työelämän ulkopuolella olevat voivat siirtyä lähinnä täydelle tai osatyökyvyttömyyseläkkeelle sekä työttömyysputken ”välivaiheena” työttömyyseläkkeelle.

17 Vastaavalla tavalla yritykselle eläkejärjestely voi olla keino vähentää tai nuorentaa työvoimaa. Yritykselle tietyn eläkejärjestelyn houkuttavuuteen vaikuttaa esimerkiksi sen käytöstä koituvat kustannukset ja sopivuus yritysilmapiiriin.

Lisäksi työssä olevien vaihtoehdot eläkkeelle siirtymiseen verrattuna ovat työn jatkuminen tai työttömäksi tulo. Työttömillä vastaavat vaihtoehdot ovat sen sijaan työttömyyden pitkittyminen tai työllistyminen.

2.4 Tutkimuskysymykset

Varhaiseläkkeitä ja varhaiseläkkeelle siirtymistä on usein tarkasteltu järjestelmälähtöisesti vain yhden eläkelajiin ja siihen liittyvien erityispiirteiden kautta. Teoreettisena viitekehyksenä ovat olleet erilaiset työelämän veto- ja työntötekijät. Tutkimuksia, joissa varhaiseläkekenttää arvioidaan kokonaisuutena, on vähän. Tämä on puute, sillä muutokset työelämässä kuten varhaiseläkkeiden ehdoissa välittyvät eläkepuolelle montaa kautta. Tämän tutkimuksen tavoitteena on osaltaan paikata kokonaisvaltaisuuden puutetta. Työn keskeiset kysymykset tarkastelun kohteena olevalle 50–65-vuotiaalle väestölle vuosina 1989–2002 voidaan tiivistää seuraavasti:

- 1) Miten varhaiseläkkeelle siirtyminen vaihtelee henkilön iän ja työmarkkina-aseman mukaan ja missä määrin tämä näkyy eläkkeelle siirtymisiän kehityksessä?
- 2) Miten eri varhaiseläkkeiden piiriin pääsyä säätelevät ikäehdot ja muutokset niissä ovat vaikuttaneet eläkkeelle siirtymiseen?
- 3) Miten määritelmälliset erot vaikuttavat varhaiseläkkeelle siirtymisen kehityksestä saatavaan kuvaan? Perinteisesti työttömyysputken työttömyysaika ja osa-aikaeläke eivät ole varhaiseläkkeitä, mutta laveasti määriteltynä ne ovat varhaiseläkkeitä.
- 4) Onko eri varhaiseläkkeiden käyttö tarkastelujakson aikana muuttunut? Onko esimerkiksi jonkin eläkereitin suosio vähentynyt, mutta jonkun toisen käyttö vastaavasti lisääntynyt?
- 5) Missä määrin eri varhaiseläkkeelle siirtyneiden henkilöiden profiilit poikkeavat toisistaan? Onko esimerkiksi olemassa miehille ja naisille tyypillisiä eläkereittejä tai näkyvätkö yksilöiden väliset koulutus- ja tuloterot myös siinä, mitä kautta he eläkkeelle siirtyvät?

3 Tutkimusaineisto ja keskeiset määritelmät

3.1 Tutkimusaineisto ja keskeiset määritelmät

Työn tutkimusaineisto on Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastosta poimittu satunnaisotos vuoden 1997 lopussa Suomessa asuneesta 45–74-vuotiaasta väestöstä. Aineistossa on runsaasti eri rekistereistä yhdistettyjä yksilön työmarkkinatoimintaa, eläkkeellä oloa ja sosioekonomista asemaa kuvaavia seurantatietoja vuosilta 1989–2002. Otokoko on 430 000 eli mukana on joka neljäs tuon ikäinen henkilö. Suuren otokseen ja seurantatietojen ansiosta aineiston avulla voidaan tarkastella ikääntyvää väestöä koko seurantajakson ajalta.¹⁸ Tämä antaa mahdollisuuden tarkastella missä iässä ja mistä syystä eläkkeelle on eri aikoina siirrytty.

Eläkkeelle siirtymisen laskemiseksi erilaiset työmarkkinatilat on eroteltava yksiselitteisesti toisistaan. Tässä työssä henkilön työmarkkinatila mitataan kalenterivuoden lopun tilanteen perusteella taulukon 2 asetelman mukaisesti (ks. tarkemmin liite 1). Jos henkilö on samanaikaisesti useassa työmarkkinatilassa, työmarkkinatila määräytyy prioriteettijärjestyksen perusteella. Osa-aikaeläkettä lukuun ottamatta priorisoinnin merkitys on pieni.

Taulukko 2. Työmarkkinatilat kalenterivuoden lopussa.

Ei-eläkkeellä

- Työssä (pl. osa-aikaeläke)
- Työtön (ml. työvoimapolitiittiset toimenpiteet)
- Muu ei-eläkkeellä olo (työvoiman ulkopuolella olevat pl. eläkeläiset)

Eläkkeellä

- Täysi työkyvyttömyyseläke
- Osatyökyvyttömyyseläke
- Yksilöllinen varhaiseläke
- Työttömyyseläke
- Osa-aikaeläke*
- Varhennettu vanhuuseläke
- Muu eläke

* Luvussa 4 osa-aikaeläkkeellä olevat ovat vertailun vuoksi myös työllisiä.

18 Esimerkiksi 51-vuotiaiden työmarkkinatilat vuonna 1992 saadaan tarkastelemalla vuoden 1997 (otoksen perusvuosi) 56-vuotiaiden historiatietoja vuodelta 1992. Vuosien 1993–1996 aikana kuolleet tai maasta muuttaneet eivät kuitenkaan ole kohortista mukana. Tästä aiheutuvaa otosharhaa on pohdittu luvun lopussa.

Erilaisia tilastointitapoja on useita eikä yhdenmukaista luokitusta ole esimerkiksi siitä onko työssä ja eläkkeellä oleva henkilö ensisijaisesti työssä vai eläkkeellä.¹⁹ Tässä työssä henkilön työmarkkina-asema määräytyy tutkimusaineiston pääasiallinen toiminta -muuttujan pohjalta. Muuttujaa on kuitenkin työstetty. Pääasiallinen toiminta -muuttujassa henkilön ensisijainen työmarkkina-asema on työllinen, mutta tässä se on eläkkeellä olo. Muutoksella on merkitystä erityisesti silloin, kun henkilö on osa-aikaeläkkeellä. Aikaisemmin he kuuluivat työllisten ryhmään. Koska nyt he kuuluvat eläkkeellä olevien ryhmään, työstä osa-aikaeläkkeelle siirtyviä voidaan verrata työstä muiden varhaiseläkkeiden piiriin siirtyneisiin.

Työttömiä ovat pääasiallinen toiminta -muuttujassa Työministeriön rekisteröimät työttömät työnhakijat. Muut työnhakijat ovat joko työllisiä (työvoimapolitiittinen tukityö) tai opiskelijoita (työvoimapolitiittinen koulutus). Tässä työssä kaikki työnhakijat ovat työttömiä, jolloin työttömyyden ja toimenpiteillä olon välinen dynamiikka jää ”työttömyyden sisään”. Siksi esimerkiksi tukityön piiristä työttömäksi siirtyminen ei näy työttömäksi tulona vaan työttömyyden pitkittymisenä. Muutoksella on merkitystä lähinnä alle 55-vuotiaiden työmarkkina-asemaan.²⁰

Sairauspäivärahaa saavat ovat pääasiallinen toiminta -muuttujassa usein työmarkkinoiden ulkopuolella. Työkyvyttömyyseläkkeitä edeltää yleensä vuoden mittainen sairauspäiväraajakso. Sitä edeltävän ”alkuperäisen” työmarkkina-aseman paikantamiseksi työvoiman ulkopuolella olevien sairauspäivärahaa saaneiden henkilöiden työmarkkina-asema on määritelty vuotta aikaisemman työmarkkina-aseman perusteella.

Työvoimatutkimus on sen virallisen asemansa vuoksi tärkeä tilastolähde. Työvoimatutkimuksessa työttömäksi luokittelu edellyttää aktiivista työnhakua ja työmarkkinoiden käytettävissä oloa. Iso osa työttömyysputkessa olevista työttömistä ei kuitenkaan hae aktiivisesti työtä ja siksi he ovat työvoimatutkimuksessa yleensä työvoiman ulkopuolella. Työvoimatutkimuksessa myös melko vähäinen työ määrä on työssäoloa. Tässä työssä lähtökohtana on avoimilla työmarkkinoilla työssäolo ilman eläkkeellä oloa (ml. osa-aikaeläke) tai työttömyyteen liittyviä piirteitä. Muun muassa näistä syistä työvoimatutkimuksen ja tämän työn aineistosta

19 Yleisimmät tietolähteet ovat Tilastokeskuksen työvoimatutkimus ja työssäkäynti-tilasto, Työministeriön työnhakijarekisteri sekä Eläketurvakeskuksen ja Kansaneläkelaitoksen eläkerekisterit.

20 Esimerkiksi vuonna 2002 kaikista 50–54-vuotiaista työnhakijoista 19 prosenttia oli toimenpiteiden piirissä. Viisi vuotta vanhemmassa ikäryhmässä osuus oli 8 prosenttia.

lasketut luvut poikkeavat jonkin verran toisistaan. Merkitystä on myös sillä, että työvoimatutkimuksessa tietoja kerätään koko kalenterivuoden ajalta mutta tässä pelkästään vuoden vaihteesta.

3.2 Eläkkeelle siirtymisen riski

Henkilö on vuoden lopussa jossakin työmarkkinatilassa. Vuoden kuluttua tilanne on vaihtunut joksikin toiseksi tai on säilynyt ennallaan. Tämän periaatteen avulla voidaan laskea mihin tahansa työmarkkinatilaan liittyvät siirtymätodennäköisyydet mille tahansa väestöryhmälle. Esimerkkinä taulukossa 3 on kuvattu siirtymäosuuksien laskutapa henkilöille, jotka olivat vuoden $t-1$ lopussa työssä. Vastaavalla periaatteella voidaan laskea siirtymät myös muista työmarkkinatiloista.²¹

Taulukko 3. Työmarkkinasiirtymät vuoden $t-1$ lopun työllisille.

Lukumäärä vuoden $t-1$ lopussa t lopussa		Siirtymän nimi	Osuus
Työ	Työ	Työssäpysyvyysaste	$(Työ_t / Työ_{t-1})$
Työ	Työt ¹⁾	Työttömäksituloaste	$(Työt_t / Työ_{t-1})$
Työ	TäysiTK	Täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisaste	$(TäysiTK_t / Työ_{t-1})$
Työ	OsaTK	Osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirtymisaste	$(OsaTK_t / Työ_{t-1})$
Työ	YVE	Yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtymisaste	$(YVE_t / Työ_{t-1})$
Työ	OSELA ²⁾	Osa-aika-eläkkeelle siirtymisaste	$(OSELA_t / Työ_{t-1})$
Työ	TTE ³⁾	Työttömyyseläkkeelle siirtymisaste	$(TTE_t / Työ_{t-1})$
Työ	VAVE	Varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirtymisaste	$(VAVE_t / Työ_{t-1})$
Työ	MuuEL	Muulle eläkkeelle siirtymisaste	$(MuuEL_t / Työ_{t-1})$
Työ	Muut ⁴⁾	"Työ päättyy muuten siirtymisaste"	$(MUUT_t / Työ_{t-1})$
			= 1

1) Työttömyysputkeen työttömäksi siirtyminen putken alaikärajan mukaan.

2) Luvussa 4 osa-aika-eläkkeellä olevat ovat myös työllisiä.

3) Ei mahdollinen.

4) Ryhmä muut sisältää myös kalenterivuoden aikana maasta muuttaneet ja kuolleet.

Tässä työssä huomion kohteena on ei-eläkkeelle olevan väestön ja siitä erityisesti työllisten ja työttömien varhaiseläkkeelle siirtyminen. Koska usean vuoden mittaisia tapahtumaketjuja ei tarkastella, analyysin ulkopuolelle jäävät siirtymät varhaiseläkkeeltä jollekin toiselle varhaiseläkkeelle. Käytännössä tämä tarkoittaa

21 Olkoot mahdolliset työmarkkinatilat vuoden lopussa $j = 1, \dots, s, \dots, k$ ja n_j niihin kuuluvien henkilöiden lukumäärät ($\Sigma n_j =$ väestö). Tällöin siirtymäosuudet $o_{j,t}$ vuodelle t työmarkkinatilasta s_{t-1} ovat $o_{j,t|s,t-1} = n_{j,t} / n_{s,t-1}$, jossa $\Sigma o_{j,t} = 1$.

sitä, että osa-aikaeläkkeen tai osatyökyvyttömyyseläkkeen päättymistä täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle ei tarkastella.

Siirtymäosuuksia ketjuttamalla voidaan laskea kuinka suuri osuus tietyn ikäisestä ja tietyssä työmarkkinatilassa olevasta väestöstä olisi jossain myöhemmässä iässä i edelleen samassa työmarkkinatilassa, jos ikäryhmittäiset siirtymäosuudet eri työmarkkinatilojen välillä säilyisivät tarkasteluvuoden tasolla. Tämä ”synteettinen selviytymisfunktio” saadaan vähentämällä asteittain tarkastelun kohteena olevasta työmarkkinatilasta siitä kussakin iässä poistuneiden osuus.²²

Taulukossa 4 on aineistosta laskettu esimerkki 50–64-vuotiaiden eläkkeelle siirtymisestä vuonna 2002. Keskimmaisessä sarakkeessa on eläkkeelle siirtymisen riskit kullekin ikävuodelle erikseen ja oikeanpuoleisimmassa sarakkeessa on 50-vuotiaiden ei-eläkkeellä olon selviytymisfunktio. Taulukosta käy ilmi, kuinka esimerkiksi vuoden 2001 lopun 57-vuotiaista 3,9 prosenttia siirtyi eläkkeelle vuonna 2002. Tuolloin he olivat 58-vuotiaita. Jos vuoden 2002 eläkkeelle siirtymisosuudet eivät muutu, kaikista 50-vuotiaista ei-eläkeläisistä 82,5 prosenttia olisi 58 iässä edelleen muualla kuin eläkkeellä. Vajaa viidennes olisi siis eläkkeellä.

Taulukko 4. Eläkkeelle siirtymisen riski iän mukaan ja ei-eläkkeellä olon selviytymisfunktio 50-vuotiaille. Vuoden 2001 lopussa olevien ei-eläkkeellä olevien 50–64-vuotiaiden tilanne vuoden 2002 lopussa.*

Ikä vuonna 2002	Eläkkeelle siirtymisen riski iässä i ($=\alpha_i$), %	Ei-eläkkeellä olon selviytymisfunktio 50-vuotiaille ($=S_i$), %
50	.	100,0
51	1,3	98,7
52	1,4	97,3
53	1,7	95,7
54	1,9	93,8
55	2,9	91,1
56	2,9	88,5
57	3,0	85,8
58	3,9	82,5
59	5,2	78,3
60	33,5	52,0
61	17,2	43,1
62	14,5	36,8
63	36,0	23,6
64	18,5	19,2
65	85,7	2,7

*) α_i = Vuonna 2002 eläkkeelle iässä i siirtyneet / edellisen vuoden lopun ei-eläkkeellä olevat $i-1$ ikäiset. $S_i = S_{i-1} - S_{i-1} \times \alpha_i$, jossa $i = 51, 52, \dots, i, \dots, 65$ ja $S_{50} = 1$.

22 Laskentatapa mukailee elinaikamallien analyysimenetelmiä (Lawless 1982).

Tutkimusaineiston harhattomuudesta

Tutkimusaineisto on otos vuodelta 1997, mutta otosyksilöiden seurantatietojen avulla aineistoa yleistetään vuosille 1989–2002. Otoksen muodostamistavasta johtuen aineiston edustavuus heikkenee, kun mennään perusvuodesta 1997 kauemmaksi eteen tai taaksepäin, koska muuttoliikkeen ja kuolevuuden vaikutukset vahvistuvat. Käytännön merkitystä on lähinnä kuolevuuden aiheuttamalla harhalla taaksepäin mentäessä. Liitteessä 2 harhan suuruutta on haarukoitu vertaamalla aineiston eräitä vuosia koko väestön kattavaan työssäkäyntitilaston vastaaviin.²³

Odotetusti harhasta johtuva aliedustus on suurin vanhimmissa ikäryhmissä seuranta-ajan alussa. Eniten harhaa on jo eläkkeellä olevien ryhmässä. Koska tässä työssä tarkastellaan 49–63-vuotiaiden ei-eläkeläisten siirtymistä eläkkeelle, ongelmana ovat lähinnä 1990-luvun alkupuolella ei-eläkkeellä olevat vanhimmat ikäluokat. Arviot erityisesti 60–64 vuoden iässä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden osuuksista 1990-luvun alussa voivat olla reilustikin alaspäin harhaiset, sillä tässä ryhmässä kuolevuuden voi olettaa olevan samanikäistä väestöä korkeampi. Se, että harhan suunnasta on ennakkokäsitys, pienentää virhetulkintojen riskiä.

Aineiston yleistettävyyteen liittyy myös se, että henkilön työmarkkinasiirtymä päätellään kalenterivuosien lopun työmarkkina-asemien perusteella. Mittaustavasta johtuen osa lyhytkestoisista työmarkkinatiloista jää tarkastelun ulkopuolelle. Työmarkkinatiloista työttömyys on luonteeltaan lyhytkestoisin ja siksi työllistymisiä ja työttömäksi tuloja on todellisuudessa enemmän. Harha on suurin alle 55-vuotiailla, joilla lyhytkestoiset työ- tai työttömyysjaksot ovat muita ikääntyviä yleisempiä. Harhan suuruuteen voi vaikuttaa myös kausi- ja suhdannevaihtelu. Tässä työssä työllisyys määritellään avoimilla työmarkkinoilla olon kautta, jolloin tilapäinen tukityö ei työttömyyttä ainakaan katkaise. Ylipäätään pätkätyön ja -työttömyyden kierteessä olevan henkilön työmarkkina-asemaa on vaikea määritellä.

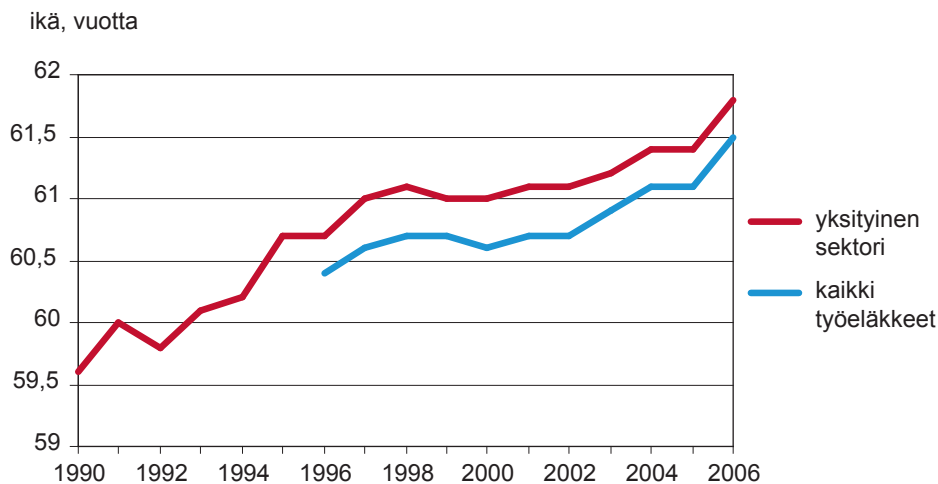
23 Otosharhaa aiheuttaa myös havaintojen vähyys. Vähiten havaintoja on muualla olevien ryhmässä sekä vanhimmissa työttömien ikäryhmissä.

4 Missä iässä eläkkeelle?

Johdanto antoi yleiskuvan varhaiseläkkeiden yleisyydestä viime vuosikymmenen alusta lähtien. Saman vuoden eläkkeellä olevista osa on ollut eläkkeellä useita vuosia ja osa on siirtynyt eläkkeelle vasta äskettäin. Eläkkeen alkaessa olosuhteet ja lainsäädäntö ovat usein toiset kuin myöhemmin eläkkeellä. Jotta eläkkeellä olon alkuperäinen ”syy” ei jäisi piiloon, varhaiseläkkeiden kehitystä ja niiden käyttöön vaikuttavia taustasyitä arvioidaan tästä eteenpäin eläkkeelle siirtymistä kuvaavien riskien (siirtymäosuuksien, todennäköisyyksien) avulla. Etuna on myös se, että eläkkeelle siirtymisen riskit ennakoivat eläkkeellä olevien väestöosuuksien muutoksia paremmin tulevaa kehitystä.

Luonteva lähtökohta tarkastelulle on odotettavissa oleva eläkkeellesiirtymisikä (odote). Tunnusluku kuvaa keskimääräistä (työ)eläkkeelle siirtymisikää, joka muodostuu tietyn ikäisille vakuutetuille, jos ikäluokittaiset eläkealkavuudet ja kuolevuudet säilyvät tarkasteluvuoden tasolla.²⁴ Kuviossa 3 on esitetty 50 vuotta täyttäneiden odote vuosilta 1990–2006 yksityisellä sektorilla sekä vastaava odote kaikista työeläkevakuutetuista vuodesta 1996 alkaen. Osa-aikaeläkettä ja työttömyysputken työttömyysaikaa ei odotetta laskettaessa pidetä eläkkeenä.

Kuvio 3. Eläkkeellesiirtymisiän odote 50-vuotiaille vuosina 1990–2006.

Lähde: Eläketurvakeskus (2007).

24 Pelkistäen odote on eri-ikäisille laskettujen eläkkeelle siirtymistä kuvaaviin todennäköisyyksien ikävuosilla painotettu keskiarvo. Tarkemmin odotteesta ks. Kannisto (2006).

Vuosien 1990–2006 välisenä aikana 50-vuotiaiden eläkkeelle siirtymisen odote on yksityisellä sektorilla noussut 59,6 vuodesta 61,8 vuoteen eli hieman yli kahdella vuodella. Valtaosa noususta tapahtui vuosien 1992–1996 välisenä aikana.²⁵ Vuosina 1997–2002 odote ei sen sijaan juuri muuttunut, vaikka tuolloin eläkkeellä olevien väestöosuus laski selvästi (vrt. kuvio 2). Näennäinen ristiriita johtuu siitä, että eläkkeellä olevien osuuksiin vaikuttavat myös menneiden vuosien tapahtumat, kun taas odotteeseen pelkästään eläkkeellesiirtymisvuoteen liittyvät tapahtumat.

Tarkastellaan seuraavaksi tämän työn tutkimusaineiston avulla eläkkeelle siirtymisen riskejä lähemmin henkilön iän ja eläkettä edeltävän työmarkkina-aseman mukaan. Eräässä mielessä kyse on eläkkeellesiirtymisiän odotteen dekomponoinnista, sillä myös odote perustuu eläkkeelle siirtymistä kuvaaviin todennäköisyyksiin. Täysin yhdenmukaiset odotteen ja tässä työssä käytetyt määritelmät eivät kuitenkaan ole. Vertailtavuuden parantamiseksi osa-aikaeläkkeellä olevat on tässä luvussa poikkeuksellisesti luettu työllisiksi.

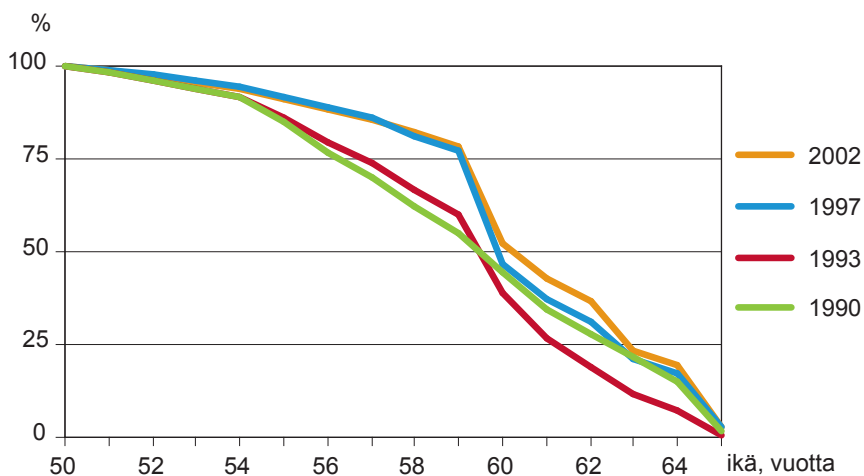
Laskelmat perustuvat luvussa 3 kuvattuun tutkimusaineistoon ja käsitteisiin. Lähtökohtana on ei-eläkkeellä oleva 50–64-vuotias väestö vuosien 1989, 1992, 1996 ja 2001 lopussa ja heidän tilanteensa vuoden kuluttua. Esimerkkiajanjaksot antavat hyvän läpileikkauksen viime vuosikymmenen kehityksestä. Vuodet 1989–1990 kuvaavat lamaa edeltävää nousukauden loppuvaihetta ja vuodet 1992–1993 laman syvintä vaihetta. Vuodet 1996–1997 olivat lamasta toipumisen ja voimakkaan taloudellisen kasvun, mutta myös korkean pitkäaikaistyöttömyyden aikaa. Vuosien 2001–2002 välisenä aikana taloudellinen kasvu oli lievästä taantumasta huolimatta vakiintunut. Liitteessä 3 on esitetty ei-eläkkeellä olevan 50–64-vuotiaan väestön jakautuminen työmarkkinatilan mukaan.

25 Odotteen viimeaikaisesta kehityksestä ks. Eläketurvakeskus (2007).

Eläkkeelle siirrytään yleensä ennen 65 vuoden vanhuuseläkeikää. Tämä ilmenee kuviosta 4, jossa 50-vuotiaiden ei-eläkkeellä olon selviytymisfunktiot on esitetty esimerkkivuosilta. Ikä ja kalenterivuosi on ilmaistu kunkin ajanjakson päättymisvuoden mukaan. Vuoden 2002 siirtymien perusteella 50-vuotiaasta ei-eläkkeellä olevasta väestöstä vajaa neljännes on eläkkeellä viimeistään 59 vuoden, noin puolet 60 vuoden ja noin kolme neljännestä 63 vuoden iässä. Jos kriteerinä on 50 prosentin raja, eläkkeelle siirtymisikä on laman jälkeen noussut vajaalla vuodella. Muutos on yhdenmukainen eläkkeellesiirtymisiän iän odotteen kanssa, jonka taustalla on myös 50 prosentin raja.

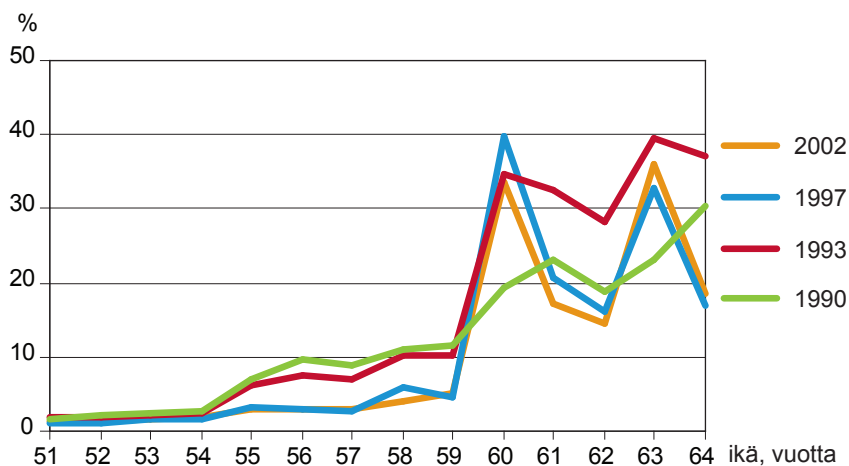
Kiinnostavimmat muutokset liittyvät eri vuosien ikäprofileihin, sillä ikävälillä 53–59 vuotta vuosien 1997 ja 2002 selviytymisfunktiot ovat selvästi muita vuosia korkeammat. Esimerkiksi 58 vuoden iässä eläkkeellä olisi ollut vuosien 1997 ja 2002 siirtymien perusteella noin 20 prosenttia. Vuosina 1990 ja 1993 tämä osuus olisi ollut 40–45 prosenttia. Eläkkeelle siirtymisen riski on siis lamaa edeltävään aikaan verrattuna myöhentynyt erityisesti ikäryhmässä 53–59 vuotta. Vuoden 1997 jälkeen eläkkeelle siirtyminen on myöhentynyt vähemmän, lähinnä 60–63-vuotiaiden ikäryhmässä.

Kuvio 4. 50-vuotiaiden ei-eläkkeellä olon selviytymisfunktio vuosina 1990, 1993, 1997 ja 2002, osa-aikaeläkeläiset työllisiä, %.

Kuviossa 5 eläkkeelle siirtymisen riskit on esitetty kullekin ikävuodelle erikseen. Ikään liittyvät taitekohdat näkyvät nyt hyvin. Ikävuoden 60 kohdalla eläkkeelle siirtymisen riski nousee erityisen voimakkaasti. Vuonna 1990 riski oli noin 10 prosenttiyksikköä ja muina vuosina yli 30 prosenttiyksikköä korkeampi kuin 59-vuotiailla vastaavina vuosina.²⁶ Myös edellä havaittu 55–59-vuotiaiden eläkkeelle siirtymisen riskin selvä lasku viime vuosikymmenen puolivälin jälkeen näkyy kuviosta hyvin. Vanhimmissa ikäluokissa erottuvat eläkkeelle siirtymisen riskin nousut ikävuosien 60 ja 63 kohdalla. On kuitenkin muistettava, että osa 61–64-vuotiaista on jo eläkkeellä.

Kuvio 5. Eläkkeelle siirtyneet iän mukaan vuosina 1990, 1992, 1997 ja 2002, osuus edellisen vuoden ei-eläkeläisistä, osa-aikaeläkeläiset työllisiä, %.

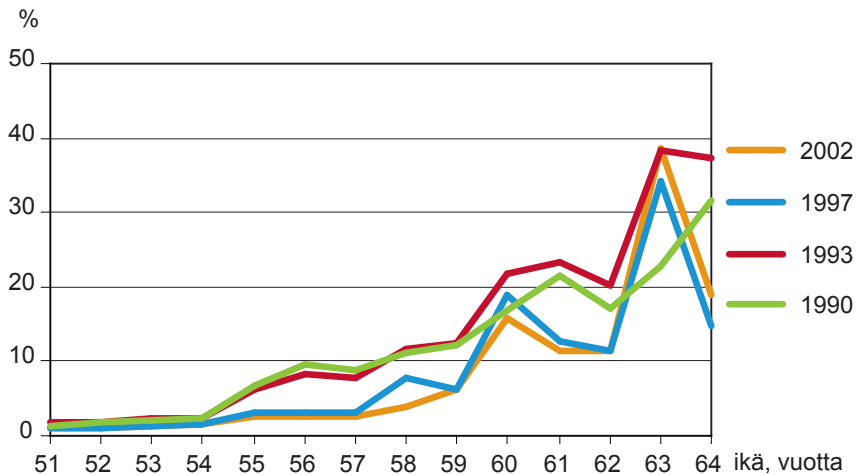
Kuva eläkkeelle siirtymisen kehityksestä tarkentuu, kun iän lisäksi otetaan huomioon eläkettä edeltävä työmarkkinatila. Seuraavassa kuviossa on esitetty työstä eläkkeelle siirtyneiden osuudet. Vertailun vuoksi osa-aikaeläkkeellä olevien henkilöiden työmarkkina-asema on määritelty kahdella tavalla. Kuviossa 6 he ovat työllisiä ja kuviossa 7 he ovat eläkeläisiä. Näistä viimeksi mainittua määritelmää käytetään tämän työn myöhemmissä luvuissa.

26 Ilman kuolleisuudesta aiheutuvaa otosharhaa vuosien 1989 ja 1992 osuudet olisivat luultavasti korkeammat (ks. luku 3).

Kuviosta 6 käy ilmi kuinka työstä eläkkeelle lähtö 60 vuoden iässä, etenkin laman jälkeen, ei nouse läheskään yhtä paljon kuin vastaavina vuosina kaikista ei-eläkkeellä olevien joukosta laskettuna (vrt. kuvio 5). Ne ikääntyneet, jotka ovat onnistuneet säilyttämään työnsä tai työllistymään uudelleen, siirtyvät siis keskimääräistä myöhemmin eläkkeelle. Merkillepantavaa on myös se, että työstä eläkkeelle siirtymisen riski 60-vuoden iässä on laman jälkeen laskenut. Tätä ei kaikkien ei-eläkeläisten osalta havaittu.²⁷

Kuviossa 7 osa-aikaeläkkeellä olevat ovat eläkeläisiä.²⁸ Vuonna 2002 eläkkeelle siirtymisen riski 55–58 vuoden iässä on yli puolet korkeampi, jos osa-aikaeläkkeellä olevat luetaan työllisten sijaan eläkeläisiksi. Vuonna 1997 vastaava eroa ei ole. Näin työstä eläkkeelle siirtyminen 55–58 vuoden iässä on vuoden 1997 jälkeen määritelmästä riippuen joko myöhentynyt tai säilynyt ennallaan.

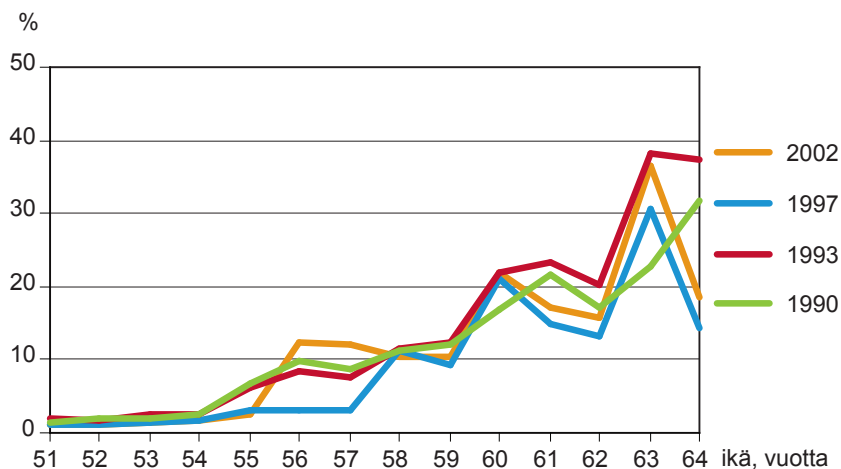
Kuvio 6. Työstä eläkkeelle siirtyneet iän mukaan vuosina 1990, 1992, 1997 ja 2002, osuus edellisen vuoden ei-eläkeläisistä, osa-aikaeläkeläiset työllisiä, %.

27 Tutkimusajankohtana julkisen sektorin vanhuuseläkkeet alkoivat usein 60 tai 63 vuoden iässä. Tämä selittää työstä eläkkeelle siirtyneiden ”piikit” kyseisten ikävuosien kohdalla.

28 Vuosina 1989 ja 1993 osa-aikaeläkkeellä olleita ei voitu erottaa omaksi ryhmäkseen. Tuloksiin tällä ei ole vaikutusta, sillä osa-aikaeläkkeen käyttö oli tuolloin sangen harvinaista.

Kuvio 7. Työstä eläkkeelle siirtyneet iän mukaan vuosina 1990, 1992, 1997 ja 2002, osuus edellisen vuoden ei-eläkeläisistä, osa-aika-eläkeläiset eläkeläisiä, %.

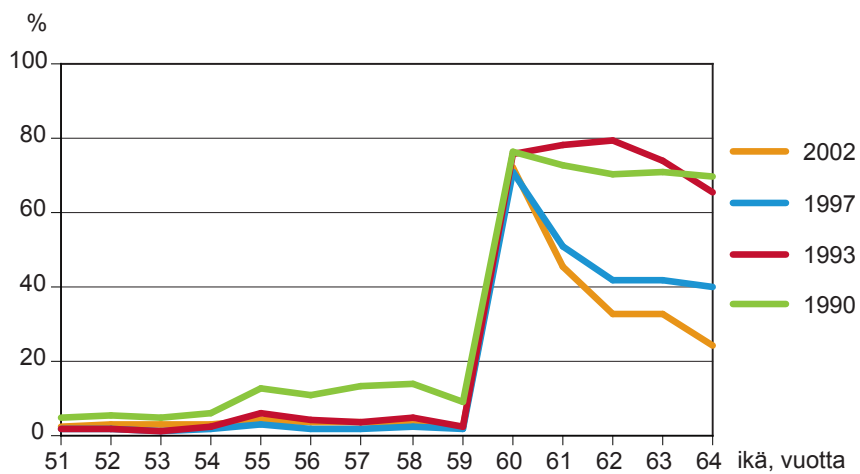

Vastaavat eläkkeelle siirtymisen riskit työttömille on esitetty kuviossa 8.²⁹ Kaikkina vuosina työttömyydestä eläkkeelle siirtymisen riski moninkymmenkertaistuu ikävuoden 60 kohdalla. Tästä pitkälti johtuu 60-vuotiaiden ”piikki” kaikkia ikään-tyviä koskeissa tarkasteluissa.³⁰ Lamavuosista lähtien työttömien osuus kaikista 55–64-vuotiaista ei-eläkeläisistä on ollut korkea. Ennen lamaa työttömyys oli sen sijaan vähäistä ja vaikutus keskimääräisiin tuloksiin pienempi. Merkillepantavaa on myös se, että vuonna 1990 työttömien siirtyminen eläkkeelle 55–59-vuoden iässä oli muita vuosia selvästi yleisempää.

29 Eläkkeelle siirtymistä ryhmästä muut ei-eläkkeellä olevat ei sen pienen koon vuoksi esitetä (ks. myös liite 3).

30 Käytännössä kyse on työttömien siirtymisestä työttömyyseläkkeelle, kuten seuraavassa luvussa ilmenee.

Kuvio 8. Työttömyydestä eläkkeelle siirtyneet iän mukaan vuosina 1990, 1992, 1997 ja 2002, osuus edellisen vuoden ei-eläkeläisistä, osa-aikaeläkeläiset työllisiä, %.

5 Varhaiseläkereittien käyttö vuosina 1990–2002

Ikääntyneiden eläkkeelle siirtyminen on vuosien 1989–2002 välisenä aikana myöhentynyt, mutta vaihtelu kalenterivuoden, iän ja eläkettä edeltävän työmarkkina-taustan mukaan on ollut suuri. Tässä luvussa tarkastelua syvennetään käymällä läpi miten mennyt kehitys on näkynyt eri varhaiseläkereittien käytössä ja keskinäisissä suhteissa. Onko esimerkiksi eläkkeelle siirtymisen myöhentyminen ollut seurausta yhden vai useamman eläkereitin käytön vähentymisestä tai löytyykö myös eläkereittejä, joiden käyttö on yleisestä kehityksestä poiketen noussut? Arvioinnin kohteena on myös osa-aikaeläke ja työttömyysputken työttömyysaika. ”Teoreettista” pohjaa analyysille antaa luvun 2 katsaus varhaiseläkereittien välisistä eroista.

Tarkastelussa ovat mukana kaikki vuosien 1989, 1992, 1996 ja 2001 lopussa olleet 50–63-vuotiaat työlliset ja työttömät eli noin 95 prosenttia tämän ikäisestä ei-eläkkeellä olevasta väestöstä. Muita ei-eläkeläisiä (opiskelijat, kotitaloustyötä tekevät, toiminta tuntematon) ei ryhmän heterogeenisuuden ja pienen koon vuoksi tarkastella.

Siirtymäosuudet kunkin eläkereitin piiriin lasketaan erikseen 50–53-, 54–58- ja 59–63-vuotiaille työllisille ja työttömille. Eläkkeelle siirtymisvuonna he ovat 51–54-, 55–59- ja 60–64-vuotiaita. Edellisen luvun esimerkkivuosien eläkkeelle siirtymisen riskejä on siis karkeistettu iän suhteen, mutta laajennettu eläkkeelle lähtöön liittyvien eläkereittien suhteen. Luokitus pelkistää keskeisimmät erot eläkereittien alkuehdoissa ja tuo hyvin ilmi sen, kuinka vaihtoehtoisten eläkereittien määrä kasvaa iän myötä. Kokonaisuuden vuoksi esitellään myös muita työmarkkinasiirtymiä ja tarpeellisilta osin tuloksia käydään läpi yksityiskohtaisemmalla tarkkuudella.

Tulkinnoissa on hyvä muistaa aineiston yleistettävyyteen ja työmarkkinasiirtymien laskentaan liittyvät määritelmän ja rajoitteet (ks. luku 3) ja se, että osa nyt käsiteltävistä varhaiseläkereiteistä on vuoden 2005 eläkeuudistuksessa poistunut tai niiden ehdot ovat muuttuneet (ks. luku 2). Eläkereittejä ikäryhmittäin tarkasteltaessa ei myöskään oteta huomioon eri ikäkohorttien kokoeroissa tapahtuneiden muutosten vaikutuksia ikäryhmän sisäiseen jakaumaan. Tässä tutkimuksessa tarkasteltavissa ikäryhmissä kohorttien koon muutosten vaikutukset eri vuosien vertailuihin ovat vähäiset.

5.1 Työstä varhaiseläkkeelle

Työn päättyminen 51–54 vuoden iässä

Ikäryhmässä 51–54-vuotiaat voi työstä varhaiseläkkeelle käytännössä siirtyä ainoastaan täyttä työkyvyttömyyseläkettä tai osatyökyvyttömyyseläkettä käyttäen. Eläkkeiden sairausperusteisuudesta johtuen työmarkkinoiden toimintaan liittyvien tekijöiden voi siksi olettaa purkautuvan lähinnä perinteisen työttömäksi tulon kautta.³¹

Taulukossa 5 on esitetty työstä eri eläkereittien piiriin siirtymisen riskit. Muut ovat myös työttömäksi tulo ja ryhmä ”muut syyt”. Ryhmä muut syyt sisältää kotitaloustyön, opiskelun ja toiminta tuntematon -aseman lisäksi tämän tarkastelun ulkopuolelle jääneet eläkereitit. Alimmalla rivillä on osuuksien summa, ”työn ainakin tilapäisesti päättäneet yhteensä”. Summan komplementti on ”työntekoa ainakin yhdellä vuodella jatkavat”.

Taulukko 5. Työn päättymisen syyt 51–54 vuoden iässä, osuus edellisen vuoden lopun työllisistä, %.*

Työn päättymisen syy	1990	1993	1997	2002
Täysi työkyvyttömyyseläke	1,7	1,6	1,0	1,0
Osatyökyvyttömyyseläke	.	.	0,1	0,2
Työtön	2,5	5,9	2,6	3,3
Muut syyt	1,0	1,5	1,0	0,9
Yhteensä	5,2	8,9	4,8	5,4

*) Vuosina 1990 ja 1993 osatyökyvyttömyyseläke sisältyy täyteen työkyvyttömyyseläkkeeseen.

Vuonna 2002 yhteensä 5,4 prosenttia 51–54-vuotiasta työllisistä päätti työnteon. Vajaat 95 prosenttia edellisen vuoden työssä olleista jatkoi siis työntekoaan ainakin yhdellä vuodella. Vuoteen 1997 verrattuna työn päättäneiden osuus on noussut jonkin verran, mutta lamavuoteen verrattuna se on selvästi laskenut.

Työttömäksi tulo on merkittävin työn päättymisen syy. Esimerkiksi vuonna 2002 työttömäksi joutui 3,3 prosenttia ikäryhmästä. Työttömäksi tulon riski on selvästi alentunut lama-ajan lukemista, mutta on kuitenkin lamaa edeltävää aikaa korkeampi. Se, että työttömyysriski on vuoden 1997 jälkeen noussut, voi johtua kuluvan vuosikymmenen alun taantumasta.

31 Yksinkertaisuuden vuoksi työttömyysputkea käsitellään vasta seuraavassa ikäryhmässä, vaikka vuosina 1990 ja 1993 myös 53–54-vuotialla oli ikänsä puolesta oikeus putkeen.

Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyi vuonna 2002 yhteensä 1,2 prosenttia ikäryhmän työssä olleista. Työkyvyttömyyseläkelajeista täysi työkyvyttömyyseläke on merkittävin. Vuonna 2002 sen piiriin siirtyi noin joka sadas edellisenä vuonna työssä ollut eli viisi kertaa enemmän kuin osatyökyvyttömyyseläkkeelle.

1990-luvun aikana 51–54-vuotiaiden työllisten työkyvyttömyyden riski on vähentynyt. Viime vuosikymmenen alussa se oli 1,7 prosenttia eli neljänneksen korkeampi kuin vuonna 2002. Yksi taustatekijä on väestön terveydentilan koheneminen, sillä suurimmat työkyvyttömyyden syyt – tuki- ja liikuntaelinsairaudet sekä sydän- ja verisuonitaudit – ovat vähentyneet. Toisaalta 1990-luvun lopusta lähtien mielenterveydelliset sairaudet työkyvyttömyyden syynä ovat lisääntyneet. Tämä voi selittää osan siitä, miksi työkyvyttömyysriski ei vuoden 1997 jälkeen ole vähentynyt. Taustalla voi olla myös työttömyydestä johtuvia syitä, sillä eri aikoina työttömäksi voi valikoitua työkyvyttömyysriskiltään erilaisia henkilöitä.

Työstä eläkkeelle siirtymistä 51–54 vuoden iässä ei eläkereittien sairausperusteisuudesta johtuen voida pitää yksilön valintana, johon merkittävästi vaikuttaisivat taloudelliset kannustimet tai muut eläkehakuisuuteen liitetyt syyt. Eläkkeelle haluavan yksilön vaihtoehto on lähinnä ”odottelu”, sillä ikävuodesta 55 alkaen valinnanvaraa on enemmän. Työttömäksi siirtymiseen verrattuna ”odottelu” on myös taloudellisesti selvästi turvatumpi vaihtoehto. Myöskään yritys ei voi siirtää 51–54-vuotiaita työntekijöitään eläkkeelle. Jos työvoiman vähentämisen tarve on akuutti, irtisanominen on sille käytännössä ainoa vaihtoehto. Suurille yrityksille se on myös eläkejärjestelyä halvempi ratkaisu. Toisaalta eläkejärjestely on pehmeä saneerauskeino ja siksi ”odottelu” voi olla yrityksenkin edun mukaista.

Työn päättymisen 55–59 vuoden iässä

Ikäryhmässä 55–59-vuotiaat varhaiseläkereittien lukumäärä nousee, sillä työ voi täyden ja osatyökyvyttömyyseläkkeen lisäksi päättyä yksilöllisen varhaiseläkkeen, osa-aikaeläkkeen tai työttömyysputken kautta (taulukko 6). Yksinkertaisuuden vuoksi työttömäksi tulo on rinnastettu ”varhaiseläkereitiksi”, koska ikäryhmällä on ikänsä puolesta oikeus työttömyysputkijärjestelyyn.³²

32 Työttömäksi tulo 55–59 vuoden iässä ei takaa putkeen siirtymistä tai sen piiriin jäämistä. Tutkimusaineiston mukaan kaikista 55–59-vuotiaana työttömäksi tulleista 90–95 prosenttia oli kuitenkin 60–61 vuoden iässä työttömyyseläkkeellä tai työttömänä.

Uusien eläkereittien myötä eläkkeelle siirtymisen työmarkkinasidonaisuus kasvaa selvästi ja eroilla eläkereittien houkuttavuudessa, käyttötarkoituksissa ja piiriin pääsyä koskevan päätösvallan jakautumisessa yksilöiden ja yritysten välillä on aivan eri merkitys kuin nuoremmassa ikäryhmässä. Työmarkkinoiden toimintaan vaikuttavat kysyntä- ja tarjontatekijät voivat nyt purkautua myös eläkepuolelle. Huomionarvoista on lisäksi se, että uusien eläkereittien piiriin siirrytään yleensä työelämästä.

Taulukko 6. Työn päättymisen syyt 55–59 vuoden iässä, osuus edellisen vuoden lopun työllisistä, %.*

Työn päättymisen syy	1990	1993	1997	2002
Täysi työkyvyttömyyseläke	2,5	2,1	1,6	1,6
Osatyökyvyttömyyseläke	.	.	0,3	0,4
Yksilöllinen varhaiseläke	5,1	3,6	0,7	0,2
Osa-aikaeläke	.	.	1,0	5,8
Työtön (putki-ikä)	2,4	8,7	4,4	4,8
Muut syyt	2,8	3,9	2,8	2,1
Yhteensä	12,8	18,3	10,8	14,9

*) Osa-aikaeläkkeelle siirtyvän työ jatkuu osa-aikaisena. Tiedot osa-aikaeläkkeestä vuosilta 1990 ja 1993 puuttuvat. Täysi työkyvyttömyyseläke sisältää osatyökyvyttömyyseläkkeen vuosina 1990 ja 1993.

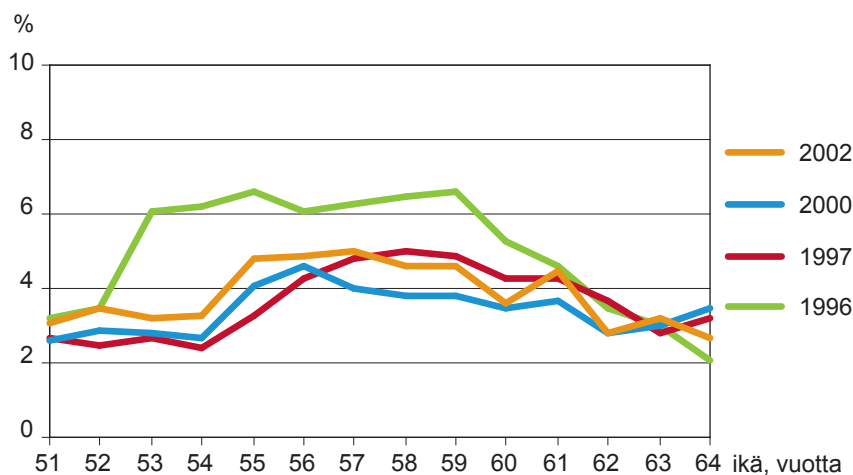
Kokonaisuutena työn päättymisen riski on 55–59-vuotiailla nuorempaa ikäryhmää selvästi korkeampi. Esimerkiksi vuonna 2002 liki 15 prosenttia ikäryhmästä lopetti tai ainakin vähensi työntekeään syystä tai toisesta. Riski on melkein kolme kertaa korkeampi kuin 50–54-vuotiaiden ikäryhmässä. Vaihtelu kalenterivuoden mukaan on myös suuri. Vuonna 1997 työn päättymisen riski oli 55–59-vuotiailla noin 30 prosenttia matalampi ja vuonna 1993 noin 20 prosenttia korkeampi kuin vuonna 2002. Vaihtelua selittävät muutokset ”uusissa” varhaiseläkereiteissä.

Vuonna 2002 työttömäksi jäi vajaa viisi prosenttia 55–59-vuotiaista työssä olleista. Pahimpana lamavuonna osuus oli liki yhdeksän prosenttia. Työttömäksi joutuneiden osuus on lamavuosista lähtien ollut 1,5–1,7-kertainen 50–54-vuotiaisiin verrattuna, mikä viittaa siihen, että työttömyysputkella on merkitystä työttömäksi tuloon. Työmarkkinatilanteen vaikutus on kuitenkin ilmeinen. Vuonna 1990 työllisyystilanne oli hyvä eikä putkeen siirtyminen ollut yleistä. Lama-aikana putken käyttö moninkertaistui, mutta toisaalta työttömyys kasvoi selvästi myös muissa ikäryhmissä. Työttömäksi tulo riskin lievä kasvu vuoden 1997 jälkeen voi olla

seurausta tämän vuosikymmen alun taantumasta, sillä kasvu on ollut samaa luokkaa myös nuoremmassa ikäryhmässä.

Tarkemmalla ikäluokituksella työttömyysputken yhteys työttömäksituloon näkyy selvästi (kuvio 9). Vuonna 1996, jolloin putken alaikäraja oli vielä 53 vuotta, työttömäksituloaste nousi heti 52 ikävuoden jälkeen. Vuodesta 1997 lähtien vastaava nousu on tapahtunut sen sijaan vasta korotetun alaikärajan kohdalla eli ikävuoden 54 jälkeen. Näyttää siltä, että putken alaikärajan korotus on lykännyt työttömäksi tuloa ja osaltaan vähentänyt työttömyyttä.³³

Kuvio 9. Työstä työttömäksi, osuus edellisen vuoden lopun työllisistä, %.

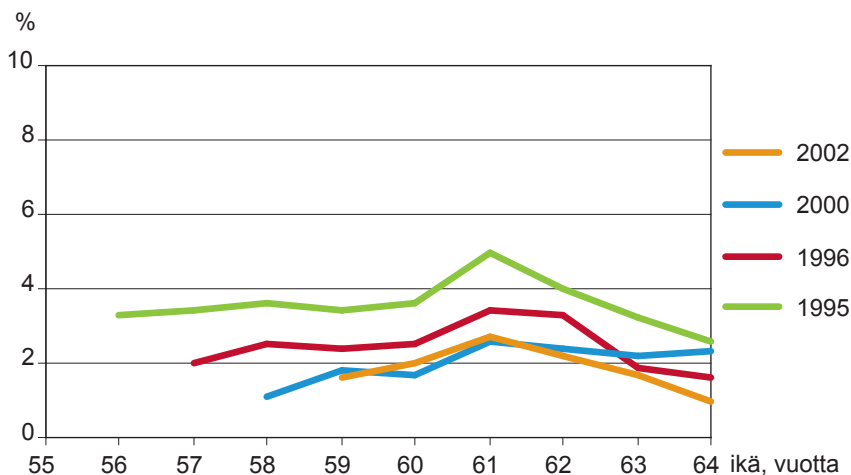
Vuonna 2002 työstä työkyvyttömyyseläkkeille (täysi työkyvyttömyyseläke, osatyökyvyttömyyseläke tai yksilöllinen varhaiseläke) siirtyi hieman yli kaksi prosenttia 55–59-vuotiaista työssä olleista. Osuus on viime vuosikymmen aikana laskenut selvästi, sillä vuonna 1990 työkyvyttömyyseläkkeet olivat suurin työn päättymisen syy.³⁴

33 Putken käytön laajuus riippuu työttömyyden määrittely- ja mittaustavasta. Esimerkiksi Hakolan ja Uusitalon (2005) mukaan 50–54- ja 55–59-vuotiaiden työttömyysriskit (insidenssit) ovat vuodesta 1995 lähtien olleet liki yhtä suuret. Työttömyysriski laskettiin kuukausikohtaisesti jakamalla työministeriön tilastoimat kuukauden aikana alkaneet työttömyysjaksot Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksen kuun alun työllisten lukumäärällä.

34 Ilman aineiston otosharhaa 1990-luvun alun työkyvyttömyysriskit olisivat luultavasti suuremmat (tutkimusaineiston harhattomuudesta ks. luku 3).

Eniten on alentunut yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtymisen riski. Vuonna 1990 eläkkeelle siirtyi 5,1 prosenttia, mutta vuonna 2002 vain 0,2 prosenttia ikäryhmän työssä olleista. Yksilöllisen varhaiseläkkeen käytön romahduksen syynä on eläkkeen alaikärajan asteittainen nosto 55 vuodesta 60 vuoteen, mutta myös eläkkeen suosion merkittävä vähentyminen (kuvio 10). Työkyvyttömyyseläkkeistä yksilöllisessä varhaiseläkkeessä on eniten työmarkkinasidonnaisia piirteitä. On mahdollista, että sekä työllisyyden kohentuminen että työttömyysputken ja osa-aikaeläkkeen suosion kasvu ovat vähentäneet yksilöllisen varhaiseläkkeen merkitystä varhaiseläkereittinä.

Kuvio 10. Työstä yksilölliselle varhaiseläkkeelle, osuus edellisen vuoden työssä olleista, %.

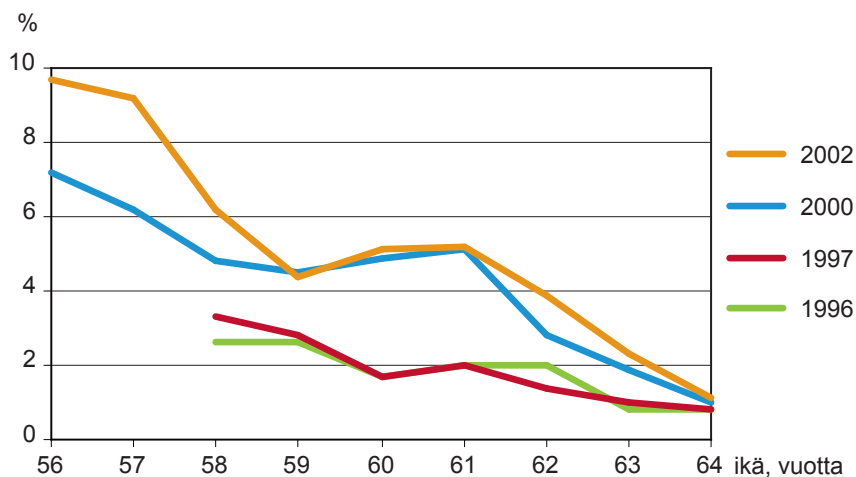
Työkyvyttömyysriski on vähentynyt myös täyden ja osatyökyvyttömyyseläkkeiden kautta. Reilussa kymmenessä vuodessa niiden osuus on alentunut yhteensä neljänneksellä, vaikka viime vuosien aikana lasku onkin hiipunut. Taustalla lienee samat väestön terveydentilaan liittyvät syyt kuin nuoremmissa ikäryhmissä. Osa-työkyvyttömyyseläkkeen merkitys eläkereittinä on vähäinen myös 55–59-vuotiaiden ikäryhmissä. Yksilöllisen varhaiseläkkeen käytön romahduksen seurauksena eläkkeen merkitys työkyvyttömyyseläkelajina on ehkä hivenen kasvanut.

Osa-aikaeläke poikkeaa muista eläkereiteistä siinä, että sen aikana henkilö on aina osa-aikatyössä. Vielä 1990-luvun alussa osa-aikaeläkkeen käyttö oli erittäin vähäistä, mutta vuosikymmenen puolesta välistä lähtien sen suosio on lisääntynyt

voimakkaasti.³⁵ Vuonna 1997 osa-aikaeläke ohitti yksilöllisen varhaiseläkkeen ja viisi vuotta myöhemmin se oli jo suosituin työstä varhaiseläkkeelle siirtymisen muoto 55–59-vuotiaiden työssä olleiden ikäryhmässä.

Yksi syy osa-aikaeläkkeen yleistymiseen on ollut sen alaikärajan tilapäinen lasku 58 vuodesta 56 vuoteen vuonna 1998 (kuvio 11). Näin entistä suurempi osa ikäryhmästä sai mahdollisuuden osa-aikaeläkkeeseen. Tärkeää on myös ollut osa-aikaeläkkeen suosion yleinen kasvu. Vuonna 2002 kaikista 58–60-vuotiaista työllisistä noin viisi prosenttia siirtyi osa-aikaeläkkeelle. Viisi vuotta aikaisemmin tämä osuus oli yli puolta matalampi.³⁶ Työllisyystilanteen kohentumisen ansiosta yritysten edellytykset tarjota työntekijöilleen osa-aikatyötä ovat luultavasti parantuneet. Myös työntekijöillä on ollut halua osa-aikaeläkkeelle, sillä työnantaja ei voi yksipuolisesti siirtää työntekijöitään osa-aikaeläkkeelle.

Kuvio 11. Työstä osa-aikaeläkkeelle, osuus edellisen vuoden lopun työllisistä, %.

35 Tutkimusaineistossa ei ole tietoja 1990-luvun alun osa-aikaeläkkeelle siirtyneistä henkilöistä, mutta rekisteritietojen perusteella heitä oli erittäin vähän. Vuonna 1990 osa-aikaeläkkeen ikäraja oli lisäksi yksityisellä sektorilla 60 vuotta.

36 Vuonna 2002 osa-aikaeläkkeelle 56–57 vuoden iässä siirtyneiden osuus on poikkeuksellisen korkea, sillä 2003 eläkkeen ikäraja nousi 58 vuoteen. Vaikka muutos ei koskenut vuonna 1946 tai sitä ennen syntyneitä, osa heistä lienee varmuuden vuoksi aikaistanut osa-aikaeläkkeelle siirtymistään (Ilmakunnas ja Takala 2005).

Työn päättyminen 60–64 vuoden iässä

Ikäryhmässä 60–64 vuotta varhaiseläkereittien määrä lisääntyy vielä varhennetulla vanhuuseläkkeellä (taulukko 7).³⁷ Vuonna 2002 työn päättymisen riski oli kaiken kaikkiaan lähes 26 prosenttia. Osuus 55–59-vuotiaisiin verrattuna on yli 10 prosenttiyksikköä korkeampi. Osuuden voimakkaan kasvun taustalla on pitkälti julkisen sektorin varsinainen vanhuuseläke, josta ryhmä ”muut syyt” vanhimmassa ikäryhmässä enimmäkseen koostuu.³⁸ Vaikka vanhuuseläkettä ei tässä työssä käsitellä, sen merkitys on työstä poistumisen yleisyyttä arvioitaessa hyvä ottaa huomioon.

Taulukko 7. Työn päättymisen syyt 60–64 vuoden iässä, osuus edellisen vuoden lopun työllisistä, %.*

	1990	1993	1997	2002
Täysi työkyvyttömyyseläke	.	2,5	2,2	1,6
Osatyökyvyttömyyseläke	.	.	0,2	0,1
Yksilöllinen varhaiseläke	.	4,0	2,6	2,1
Osa-aikaeläke	.	.	1,5	4,2
Työtön (putki-ikä)	.	8,6	3,9	3,6
Varhennettu vanhuuseläke	.	0,0	3,2	3,4
Muut syyt	.	21,3	10,5	10,8
Yhteensä	.	36,4	24,1	25,8

*) Osa-aikaeläkkeelle siirtyvän työ jatkuu osa-aikaisena. Tuloksia vuodelta 1990 ei esitetty, koska vanhimmassa ikäryhmässä kuolleisuuden aiheuttama otosarha on jo melko suuri (ks. luku 3). Vuonna 1993 osatyökyvyttömyyseläke on täydessä työkyvyttömyyseläkkeessä. Osa-aikaeläke ja varhennettu vanhuuseläke puuttuvat.

Työttömäksi vanhimmassa ikäryhmästä jäi vuonna 2002 vajaa neljä prosenttia (ks. myös kuvio 9). Osuus on melkein sama kuin vuonna 1997 mutta selvästi matalampi kuin lamavuonna. Tasoltaan työttömäksi tulo-osuus on kaikkina vuosina 60–64-vuotiailla noin prosenttiyksikön verran 55–59-vuotiaita matalampi. Työttömyysputkeen siirtäminen/siirtyminen koskee siten myös vanhinta ikäryhmää, joskin yleisempää se on putken alaikäraja lähellä olevassa ikäluokissa.

Työstä täydelle työkyvyttömyys- ja yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyneiden osuudet ovat 60–64-vuotiailla muita ikäryhmiä korkeammat. Odotetusti työkyvyttömyysriski kasvaa iän myötä. Yksilöllisen varhaiseläkkeen piiriin siirtymisen riski

37 Varhennettu vanhuuseläke voi alkaa myös ennen 60 vuoden ikää, jos vanhuuseläkkeen alaikäraja on alle 62 vuotta. Näitä havaintoja on aineistossa erittäin vähän.

38 Vanhuuseläkkeen alaikäraja oli julkisella sektorilla 65 vuotta, mutta ns. vanhoissa työsuhteissa sekä eräissä ammattiryhmissä se oli usein tätä pienempi.

on kuitenkin alentunut. Tämä tukee sitä, että yksilöllisen varhaiseläkkeen käytön hiipuminen 1990-luvun lopussa johtuu muistakin syistä kuin pelkästään eläkkeen ikärajakorotuksista. Nämä korotukset eivät 60–64-vuotiaita koskeneet (ks. myös kuvio 10).

Osa-aikaeläkkeelle siirtyneiden osuus on viisi vuotta nuoremman ikäryhmän tapaan kohonnut selvästi. Vuonna 2002 sen piiriin siirtyi yli neljä prosenttia 60–64-vuotiaista työssä olleista, kun se viisi vuotta aikaisemmin oli vain 1,5 prosenttia (ks. myös kuvio 11).

Vanhimmassa ikäryhmässä työssäolo on melko harvinaista ja siksi osa-aikaeläkkeen yleistymisellä on vaikutusta ikäryhmän työllisyyden kehityksestä saatavaan kuvaan. Vuosina 1997–2002 työllisyysaste 60–64-vuotiailla kohosi 19 prosentista 26 prosenttiin (kuvio 1). Noin puolet työllisyyden kasvusta on kuitenkin ollut osa-aikaista, sillä samaan aikaan osa-aikaeläkkeellä olevien osuus ikäryhmästä kohosi vajaasta kahdesta prosentista lähes 5,5 prosenttiin (kuvio 2).

Varhennettu vanhuuseläke on ainoa eläkereitti, johon voi päästä ainoastaan vanhimmasta ikäryhmästä. Vuonna 2002 varhennettu vanhuuseläke alkoi lähes yhtä usein kuin osa-aikaeläke tai työttömyys. Viisi vuotta aikaisemmin eläke oli yhtä suosittu, sillä tuolloinkin reilut kolme prosenttia ikäryhmän työllisistä siirtyi sen piiriin. Vaikka varhennetun vanhuuseläkkeen merkitys eläkereittinä on melko vähäinen, se on tärkeä ikäryhmälle, joka sen piiriin voi siirtyä. Huomionarvoista varhennetussa vanhuuseläkkeessä on myös se, että sen käyttö on pitkälti henkilön omasta valinnasta kiinni. Tämä on tutkimuksellisesti kiinnostavaa, sillä nykyään vanhuuseläkkeelle voi siirtyä henkilön oman päätöksen mukaan 62–68 vuoden iässä.

5.2 Työttömyydestä varhaiseläkkeelle

Tässä luvussa käydään läpi mitä kautta ja missä laajuudessa 50–64-vuotiaat työttömät ovat eri aikoina varhaiseläkkeelle siirtyneet. Samalla pohditaan, mitä eroja työttömien ja työllisten varhaiseläkekäyttäytymisessä löytyy. Epäsuorasti kyse on myös työttömäksi tulleiden jatko-analyysistä, sillä tuloksia esitetään myös työttömien työllistymistä. Jakson esitystapa on edellistä karkeampi, sillä työttömien määrä ja myös heille tyypillisiä (tai mahdollisia) eläkereittejä on vähemmän kuin työllisillä. Näkyvin ero on se, että täysi- ja osatyökyvyttömyyseläke on yhdistetty varsinaiseksi työkyvyttömyyseläkkeeksi.

Työttömyyden päättyminen 51–54 vuoden iässä

Työttömille mahdolliset eläkereitit 51–54 vuoden iässä ovat täysi työkyvyttömyyseläke ja osatyökyvyttömyyseläke. He voivat myös työllistyä tai päättää työttömyytensä muulla tavoin. Yleensä työttömyys kuitenkin pitkittyy, sillä vain noin joka neljäs ikäryhmään kuuluva työtön päätti työttömyytensä vuonna 2002 (taulukko 8).³⁹ Syvimpänä lamavuonna osuus oli vieläkin matalampi, mutta toisaalta ennen lamaa selvästi korkeampi.

Taulukko 8. Työttömyyden päättymisen syyt, osuus edellisen vuoden työttömistä, 51–54-vuotiaat, %.

	1990	1993	1997	2002
Varsinainen työkyvyttömyyseläke*	4,6	1,5	1,6	2,9
Muut syyt	5,9	3,6	4,7	4,8
Työllistyminen	27,3	11,6	16,4	17,0
Yhteensä	37,8	16,7	22,7	24,7

*) Varsinainen työkyvyttömyyseläke = täysi ja osatyökyvyttömyyseläke

Työttömyyden päättymisen syistä työllistyminen on merkittävin. Vaihtelu suhdan-
netilanteen mukaan on kuitenkin suuri. Esimerkiksi vuonna 2002 kaikista työttö-
mänä olleista 51–54-vuotiaista työllistyi 17 prosenttia, mutta lamavuonna yli viisi
prosenttiyksikköä vähemmän. Vaihtelu työttömien työllistymisessä selittää ison
osan työttömyyden päättymisen kokonaisvaihtelusta.

Varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyi 51–54-vuotiaista työttömistä
noin kolme prosenttia vuonna 2002 ja 4,6 prosenttia vuonna 1990. Muina vuosina
osuudet olivat puolta pienemmät.⁴⁰ Tulos on yllättävä, sillä vastaavan ikäisten
työllisten työkyvyttömyysriski oli kaikkina vuosina enimmillään 1,5 prosenttia.
On mahdollista, että työttömäksi valikoituminen selittää osan työttömien työ-
kyvyttömyysriskin vaihteluista. Vuonna 1989 työttömyys oli vähäistä ja työttömien
työkyvyttömyysriski saattoi siksi olla työssä olevia korkeampi. Kun työttömyys
lama-aikana moninkertaistui, valikoitumisen merkitys väheni ja ero työttömien ja

39 On hyvä muistaa, että työttömyyden määrittely ei ole yksiselitteistä. Jos kalente-
rivuoden lopun sijaan tarkasteltaisiin kalenterivuoden kaikkia työttömyysjaksoja,
työttömyyden päättyminen, etenkin ikäryhmässä 50–54-vuotiaat, olisi yleisempää
(ks. luku 3 ja alaviite 33).

40 Työttömien kuolleisuuden voi olettaa olevan muuta ei-eläkkeellä olevaa väestöä
korkeampi ja siksi vuoden 1990 osuus lienee aineiston otosharhasta johtuen esitettyä
korkeampi (ks. luku 3).

työllisten välillä kaventui. Vuonna 2002 työttömien työkyvyttömyysriski oli jälleen noussut. Työttömyys oli tuolloin vähentynyt lama-aikaan verrattuna. Saattaa myös olla, että laman aiheuttaman pitkäaikaistyöttömyyden seuraukset ovat vähitellen alkaneet näkyä työkyvyttömyyseläkepuolella.⁴¹

Ryhmän ”muut syyt” osuus työttömyytensä päättäneistä on vastaavan ikäisiin työllisiin verrattuna melko suuri (noin viisi prosenttia). Luotettavaa tietoa päättymisen syistä ei ole.

Työttömyyden päättyminen 55–59 vuoden iässä

Ikäryhmässä 55–59-vuotiaat työttömyys päättyy edellistä ikäryhmää harvemmin (taulukko 9). Alimmillaan, vuonna 1993, noin viisi prosenttia 55–59-vuotiaista työttömistä työllistyi. Vaikka osuus on vuoden 1997 jälkeen noussut, se on puolet pienempi kuin viisi vuotta nuoremmassa ikäryhmässä ja kaukana viime vuosikymmenen alun tasosta. Työtilaisuuksien puutteen ja työttömyyden leiman lisäksi työllistymisen esteenä voi olla myös työttömyysputken antama varmuus toimeentulon säilymisestä.

Taulukko 9. Työttömyyden päättymisen syyt, osuus edellisen vuoden työttömistä, 55–59-vuotiaat, %.

	1990	1993	1997	2002
Varsinainen työkyvyttömyyseläke*	5,3	1,4	1,5	3,1
Yksilöllinen varhaiseläke	5,7	2,4	0,3	0,1
Muut syyt	5,0	2,5	2,6	3,4
Työ	16,8	5,3	4,6	8,3
Yhteensä	32,8	11,6	9,0	14,9

*) Varsinainen työkyvyttömyyseläke = täysi ja osatyökyvyttömyyseläke.

Työkyvyttömyyseläkkeille ikäryhmän työttömistä siirtyi vuonna 2002 hieman yli kolme prosenttia. Osuus on laskenut selvästi ja johtuu ennen kaikkea yksilöllisen varhaiseläkkeen käytön vähentymisestä. Muiden työkyvyttömyyseläkkeille siirtyneiden työttömien osuudet vaihtelevat kalenterivuoden mukaan. Nuoremmassa ikäryhmän tapaan taustalla voi olla se, että eri aikoina työttömäksi valikoituu

41 Työttömien työkyvyttömyysriskiä on voinut lisätä myös vuosikymmenen taitteessa käynnistetty ELMA-hanke, jossa työelämästä pahiten syrjäytyneitä pitkäaikaistyöttömiä on pyritty saamaan työkyvyttömyyseläkkeen piiriin.

työkyvyttömyysriskiltään erilaisia henkilöitä ja se, että pitkäaikaistyöttömyys on laman jälkeen lisääntynyt.

Työttömyyden päättyminen 60–64 vuoden iässä

Työttömyys päättyy yleensä 60–64 vuoden iässä (taulukko 10). Kalenterivuodesta riippuen osuus on 60–80 prosenttia edellisen vuoden työttömistä. Käytännössä kyse on kuitenkin muutoksesta työttömyysputken sisällä työttömien siirryessä työttömyysturvan piiristä työttömyyseläkkeelle. Jos työttömyyseläkettä ei oteta huomioon, ”työttömyyden” päättymisen riski 60–64 vuoden iässä on 6–9 prosenttia eli vähemmän kuin vastaavina ajankohtina viisi vuotta nuoremmassa ikäryhmässä.

Taulukko 10. Työttömyyden päättymisen syyt, osuus edellisen vuoden työttömistä, 60–64-vuotiaat, %.

	1990	1993	1997	2002
Varsinainen työkyvyttömyyseläke*	.	0,9	1,2	1,9
Yksilöllinen varhaiseläke	.	0,5	0,3	0,4
Työttömyyseläke	.	73,4	57,9	49,8
Työ	.	1,8	1,8	2,4
Muut syyt	.	2,4	4,5	4,6
Yhteensä	.	79,0	65,7	59,1

*) Varsinainen työkyvyttömyyseläke = täysi ja osatyökyvyttömyyseläke. Tuloksia vuodelta 1990 ei esitetty (ks. taulukon 7 alaviite).

Tarkempi ikäluokitus paljastaa, kuinka vuonna 1993 työttömyyseläkkeelle siirtyminen oli iän suhteen melko tasaista, mutta vuosina 1997 ja 2001 eläke alkoi pääsääntöisesti sen alaikärajan tuntumassa (taulukko 11). Laman aiheuttaman työttömyyden pitkittymisen vuoksi työttömyyseläkkeelle siirtymisikä on vähitellen keskittynyt 60 vuoden iän tuntumaan. Tämä käy ilmi myös siinä, että kaikista työttömyyseläkkeelle siirtyneistä 60-vuotiaiden osuus oli lama-aikana noin 42 prosenttia, mutta vuonna 2002 jo 67 prosenttia. Työttömyyseläkkeelle siirtymisen kehitystä tarkasteltaessa onkin hyvä pitää mielessä, että muutokset työttömyysputken käytössä näkyvät eläkepuolella viipeellä. Paremmen kuvan putken käytön kehityksestä saa tarkastelemalla 55–59-vuotiaiden työttömäksi tuloa.

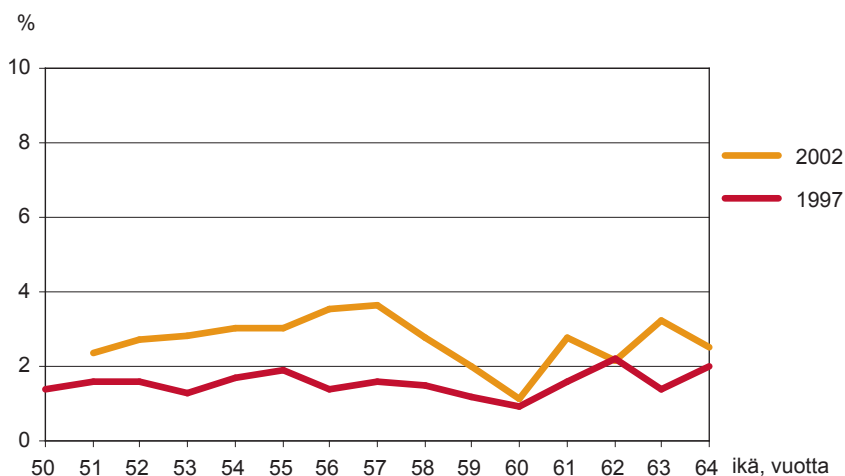
Taulukko 11. Työttömyydestä työttömyyseläkkeelle siirtyneet, osuus edellisen vuoden työttömistä sekä osuus kaikista työttömyyseläkkeelle siirtyneistä (suluissa), %.*

Ikä	1990	1993	1997	2002
60	.	72,9 (42,2)	67,8 (73,4)	68,8 (66,8)
61	.	76,3 (26,5)	46,1 (13,7)	40,5 (18,5)
62	.	77,1 (16,9)	37,8 (6,6)	26,7 (6,9)
63	.	70,4 (8,6)	37,2 (3,9)	27,1 (5,7)
64	.	60,9 (5,9)	35,8 (2,6)	20,8 (2,9)
60–64	.	73,4 (100,0)	57,9 (100,0)	49,8 (100,0)

*) Tuloksia vuodelta 1990 ei esitetty (ks. taulukon 7 alaviite).

Varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyi 60–64-vuotiaista työttömistä 0,9–1,9 prosenttia (taulukko 10). Kaikkina tarkasteltavina vuosina 60–64-vuotiaiden työkyvyttömyysriskit olivat 55–59-vuotiaiden vastaavia matalammat, toisin sanoen työttömien työkyvyttömyysriski näyttäisi laskevan iän myötä. Taustalla voi olla se, että työkyvyttömyyseläkkeen sijaan valtaosa työttömänä olleista on 60–64 vuoden iässä jo työttömyyseläkkeellä. Tarkemmalla ikäryhmityksellä tämä yhteys, etenkin vuonna 2002, näkyy siinä, että työttömyysputken alaikärajasta lähtien työttömien työkyvyttömyysriski laskee ja on alimmillaan 60 ikävuoden kohdalla. Tämän jälkeen työkyvyttömyysriski nousee (kuvio 12).⁴²

Kuvio 12. Työttömyydestä varsinaiselle työkyvyttömyyseläkkeelle vuosina 1997 ja 2002, osuus edellisen vuoden työttömistä, %

42 Havaintoja vanhimmissa ikävuosissa on vähän.

6 Eläkereittien käyttö eri väestöryhmissä

Missä määrin erot ikääntyneiden välillä näkyvät eroina eri varhaiseläkereittien käytössä? Onko esimerkiksi olemassa miehille ja naisille tyypillisiä eläkereittejä tai näkyvätkö yksilöiden väliset koulutus- ja tuloerot myös siinä, mitä kautta he eläkkeelle siirtyvät? Luvun tavoitteena on antaa kuva eri tavoin 51–64 vuoden iässä varhaiseläkkeelle siirtyneiden henkilöiden profiileista. Analyysin kohteena ovat eläkkeelle siirtyneet työlliset ja työttömät siten, että työllisille mahdollisia eläkereittejä arvioidaan työn jatkumisen ja työttömille mahdollisia eläkereittejä työttömyyden jatkumisen vaihtoehtoon nähden.⁴³

6.1 Varhaiseläkkeelle työn jatkamisen sijaan

Tässä jaksossa tarkastellaan vuonna 2002 työstä eri eläkereittien piiriin siirtyneitä 51–64-vuotiaita. Eräiltä osin käydään läpi myös vuotta 1997 koskevia tuloksia. Työn päättymisen syyt lasketaan, kuten aikaisemmin, edellisen vuoden lopussa työssä olleiden joukosta. Tuolloin he olivat 50–63-vuotiaita.

Tilastollisena menetelmänä on multinomilogit-malli, jossa työn erilaiset päätymistavat otetaan huomioon vertaamalla niitä työnteon jatkamisen vaihtoehtoon. Näin eri eläkereittien piiriin siirtyneet henkilöt voidaan profiloida heidän ominaisuuksiensa mukaan. Tiivistäen malli on seuraava. Olkoon \mathbf{x} selittävien muuttujien vektori, $\boldsymbol{\beta}'$ sen parametrivektori ($\boldsymbol{\beta}'_0 = 0$) ja $j = 1, \dots, k$ työn päättymisen syy ($j=0$, jos työ jatkuu). Tällöin todennäköisyys työn päättymiselle syyhyn j työn jatkumisen sijaan on $p_j = e^{\boldsymbol{\beta}'_j \mathbf{x}} / (1 + \sum e^{\boldsymbol{\beta}'_j \mathbf{x}})$. Mallin tuntemattomat parametrit estimoidaan uskottavuusfunktion maksimointiperiaatteita noudattaen (ks. esim. Maddala 2003).

Kaikkia eläkereittejä ei voida niiden alaikärajojen vuoksi estimoida yhtä aikaa. Tästä syystä täyden- ja osatyökyvyttömyyseläkkeen piiriin siirtymiseen sekä työttömäksi tuloon (työttömyysputkeen) liittyvät tulokset lasketaan samassa mallissa. Muille vaihtoehdoille lasketaan erilliset mallit rajaamalla työllisten joukko siten, että ikään liittyvät alaikärajat ovat kussakin eläkereitissä voimassa (ks. taulukko 12). Yhdenmukaisuuden vuoksi kaikissa malleissa on mukana myös muu työn päättymisen syy (muualla).

43 Muualta, esimerkiksi kotityöstä, eläkkeelle siirtyneitä ei tarkastella. Vuonna 2002 tämän ryhmän osuus 51–64-vuotiaista eläkkeelle siirtyneistä oli vajaa neljä prosenttia.

Taulukko 12. Työn päättymisen syyt vuonna 2002, 51–64-vuotiaat, multinomilogit-mallit.^{*)}

Malli 1:	Työttömäksitulo, täysi työkyvyttömyyseläke (TäysiTK), osatyökyvyttömyyseläke (OsaTK), 51–64-vuotiaat j = 0, edelleen työssä, j = 1, täydellä työkyvyttömyyseläkkeellä, j = 2, osatyökyvyttömyyseläkkeellä, j = 3, työttömänä (tai toimenpiteiden piirissä), j = 4, muualla.
Malli 2:	Yksilöllinen varhaiseläke (YVE), 59–64-vuotiaat j = 0, edelleen työssä (pl. osa-aikaeläke), j = 1, yksilöllisellä varhaiseläkkeellä, j = 2, muualla.
Malli 3:	Osa-aikaeläke, 56–64-vuotiaat j = 0, edelleen työssä (pl. osa-aikaeläke), j = 1, osa-aikaeläkkeellä, j = 2, muualla.
Malli 4:	Varhennettu vanhuuseläke, 60–64-vuotiaat j = 0, edelleen työssä (pl. osa-aikaeläke), j = 1, varhennetulla vanhuuseläkkeellä, j = 2, muualla.

*) Työssä vuoden 2001 lopussa, tilanne vuoden 2002 lopussa.

Multinomilogit-mallia on usein käytetty tilanteissa, joissa vaihtoehtoja on monia ja niiden joukosta pitää valita yksi. Mallin soveltuvuutta tähän työhön voi kritisoida. Tulosten tulkintaa vaikeuttaa se, että yhtä vaihtoehtoa on käytettävä ”normina” muita vaihtoehtoja arvioitaessa. Tässä työssä tulosten tulkintaa helpottaa se, että työn jatkuminen on kaikille varhaiseläkereiteille luonteva vaihtoehto. Toinen ongelma on mallin oletus ”irrelevanttien vaihtoehtojen riippumattomuudesta”. Tämä tarkoittaa, että valinta siirtyä yhden eläkereitin piiriin työn jatkamiseen verrattuna oletetaan olevan riippumaton muista vaihtoehtoista. Vaikka varhaiseläkereitit ovat luonteeltaan erilaiset, ne voivat silti osittain korvata toisiaan. Kolmas puute on se, että kaikkia työn päättymiseen vaikuttavia tekijöitä ei havaita. Tästä syystä mallissa mukana olevien selittävien muuttujien vaikutukset ylikorostuvat. Multinomilogit-mallissa tätä harhaa ei korjata.

Mainitut puutteet, jotka eri tavoin ovat ongelmina myös muissa valintamalleissa, on tuloksia tulkittaessa hyvä pitää mielessä. Tämän työn kokoavaa otetta silmälläpitäen multinomilogit-malli antanee kuitenkin laadullisesti riittävän tarkan yleis-

kuvan siitä, miten työstä eri tavoin varhaiseläkkeelle siirtyneiden profiilit eroavat toisistaan, kun vaihtoehtona on työn jatkuminen. Mallin avulla harvoin valittujen eläkereittien sisällyttäminen estimointiin on myös suoraviivaista. Tämä helpottaa kaikkien tässä työssä esiteltyjen eläkereittien vertaamista yhdenmukaisella tavalla. Mikäli analyysin kohteena on jokin erityisteema, on suositeltavaa käyttää myös muita menetelmiä.⁴⁴ Hyviä kuvauksia erilaisista valintamalleista ovat muun muassa teokset Maddala (1993), Greene (2000) sekä Cameron ja Trivedi (2005).

Taulukkoon 13 on koottu tulokset työn päättymistä kuvaavista malleista. Kaikille eläkereiteille yhdenmukainen kooste on syntynyt useiden eläkereittikohtaisten estimointien kautta. Esimerkiksi ikää on suurimpien eläkereittien osalta mitattu myös yhden ikävuoden tarkkuudella. Tulokset esitellään riskisuhteina. Riskisuhde kuvaa kuinka moninkertainen on tiettyyn ryhmään kuuluvan henkilön riski siirtyä eläkereitin j piiriin vertailuryhmään nähden, kun vaihtoehtona on työn jatkuminen. Riskisuhde saadaan korottamalla yksittäinen parametristimaatti eksponenttiin. Liitteissä 4a ja 4b on esitetty taulukon tulokset tarkemmin.

Työn päättymistä selittävät henkilön ikä, perhe-tausta, koulutusaste, asuinalue, työsuhteen tyyppi ja toimiala sekä työttömyystausta ja tulotaso (liite 5). Muuttujien kautta 50–63-vuotiaat saavat työn päättymisen syyn mukaan eritellyn profiilin. Työelämän työntö- ja vetotekijät sekä erot yksilöiden välillä näkyvät niissä monin tavoin. Henkilön ikä vaikuttaa työssä jaksamiseen mutta myös siihen, mitä eläke-vaihtoehtoja hänellä on käytössään. Koulutus vaikuttaa työvoiman kysyntään, mutta ilmentää myös henkilö tuottavuutta. Perhesuhteilla on merkitystä vapaa-ajan tarpeeseen. Samalla ne heijastavat sosiaalista asemaa, elintapoja, työkykyä ja terveyttä. Eri eläkereittien piiriin siirtymistä kuvaavien muuttujien tulkinta ei ole yksiselitteistä.

44 Esimerkiksi Väre (2007) sovelsi bivariate probit -mallia (multinomial probit) analysoimalla samanaikaisesti sitä, jatkaako maanviljelijä työntekoa vai siirtyykö hän eläkkeelle ja mikäli hän siirtyy eläkkeelle, lopettaako hän maatilansa toiminnan vai siirtääkö hän maatilansa harjoittamisen jälkipolville. Multinomial probit -malleissa eläkereittien välistä riippumattomuusoletusta ei tarvitse tehdä. Kyyrä (2007) tarkasteli duraatiomallin (ns. kilpailevien riskien mallin) avulla ikääntyvien työttömyyden päättymistä. Analyysissä otettiin huomioon se, että työttömyyden pitkittyessä työttömyyden päättymisen todennäköisyys ja päättymisen syy voivat muuttua. Vastaava analogia pätee eläkkeelle siirtymiseen yleensä. Hakola (2002) tutki osa-aikaeläkkeen taloudellista houkuttavuutta mallilla (ns. Leen metodi), jossa osa-aikaeläkkeelle siirtymiseen liittyvää endogeenistä valikoitumista ensin korjattiin.

Taulukko 13. Työn päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä vuonna 2002 varhaiseläkereitin mukaan, vertailutilana työssä jatkavat, kooste multinomilogit-mallien riskisuhteista.

	Malli 1			Malli 2	Malli 3	Malli 4
	Työtön	TäysiTK	OsaTK	YVE	Osa-aika-eläke	Varh. vanhuus-eläke
51–54 vuotta	0,5***	0,6***	0,5***			
60–64 vuotta	0,9*	1,1*	0,3***			
(55–59 vuotta = 1)						
61–64 vuotta				1,3**		
(59–60 vuotta = 1)						
60–64 vuotta					0,6***	
(56–59 vuotta =1)						
Nainen, yksin	0,7***	0,7***	1,4	1,0	1,1	1,2
Mies, puoliso ei työssä	0,9	1,0	2,0***	1,5*	1,1	1,9***
Nainen, puoliso ei työssä	0,8***	0,8***	1,8**	1,9**	1,5***	2,0***
Nainen, puoliso työssä	0,6***	0,5***	2,0***	1,0	1,5***	1,0
Mies, puoliso työssä	0,7***	0,7***	1,3	1,1	1,3***	1,1
(Mies, yksin = 1)						
Korkea-aste	0,7***	0,4***	0,6***	0,5***	0,9	1,6***
Keskiaste	1,0	0,8***	0,9	0,9	1,1**	1,0
(Perusaste = 1)						
Länsi-Suomi	1,2***	1,1	1,3*	1,1	1,0	0,7**
Keski-Suomi	1,5***	1,4***	1,4**	1,3*	0,9	0,8**
Itä- ja Pohjois-Suomi	1,5***	1,3**	1,6**	1,5*	0,9*	1,0
(Uusimaa =1)						
Yrittäjä	0,2***	0,7***	0,9	0,5***	0,9***	1,0
(Palkansaaja = 1)						
Rakennus	1,3***	1,3***	0,8	1,2	0,6***	0,5**
Kauppa, majoitus	0,7***	0,8**	0,9	1,2	1,0	1,3*
Koul., terv. sos.pal., julk. hal.	0,3***	1,1	1,2	0,9	1,0	0,5***
Liikenne, rahoitus	0,7***	1,0	0,9	0,8	1,1*	1,2
Muut	0,6***	1,4***	0,9	0,9	0,8**	1,2
(Teollisuus = 1)						
Alin tuloneljännes	2,2***	1,1	0,9	1,0	0,7***	1,2
Ylin tuloneljännes	0,6***	0,7***	0,5***	1,1	1,0	1,4**
(Keskituloinen = 1)						
työtön2000	7,2***	2,2***	0,4*	1,2	0,4***	0,8
(Ei-työtön2000 = 1)						

Vertailuryhmä suluissa. Estimaatti (riskisuhde) merkitsevä 10 prosentin (*), 5 prosentin (**) ja 1 prosentin (***) riskitasolla. Ikämuuttujien arvot vuodelta 2002, tulotasoa ja työttömyystaustaa (työtön2000) kuvaavien muuttujien arvot vuodelta 2000, muiden muuttujien arvot vuodelta 2001. TäysiTK = täysi työkyvyttömyyseläke, OsaTK = osa-aikatyökyvyttömyyseläke, YVE = yksilöllinen varhaiseläke. Muut määritelmät ks. taulukko 12 ja liite 1. Estimaatit ja hajonnat ks. liitteet 4a ja 4b.

Työelämän ulkopuolelle lähdön yleistyminen 55–59 vuoden iässä näkyy siinä, että 51–54-vuotiaiden riskisuhteet ovat kaikissa työn päättymisreiteissä selvästi alle yhden. Esimerkiksi työttömyysreitissä se on 0,5 eli työttömäksi tulon riski on puolet matalampi kuin vertailuryhmän työttömyysputki-ikäisillä 55–59-vuotiailla. Toinen jo aiemmin havaittu seikka oli se, että työttömyysputkeen ja erityisesti osa-aika-eläkkeelle siirryttiin enemmän niiden alaikärajojen tuntumassa. Tämä näkyy siinä, että 60–64-vuotiaiden riskisuhteet ovat näissä kahdessa reitissä 55–59-vuotiaita (osa-aika-eläkkeessä 56–59-vuotiaita) korkeammat. Myös osatyökyvyttömyyseläkkeessä riskisuhde on vertailuryhmää matalampi, vaikka alaikärajaa siinä ei ole.

Perhetaustan merkitystä työn päättymiseen sen jatkumisen sijaan on arvioitu sukupuolta, siviilisäätyä ja puolison työmarkkina-asemaa kuvaavan yhdistelmämuuttujan avulla. Korkein työttömyyden ja täyden työkyvyttömyyden riski on yksinäisillä miehillä (vertailuryhmä) sekä miehillä, joiden puoliso ei ole työssä. Kaikissa muissa ryhmissä riskisuhteet ovat alle yhden. Naisilla, joiden puoliso on työssä, työttömyyden tai täyden työkyvyttömyyseläkkeen riski on jopa 40–50 prosenttia alempi kuin yksinäisillä miehillä.

Muut eläkereitit ovat tyypillisiä perheellisille. Osatyökyvyttömyyseläke, yksilöllinen varhaiseläke ja varhennettu vanhuuseläke ovat suosittuja perheellisillä, joiden puoliso ei ole työssä. Heillä riski siirtyä näiden eläkkeiden piiriin on sukupuolesta riippumatta 1,5–2,0-kertainen yksin asuviin nähden. Osa-aika-eläke on sen sijaan perheellisten naisten suosiossa, sillä riskisuhde on aviomiehen työssäolosta riippumatta 1,5. Myös miehet, joiden puoliso ei ole työssä, siirtyvät yksinäisiä useammin osa-aika-eläkkeelle.

Korkeasti koulutetut poistuvat työelämästä vähemmän koulutusta hankkineita myöhemmin, sillä sekä työttömyys- että työkyvyttömyyseläkereiteissä korkeasti koulutettujen riskisuhteet ovat selvästi pienemmät kuin muiden. Varhennetulle vanhuuseläkkeelle he siirtyvät kuitenkin muita useammin. Eläkkeen alaikäraja on 60 vuotta. Osa-aika-eläke on eläkereiteistä ainoa, jonka piiriin siirtymisessä koulutustaso ei selvästi näy.

Eläkettä edeltävän ajan tulojen merkitystä on tarkasteltu jakamalla henkilöt tulojen suuruuden perusteella kolmeen ryhmään. Pienituloisia ovat alimpaan ja suurituloisia ylimpään tuloneljännekseen kuuluvat henkilöt. Keskituloisia ovat muut. Jaottelu on tehty vuoden 2000 veronalaisen tulon perusteella, sillä vastaava tulo vuodelta 2001 voi sisältää jo eläkkeelle siirtymiseen liittyvää tilapäistä tuloa kuten sairauspäivärahaa.

Työttömyysreitissä alimpaan tuloneljännekseen kuuluvien työllisten työttömyysriski on yli kaksinkertainen ja ylimpään tuloneljänneksen 0,6-kertainen keskituloisiin verrattuna. Työttömäksi tulon riski nousee siis tulojen laskiessa. Sama riippuvuus näkyy myös täydelle ja osatyökyvyttömyyseläkkeelle siirryttäessä mutta selvästi lievempänä. Osa-aika-eläkkeen osalta tilanne on toinen, sillä alimpaan tuloneljännekseen kuuluvien työllisten riski siirtyä osa-aika-eläkkeelle on 30 prosenttia alempi kuin keski- ja suurituloisilla. Varhennettu vanhuuseläke on puolestaan ylimmässä tuloluokassa muita tuloluokkia suosivampi.

Työn päättymisen riski kasvaa yleensä etelästä pohjoiseen siirryttäessä. Poikkeuksia ovat osa-aika-eläke ja varhennettu vanhuuseläke. Näistä osa-aika-eläke ei juuri riipu asuinalueesta. Varhennettu vanhuuseläke on puolestaan Uudellamaalla sekä Itä- ja Pohjois-Suomessa muita alueita yleisempää. Itä- ja Pohjois-Suomesta havaintoja on vähän.

Yrittäjillä (pl. maatalousyrittäjät) työn päättymisen on palkansaajia harvinaisempaa, sillä yrittäjien riskisuhteet ovat eläkereitistä riippumatta palkansaajia pienemmät tai korkeintaan yhtä suuret. Työttömyysreitissä ero on selvin, sillä yrittäjillä työttömäksi tulon riski on vain viidesosa palkansaajien vastaavasta. On muistettava, että työttömyysturvan piiriin pääsy edellyttää yrittäjiltä yritystoiminnan lopettamista ja siksi työttömäksi tulo ei ole heille samanlainen tapahtuma kuin palkansaajille.⁴⁵

Toimialan mukaan työttömäksi tulon riski on matalin julkisella sektorilla ja korkein rakentamisessa ja teollisuudessa. Muissa työn päättymisreiteissä toimialoittaiset erot ovat selvästi vähäisemmät. Esimerkiksi rakentamista ja kauppaa lukuun ottamatta työkyvyttömyyseläkkeille siirtymisen riskisuhteet ovat yhtä suuret. Myös osa-aika-eläkkeen vähäinen suosio rakentamisen toimialalla sekä varhennetun vanhuuseläkkeen vähäinen suosio rakentamisen ja julkisen sektorin toimialoilla erottuvat.

Lyhytkestoisen työn ja työttömyyden kierteessä olevat ikääntyneet ovat pulmallinen ryhmä. On epäselvää, pitäisikö heidät lukea työllisiksi vai työttömiksi. Lisäksi heille mahdollisten varhaiseläkereittien tunnistaminen tutkimusaineistosta on vaikeaa. Taulukossa ”pätkätyön” vaikutusta kuvaa muuttuja *työtön2000*. Odo-

45 Mallissa on mukana myös maatalousyrittäjät ja toimialoista maatalous. Tuloksia niiden riskisuhteista ei esitetä, koska maatalousalalle tärkeää varhaiseläkereittiä (luopumistukea) ei tässä työssä tarkastella.

tetusti muuttujan merkitys on suurin työttömyysreitissä, sillä pätkätyöllisen riski joutua uudelleen työttömäksi on moninkertainen muihin vuoden 2001 työllisiin nähden. Myös työkyvyttömyyden riski on heillä korkeampi.⁴⁶ Osa-aikaeläkereitissä muuttujan riskisuhde on sen sijaan matala. Katkonaisen työuran vuoksi osa pätkätyöllisistä ei välttämättä ole voinut päästä osa-aikaeläkkeelle.

Yrityskoon merkitys työn päättymiseen

Työn päättymisen riski voi vaihdella sen mukaan kuinka suuressa yrityksessä henkilö työskentelee. Tutkimusaineistossa tätä tietoa on saatavilla vain TEL-aloilta. Seuraavaan taulukkoon on koottu yrityskokoon liittyvät tulokset malleista, joissa analyysin kohteena ovat pelkästään 51–64-vuotiaat TEL-alojen työlliset. Suuria yrityksiä ovat vähintään 500 henkilöä, keskisuuria 50–499 henkilöä ja pieniä yrityksiä alle 50 henkilöä työllistävät yritykset. Koska työn päättymisen riski voi erikokoisissa yrityksissä työskentelevillä vaihdella myös iän mukaan, tarkastelut on tehty jakamalla henkilöt yrityskoon ja iän perusteella erillisiin ryhmiin. Varhennetun vanhuuseläkkeen osalta jako on tehty ainoastaan yrityskoon mukaan. Muilta osin mallit ovat samat kuin taulukossa 13. Eri ryhmien riskisuhteita tulkittaessa on hyvä muistaa, ne mittaavat eroa vertailuryhmään nähden. Kokonaisuudessaan tulokset on esitetty liitteissä 6a ja 6b.⁴⁷

Kussakin yrityskokoluokissa työttömäksi tulon riski kohoaa työttömyysputki-ikäen tultaessa. Kun 51–54-vuotiaiden työttömäksi tulon riskisuhde on keskiuurissa yrityksissä työskennelleillä yksi (vertailuryhmä), niin 55–64-vuotiailla keskiuurissa yrityksissä työskennelleillä se on 2,8. Työttömyysriski kohoaa putki-ikässä myös pienissä ja suurissa yrityksissä.

Työttömyysriski ja sen kasvu työttömyysputki-ikässä kuitenkin vaihtelevat yrityksen koon mukaan. Ennen työttömyysputki-ikää työttömyysriski on korkein pienissä ja matalin suurissa yrityksissä työskenteleville. Työttömyysputki-ikässä tilanne on päinvastainen, sillä 55–64-vuotiaiden riski joutua työttömäksi suuresta tai keskiuuresta yrityksestä on pieniä yrityksiä korkeampi. Työttömyysputken

46 Pätkätyöllisten työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä tarkastellaan myös työttömien eläkkeelle siirtymistä käsittelevässä luvussa 6.2.

47 Muiden mallissa mukana olevien muuttujien vaikutukset työn päättymiseen ovat samansuuntaiset kuin vastaavissa kaikkia työllisiä koskevissa malleissa. Erot muuttujien välillä ovat kuitenkin pienemmät. On luultavaa, että TEL-alojen työntekijät ovat kaikkia työntekijöitä yhtenäisempi ryhmä.

käyttö näyttäisi siten olevan yleisintä suurissa yrityksissä, mutta toisaalta ennen putki-ikää työttömyyden riski on niissä muita yrityksiä matalampi.

Taulukko 14. Työn päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä varhaiseläkereitin mukaan, vuosi 2002, vanhat TEL-alat, vertailutilana työssä jatkavat. Kooste yrityskoon vaikutuksista multinomilogit-malleista.

Yrityskoko & ikäryhmä	Malli 1			Malli 2	Malli 3	Malli 4
	Työtön	TäysiTK	OsaTK	YVE	Osa-aika-eläke	Varh. vanhuuseläke
Pieni, 51–54-v.	1,4***	1,2	0,6	.	.	.
Suuri, 51–54-v.	0,8***	1,4	1,7*			
Pieni, 55–64-v.	2,2***	2,3**	0,8			
Keskisuuri, 55–64-v.	2,8***	1,6*	1,4			
Suuri, 55–64-v.	2,7***	2,2**	2,6***			
(Keskisuuri, 51–54-v. = 1)						
Pieni, 59–60-v.				0,8		
Suuri, 59–60-v.				1,4		
Pieni, 61–64-v.				1,5		
Keskisuuri, 61–64-v.				1,6*		
Suuri, 61–64-v.				1,6*		
(Keskisuuri, 59–60-v. = 1)						
Pieni, 56–59-v.					0,6***	
Suuri, 56–59-v.					1,0	
Pieni, 60–66-v.					0,5***	
Keskisuuri, 60–64-v.					0,7***	
Suuri, 60–64-v.					0,6***	
(Keskisuuri, 56–59-v. = 1)						
Suuri						2,1***
Pieni						0,7*
Keskisuuri						

Vertailuryhmä suluissa. Estimaatti (riskisuhde) merkitsevä 10 prosentin (*), 5 prosentin (**) ja 1 prosentin (***) riskitasolla. Liitteissä 6a ja 6b on esitetty malli kokonaisuudessaan (estimaatit ja hajonnat). TäysiTK = täysi työkyvyttömyyseläke, OsaTK = osa-aikatyökyvyttömyyseläke, YVE = yksilöllinen varhaiseläke. Muut määritelmät ks. taulukot 12 ja 13.

Yrityskoolle ja iällä on merkitystä myös muissa eläkereiteissä. Ainoastaan yksilöllisessä varhaiseläkkeessä erot ovat tilastollisesti vähäiset. Täyden työkyvyttömyyseläkkeen riski kohoaa ensisijaisesti iän myötä, sillä saman ikäisten joukossa erot erikokoisten yritysten välillä eivät ole yleensä merkitseviä. Osatyökyvyttömyyseläkkeessä korkein työkyvyttömyysriski on suurissa yrityksissä työskente-

levillä, erityisesti 55–64-vuotiailla. Osa-aikaeläkkeen kohdalla erottuvat suurissa ja keskisuurissa yrityksissä työskentelevät 56–59-vuotiaat. Näistä ryhmistä riski siirtyä osa-aikaeläkkeellä on muita ryhmiä korkeampi. Varhennetun vanhuuseläkkeen käyttö lisääntyy yrityskoon mukaan, sillä eläkkeen piiriin siirtymisen riski on korkein suurissa yrityksissä ja matalin pienissä yrityksissä.

Yleisesti ottaen suurissa yrityksissä useiden eläkereittien käyttö näyttää olevan pieniä yrityksiä jonkin verran yleisempää. Taustalla on monta syytä. Esimerkiksi suurilla yrityksillä on usein paremmat mahdollisuudet harjoittaa valikoivaa henkilöstöpolitiikka kuin pienillä yrityksillä. Tämä voi näkyä siinä, miten erikokoiset yritykset eri-ikäistä työvoimaansa vähentävät mutta myös siinä, minkälaisia työaikajärjestelyjä ne voivat työntekijöilleen tarjota. Suuret yritykset voivat toimia myös pieniä yrityksiä enemmän taantuvilla aloilla, joissa työvoiman supistamisen tarve on suurin ja joissa työvoiman keski-ikä on usein keskimääristä vanhempaa. Lisäksi konkurssin riski on suurissa yrityksissä pieniä matalampi. Konkurssissa työttömäksi joutuvat kaiken ikäiset.

Eläkejärjestelmän kannalta mielenkiintoinen kysymys liittyy yritysten omavastuunmaksuihin. Myös ne voivat vaikuttaa siihen, missä iässä ja mitä kautta yksilöt erikokoisista yrityksistä varhaiseläkkeelle siirtyvät. Pienillä yrityksillä ei ole omavastuuta, mutta suurilta yrityksiltä omavastuunmaksu peritään työkyvyttömyyseläkkeistä ja työttömyyseläkkeestä. Työkyvyttömyyseläkkeissä omavastuu on yleensä korkeampi kuin työttömyyseläkkeessä.

Työn päättyminen vuonna 1997

Yksilöiden väliset erot eri eläkereiteille siirryttäessä eivät välttämättä ilmene kaikkina aikoina samalla tavalla. Suhdannetilanteen ja sen aiheuttaman valikoitumisen lisäksi merkitystä on esimerkiksi sillä, millä ehdoilla eri eläkereittien piiriin on mahdollista siirtyä. Näistä syistä taulukossa 15 on tulokset vuonna 1996 työssä olleiden työn päättymistä vuonna 1997 selittävistä tekijöistä (tarkemmin liitteet 7a ja 7b).⁴⁸ Tulokset perustuvat taulukon 12 malleihin sovellettuna vuoden 1997 eläkkeelle pääsyn ehtoihin. Suurin ero on se, että yksilöllinen varhaiseläke ja osa-aikaeläke oli mahdollista estimoida yhtä aikaa, sillä vuonna 1997 näiden eläkkeiden alaikäraajat olivat kumpikin 58 vuotta. Yleisesti ottaen vuonna 1997 työn päättymistä selittivät melko lailla samat tekijät kuin viisi vuotta myöhemmin. Joitakin eroja kuitenkin löytyi.

48 Aineiston epätarkkuuksien vuoksi aikaisempia vuosia ei tarkastella.

Vuonna 2002 osa-aikaeläke oli kokoaikaisen työn jatkamisen sijaan perheellisillä yleisempää kuin yksinasuvilla (taulukko 13). Myös pienituloiset siirtyivät osa-aikaeläkkeelle keski- ja suurituloisia harvemmin. Vuonna 1997 osa-aikaeläkkeen suosio oli selvästi eriytyneempää (taulukko 15). Kärjistäen sen piiriin siirtyivät hyvätuloiset, hyvin koulutetut Uudellamaalla asuvat perheelliset naiset muualta kuin teollisuuden toimialalta. Pienituloiset yksinasuvat etenkin teollisuuden alalta eivät eläkettä juuri käyttäneet. Osa-aikaeläkkeen voimakkaan kasvun aikana sen käyttö on ”demokratisoitunut” ja vuonna 2002 eläkkeen piiriin siirryttiin jo melko tasaisesti eri väestöryhmistä. Etenkin alueelliset ja toimialakohtaiset erot ovat tasoittuneet.

Myös yksilöllisen varhaiseläkkeen osalta muutosta on tapahtunut. Vuonna 2002 yksilölliselle varhaiseläkkeelle siirtyminen oli yksin asuviin miehiin verrattuna suosittua lähinnä naisilla, joiden puoliso ei ollut enää työssä. Muilta osin erot olivat vähäiset. Viisi vuotta aikaisemmin myös muut perheelliset ja yksin asuvat naiset siirtyivät yksilölliselle varhaiseläkkeelle yksinäisiä miehiä herkemmin. On mahdollista, että yksilöllisen varhaiseläkkeen suosion lasku vuosien 1997–2002 välisenä aikana on eniten koskettanut ”muita perheellisiä” ja yksin asuvia naisia.

Muissa eläkereiteissä (työttömäksi tulo, täysi ja osatyökyvyttömyyseläke, varhennettu vanhuuseläke) vuosien 1997 ja 2002 profiilit ovat laadullisesti samankaltaiset. Tämä on odotettua, sillä suuria muutoksia näiden eläkereittien ”käyttöasteissa” ei ole vuoden 1997 jälkeen tapahtunut. Myös tarkastelut yrityskoon mukaan eivät laadullisesti poikenneet vuoden 2002 tuloksista (ei raportoitu). On kuitenkin hyvä muistaa, että lama-aikaan tarkastelut eivät ulotu. Tuolloin yksilöiden väliset erot etenkin työttömäksi tulon (työttömyysputken käytön) osalta ovat voineet olla toiset.

Taulukko 15. Työn päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä varhaiseläkereitin mukaan, vuosi 1997, vertailutilana työssä jatkavat, kooste multinomilogitmalleista.

	Malli 1			Malli 2		Malli 3
	Työtön	TäysiTK	OsaTK	YVE	Osa-aika-eläke	Varh. vanhuuseläke
51–54 vuotta	0,5***	0,7***	0,5***	.	.	.
60–64 vuotta	1,1*	1,5***	0,7	.	.	.
(55–59 vuotta = 1)				.	.	.
60–64 vuotta				1,3***	0,7***	.
(58–59 vuotta = 1)						.
Työtön1995	9,0***	1,6***	-	1,6	0,3	0,4
(Ei-työtön1995 = 1)						
Nainen, yksin	0,9	0,7***	2,6**	1,9***	1,3	2,1***
Mies, puoliso ei työssä	1,0	1,1	1,7	2,4***	1,4	2,1***
Nainen, puoliso ei työssä	0,9	0,7***	2,4*	2,2***	1,6**	2,7***
Nainen, puoliso työssä	0,7***	0,5***	2,2*	1,1	1,7**	1,4
Mies, puoliso työssä	0,6***	0,6***	1,5	1,6*	1,6*	1,5
(Mies, yksin = 1)						
Korkea-aste	0,7*	0,4***	0,9	0,6***	1,4***	1,1
Keskiaste	1,1**	0,9**	1,1	1,0	1,1	0,9
(Perusaste = 1)						
Länsi-Suomi	1,2***	1,1*	0,8	1,0	0,8**	0,8
Keski-Suomi	1,5***	1,5***	0,9	1,2	0,8**	0,7**
Itä- ja Pohjois-Suomi	1,7***	1,6***	0,7	1,4**	0,8	0,8
(Uusimaa = 1)						
Yrittäjä	0,2***	0,8***	1,4	0,7**	0,9	0,7*
(Palkansaaja = 1)						
Rakennus	1,0	1,1	1,0	1,1	1,8**	0,5**
Kauppa, majoitus	0,9	0,9	1,1	0,8	1,8***	0,7
Koul., terv., sos.pal., julk. hal.	0,4***	1,1	2,3***	1,0	2,2***	0,5***
Liikenne, rahoitus	0,8***	1,0	2,1**	0,9	1,8***	0,8
(Teollisuus = 1)						
Alin tuloneljännes	1,9***	1,3***	0,8	1,0	0,6***	1,9***
Ylin tuloneljännes	0,6***	1,0	0,5***	1,1	1,4***	2,2***
(Keskituloinen = 1)						

Vertailuryhmä suluisa. Estimaatti (riskisuhde) merkitsevä 10 prosentin (*), 5 prosentin (**) ja 1 prosentin (***) riskitasolla. Ikämuuttujien arvot vuodelta 1997, tulotasoa (valtion veronalaiset tulot) ja työttömyystaustaa (työtön1995) kuvaavien muuttujien arvot vuodelta 1995, muiden muuttujien arvot vuodelta 1996. TäysiTK = täysi työkyvyttömyyseläke, OsaTK = osa-aikatyökyvyttömyyseläke, YVE = yksilöllinen varhaiseläke. Muut määritelmät ks. taulukko 12 ja liitteet 7a ja 7b. Estimaatit ja hajonnat ks. liitteet 7a ja 7b.

Eläkereittien käyttö ja valikoituminen iän myötä

Kirjallisuudessa ns. havaitsemattomien tekijöiden merkitystä on pohdittu runsaasti, sillä tärkeän selittävän muuttujan puuttumisen vuoksi mallissa mukana olevien muuttujien vaikutus ylikorostuu.⁴⁹ Tässä työssä yksilön terveydentilasta ei ole tietoa. Tieto olisi tarpeen etenkin työkyvyttömyyseläkkeitä arvioitaessa. Myös eläkehakuisuuteen, työttytyväisyyteen ja yritysten henkilöstöpolitiikkaan liittyvistä seikoista ei ole tietoa, vaikka niilläkin on tärkeä rooli eläkereitin valinnan kannalta.

Yksi tapa arvioida valikoitumisen merkitystä on laskea työn päättymistä selittävät mallit pelkästään 60–64-vuotiaille työssä olleille. Tässä iässä iso osa ikääntyvistä on jo eläkkeellä tai työttömänä ja siksi vielä työssä olevien terveyden, työhalun tai työmahdollisuuksien voi olettaa olevan keskimääräistä parempi. Liitteissä 8a ja 8b on esitetty estimaatit ja liitteessä 9 niiden perusteella lasketut riskisuhteet vuoden 2001 60–64-vuotiaiden työn päättymiseen vaikuttavista tekijöistä vuonna 2002.

Tulokset perustuvat yhteen multinomilogit malliin, sillä 60–64-vuotiaille kaikki varhaiseläkereitit ovat iän puolesta mahdollisia. Osatyökyvyttömyyseläke on sen vähäisen käytön vuoksi yhdistetty ryhmään muut työn päättymisen syyt. Vanhuuseläkkeelle siirtyneet kuuluvat ryhmään muut työn päättymisen syyt. Tämä on tärkeä muistaa, sillä 60–64 vuoden iässä vanhuuseläkkeelle siirtyminen on julkisella sektorilla yleistä.

Tulokset työn päättymisistä ovat 60–64-vuotiailla laadullisesti samansuuntaiset kuin 51–64-vuotiailla. Valikoitumisen ja/tai havaintojen vähyys näkyy kuitenkin siinä, että erot selittävien muuttujien välillä ovat 60–64-vuotiailla pienemmät tai niitä ei ole lainkaan 51–64-vuotiaiden malliin verrattuna. Esimerkiksi vuonna 2002 kaikkia ikääntyviä koskevien tulosten mukaan alimpaan tuloneljännekseen kuuluvien työllisten riski joutua työttömäksi oli yli kaksinkertainen keskituloisiin verrattuna. Kun mukana olivat vain 60–64-vuotiaat työssä olleet, riski oli enää 1,4-kertainen. Myös muilta osin selittävien muuttujien merkitsevyys väheni iän myötä eniten työttömyysreitissä.

49 Katso esim. Maddala (1993).

6.2 Varhaiseläkkeelle työttömyyden pitkittymisen sijaan

Edellä käytiin läpi tekijöitä, jotka vaikuttivat 51–64-vuotiaiden työssä olleiden siirtymiseen varhaiseläkkeelle tai työttömäksi työn jatkumisen sijaan. Tässä jaksossa arvioidaan multinomilogit-mallin avulla tekijöitä, jotka vaikuttivat vastaavan ikäisten mutta edellisenä vuonna työttömänä olleiden siirtymiseen työkyvyttömyyseläkkeelle tai työllistymiseen työttömyyden jatkumisen sijaan (taulukko 16).⁵⁰ Tarkastelu on edellistä jaksoa suppeampi, koska työttömille mahdollisia tai merkityksellisiä eläkereittejä on vähemmän kuin työssä olevilla. Yksinkertaisuuden vuoksi kaikki työkyvyttömyyseläkereitit on yhdistetty.⁵¹ Työttömyyseläkkeestä ei mallia esitetä, koska valtaosa 60 vuotta täyttäneistä työttömistä siirtyy työttömyyseläkkeelle (ks. jakso 5.2).

Taulukko 16. Työttömyyden päättymisen syyt vuonna 2002, 51–64-vuotiaat, multinomilogit-malli.*

j = 0, edelleen työtön,
 j = 1, työkyvyttömyyseläkkeellä
 j = 2, työssä
 j = 3, muut työttömyyden päättymisen syyt, ml. työttömyyseläke.

* Työtön vuoden 2001 alussa, tilanne vuoden 2002 lopussa.

Tulokset eri tavoin työttömyytensä päättäneiden profileista on esitetty taulukossa 17 ja tarkemmin liitteessä 10. Mallin selittävät muuttujat ovat pääosin samat kuin työn päättymistä kuvaavissa malleissa. Työsuhteeseen liittyviä tietoja työttömillä ei luonnollisesti ole. Uutena muuttujana on pitkäaikaistyöttömyyttä kuvaava *työtön2000&2001*. Se saa arvon 1, jos henkilö on vuoden 2001 lopun lisäksi ollut työtön vuoden 2000 lopussa. Muulloin sen arvo on nolla.

50 Multinomilogit mallissa $p_j = e^{\beta_j \cdot x} / (1 + e^{\beta_j \cdot x})$ on todennäköisyys työttömyyden päättymiselle syyhyn j työttömyyden jatkumisen ($j=0$) sijaan.

51 Vuonna 2002 työttömyydestä työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneitä 51–64-vuotiaita oli otoksessa yhteensä 827 henkeä. Heistä 92 prosenttia oli siirtynyt täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle, neljä prosenttia osatyökyvyttömyyseläkkeelle ja neljä prosenttia yksilölliselle varhaiseläkkeelle.

Työttömien työkyvyttömyysriskiä vähentävät tekijät ovat yleisesti ottaen samoja kuin tekijät, jotka lisäävät työttömien riskiä työllistyä työttömyyden jatkumisen sijaan. Työkyvyttömyyseläkereiteissä tilastollisesti merkitseviä muuttujia on kuitenkin vähemmän kuin työllistymistä kuvaavassa mallissa.

Taulukko 17. Työttömyyden päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä vuonna 2002, työllistyneet ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneet, vertailutilana työttömänä jatkavat, kooste multinomilogit-malleista.

	Työllistyy	TK-eläke
51–54 vuotta	2,6***	1,0
60–64 vuotta (55–59 vuotta = 1)	0,6***	1,5***
Työtön2001&2002 (Ei-työtön2001 = 1)	0,5***	1,5***
Nainen, yksin	1,2**	0,8**
Mies, puoliso ei työssä	1,2**	1,0
Nainen, puoliso ei työssä	1,2**	0,7***
Nainen, puoliso työssä	2,0***	0,5***
Mies, puoliso työssä (Mies, yksin = 1)	1,8***	0,8
Korkea-aste	1,3***	0,8*
Keskiaste (Perusaste = 1)	1,2***	0,9
Länsi-Suomi	0,9**	0,9
Keski-Suomi	0,8***	1,0
Itä- ja Pohjois-Suomi (Uusimaa=1)	0,7***	0,8*
Alin tuloneljännes	0,4***	1,6***
Ylin tuloneljännes (Keskituloinen = 1)	1,7***	0,8**

Vertailuryhmä suluisa. Estimaatti (riskisuhde) merkitsevä 10 prosentin (*), 5 prosentin (**) ja 1 prosentin (***) riskitasolla. Tulotasoa (valtion veronalaiset tulot) ja muuttaja työtön2001&2002 ovat vuodelta 2000. Muiden muuttujien arvot ovat vuodelta 2001. Muut määritelmät ks. taulukko 16, taulukko 12 ja liite 1. Estimaatit ja hajonnat ks. liite 10.

Työttömyysputki-ikäen tultaessa työttömien työllistymisen vaikeutuu. Ikäryhmään 50–54-vuotiaat kuuluvien riskisuhde on 2,6 eli he työllistyvät selvästi paremmin kuin työttömyysputki-iässä olevat 55–59-vuotiaat työttömät (vertailuryhmä). Heikointa työllistyminen on vanhimmassa ikäryhmässä. Työkyvyttömyyseläkereitin osalta erottuu vanhimman ikäryhmän korkea työkyvyttömyysriski. Tässä iässä valtaosa

työttömistä on siirtynyt työttömyyseläkkeelle ja siksi 60–64-vuotiaiden työttömyyden työkyvyttömyysriski työttömyyden jatkumisen sijaan voi olla 55–59-vuotiaita korkeampi.⁵² On muistettava, että kaikki työttömät eivät ole työttömyysputkessa. Vanhimmassa ikäryhmässä heidän osuutensa työttömistä on korkein mikä voi myös vaikuttaa tämän ikäryhmän työkyvyttömyysriskiin.

Taulukossa 17 työttömyyseläke on ryhmässä muut työttömyyden päättymisen syyt. Työttömyyseläke voidaan tulkita myös työttömyydeksi, jolloin työttömyys ei työttömyyseläkkeelle siirryttäessä katkea. Tällöin 60–64-vuotiaiden työkyvyttömyyden riski työttömyyden jatkumisen sijaan olisi 0,6 eli matalampi kuin työttömänä olleilla 55–59-vuotiailla.

Pitkään työttömänä olleiden työttömien riski työllistyä työttömyyden jatkumisen sijaan on puolet matalampi kuin muiden vuoden 2001 lopussa työttömänä olleiden (muuttuja *työtön2002&2001*). Työkyvyttömyysriski on pitkäaikaistyöttömillä korkeampi. On mahdollista, että työttömyyden pitkittyminen sinällään lisää työkyvyttömyyden riskiä. Työttömän voi olla myös vaikea osoittaa työkyvyttömyyttään, jolloin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen lykkääntyy (ja työttömyys pitkittyy). Osa pitkäaikaistyöttömistä saattaa siirtyä työkyvyttömyyseläkkeelle myös erilaisten tukiohjelmien kautta.⁵³

Myös muiden muuttajien osalta tulokset ovat odotetut. Esimerkiksi työllistymisen riskisuhde on yksin asuvia korkeampi perheellisillä – etenkin, jos puoliso on työssä. Työllistymistä helpottaa myös korkea koulutus, Uudellamaalla asuminen ja keskimääräistä työtöntä korkeammat tulot. Nämä tekijät ovat pitkälti samat, joiden aikaisempien tarkastelujen perusteella havaittiin vähentävän työllisten työttömäksi tulon riskiä.

52 Tässä yhteydessä on myös hyvä palauttaa mieleen tämän ja edellisen luvun tarkastelutapojen välinen ero. Luvussa 5 tarkasteltiin työmarkkinasiirtymiä yksittäin, mutta tässä luvussa niitä arvioidaan johonkin toiseen työmarkkinasiirtymään nähden. Vuonna 2002 esimerkiksi 60–64-vuotiaiden työttömien työkyvyttömyysriski oli 55–59-vuotiaita työttömiä matalampi (luku 5.2). Toisaalta 60–64-vuotiaiden työttömien työkyvyttömyysriski työttömyyden jatkumisen sijaan oli 55–59-vuotiaita korkeampi (taulukko 17).

53 Esimerkiksi vuonna 2001 eduskunnan aloitteesta käynnistetyssä ns. ELMA-hankkeessa on pyritty kartoittamaan pitkäaikaistyöttömien joukosta ne, joilla voidaan arvioida olevan mahdollisuus eläkkeeseen ja joiden työllistäminen tehokkaillakaan toimenpiteillä ei ole mahdollista.

Työkyvyttömyyseläkereitin osalta työttömillä naisilla – etenkin perheellisillä – on työttömiä miehiä pienempi työkyvyttömyysriski. Yksinäisillä miehillä riski on korkein. Nämä piirteet vaikuttivat myös työllisten riskiin siirtyä täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle, kun vaihtoehtona oli työn jatkuminen. Ainoa suurempi ero työttömien ja työllisten välillä on se, että alimpaan tuloneljännekseen kuuluvien työttömien työkyvyttömyysriski on keskituloisia työttömiä selvästi korkeampi. Työstä täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirryttäessä eroa pieni- ja keskituloisten työllisten välillä ei ollut. Kaikista ikääntyneistä vaikeimmassa asemassa ovat pienituloiset työttömät.

Liitteissä 11 ja 12 on vastaavat tulokset ikääntymien työttömyyden päättymiseen vaikuttavista tekijöistä vuodelta 1997. Merkittävin muutos on se, että ero 51–54- ja 55–59-vuotiaiden työllistymisessä oli vuonna 1997 suurempi. On mahdollista, että työttömyysputki-ikäisten paluu työelämään on vuoden 1997 jälkeen helpottunut tai ainakin tasoittunut muun ikäisiin verrattuna. Muilta osin tulokset eivät juuri poikkea edellä esitetystä.

7 Yhteenveto

Tutkimuksessa tarkastellaan varhaisen eläkkeelle siirtymisen kehitystä viime vuosikymmenen aikana. Täyden työkyvyttömyyseläkkeen, osatyökyvyttömyyseläkkeen, yksilöllisen varhaiseläkkeen, varhennetun vanhuuseläkkeen ja työttömyyseläkkeen lisäksi analyysissä ovat mukana osa-aikaeläke ja työttömyysputken työttömyysaika. Lisäksi tutkitaan, missä määrin eri varhaiseläkkeille siirtyneiden henkilöiden profiilit poikkeavat toisistaan. Näkyvätkö esimerkiksi yksilöiden väliset koulutus- ja tuloerot myös siinä, mitä kautta he eläkkeelle siirtyvät.

Tutkimusaineistona oli Tilastokeskuksen työssäkäyntitilastosta poimittu 25 prosentin eli noin 430 000 henkilön satunnaisotos Suomessa asuvasta 50–65-vuotiaasta väestöstä vuosilta 1989–2002. Aineistossa on runsaasti eri rekisterilähteistä yhdistettyjä yksilön eläkkeellä oloa, työmarkkinatoimintaa ja sosioekonomista asemaa kuvaavia seurantatietoja. Se soveltuu tästä syystä hyvin varhaiseen eläkkeelle siirtymistä koskevaan tarkasteluun.

Ikääntyvien varhainen eläkkeelle siirtyminen vuosina 1990–2002

Ikääntyvien eläkkeelle siirtyminen on viime vuosikymmenen aikana myöhentynyt. Tarkastelut varhaiseläkereitin, iän ja eläkettä edeltävän työmarkkina-aseman mukaan antoivat osviittaa siitä, mitä kautta muutos on tapahtunut mutta myös siitä, kuinka ikääntyvien asema työelämässä tai sen ulkopuolella on rakenteeltaan muuttunut. Työmarkkinoiden toimintaan vaikuttavien suhdanne- ja rakennetekijöiden lisäksi taustalla ovat olleet muutokset varhaiseläkereittien ehdoissa.

Tärkeä syy eläkkeelle lähdön lykkääntymiseen on ollut työkyvyttömyysriskin pieneneminen. Muutos koskee kaikkia ikääntyviä ja näkyy erityisesti työllisten ryhmässä, johon valtaosa ikääntyvistä ennen eläkettä kuuluu. Viime aikoina myönteinen kehitys on tosin hidastunut. Väestön terveydentilan kohentumisen lisäksi työkyvyttömyysriskiä ovat alentaneet yksilöllisen varhaiseläkkeen ikärajakorotukset. Aikaisemmin eläke oli 55–59-vuotiaiden suosituimpia varhaiseläkereittejä. Nykyään he eivät voi yksilölliselle varhaiseläkkeelle edes siirtyä.

Huolestuttavaa on se, että työttömien työkyvyttömyysriski on vastoin yleistä kehitystä noussut 1990-luvun lopussa. Tämä on hyvä pitää mielessä, sillä esimerkiksi mielenterveydelliset syyt työkyvyttömyyseläkkeen myöntöperusteena ovat

viime vuosien aikana kasvaneet. On eri asia tulkitaanko kasvu työongelmista vai työn puutteesta johtuvaksi. Tarvitaan lisää tutkimustietoa työkyvyttömyysriskin kehityksestä ja henkilön työmarkkinatilan merkityksestä siihen.

Tässä tutkimuksessa koko työttömyysputki luetaan varhaiseläkereitiksi. Putki alkaa työttömäksi tulosta ja päättyy vanhuuseläkkeeseen. Koska työttömyysputki on sidoksissa työttömyyteen, putken käyttö elää varhaiseläkereiteistä eniten suhdanteiden mukaan. Itse järjestelyn merkitystä kuvaa se, että työttömäksi tulo ja työttömyyden pitkittyminen on yleisempää putki-iässä kuin sitä ennen. Kun putken alaikärajaa lisäksi korotettiin, työttömäksi tulo myöhentyi. On muistettava, että kaikilla putki-ikäisillä työttömillä ei ole oikeutta työttömyysputkeen. Osa palaa myös takaisin työelämään tai siirtyy työkyvyttömyyseläkkeelle.

Eläkepuolella työttömyysputki näkyy vasta työttömyyseläkkeelle siirryttäessä, yleensä 60 vuoden iässä. Työttömyyseläke ja laman aiheuttama korkea työttömyys selittävät sen, miksi eläkkeellesiirtymisiän odote on laman jälkeen pysytellyt lähellä 60 vuoden ikää. Putken vaikutusta eläkkeelle siirtymiseen kokonaisuutena on vaikea arvioida. On mahdollista, että ilman työttömyysputkijärjestelyä osa ikääntyvistä olisi voinut siirtyä esimerkiksi työkyvyttömyyseläkkeelle ennen 60 vuoden ikää. Toisaalta osa ikääntyvistä olisi voinut hyvinkin jatkaa työelämässä ikävuoden 60 jälkeen.

Huomattava muutos on ollut myös osa-aikaeläkkeen voimakas yleistyminen 1990-luvun lopussa. Koska osa-aikaeläke edellyttää osa-aikatyötä, iso osa ikääntyvien työllisyyden kasvusta on siten ollut osa-aikaista. Osa-aikaeläkkeen yleistymisen on merkittävä ilmiö vielä siksi, että aikaisemmin kokoaikaisen työn vaihtoehdot olivat lähinnä joko kokoaikainen eläkkeellä olo tai työttömyys.

On mahdollista, että osa-aikaeläkkeen suosion taustalla on ollut esimerkiksi yksilöllisen varhaiseläkkeen käytön ”romahdus”. Tällöin osa-aikaeläke olisi lykännyt eläkkeelle lähtöä, sillä se olisi ollut kokoaikaisen eläkkeen vaihtoehto. Toisaalta ilman mahdollisuutta osa-aikaeläkkeeseen työnteko olisi hyvinkin voinut jatkua kokoaikaisena. Tässä tapauksessa eläke olisi lyhentänyt vuotuista työaikaa.

Varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirtyminen on eläkereiteistä selvimmin henkilön omasta valinnasta kiinni. Kun tarkastelun kohteena olivat 60–64-vuotiaat työssä olleet, varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirryttiin lähes yhtä usein kuin osa-aikaeläkkeelle tai työttömäksi. Tämä on saattanut jäädä vähemmälle huomiolle, sillä kokonaisuutena varhennetun vanhuuseläkkeen merkitys 50–64-vuotiaiden eläkereitinä on pieni.

Varhaiseläkkeelle siirtyneiden profiili

Varhaiseläkkeelle siirtymisen taustalla on sekä pakottavia että vapaaehtoiseen eläkehakuisuuteen viittaavia piirteitä. Varhaiseläkereiteistä eniten pakottavia piirteitä voi olettaa olevan työkyvyttömyyseläkkeissä ja työttömyysputkessa. Jos työnteko ei ole työn puutteen tai heikon terveyden vuoksi mahdollista, eläkkeelle siirtyminen on paras vaihtoehto tarjolla olevista vaihtoehdoista.

Eniten eläkehakuisuutta mahdollistavia piirteitä voi puolestaan olettaa olevan osa-aikaeläkkeessä ja varhennetussa vanhuuseläkkeessä. Jos yksilö haluaa lisää vapaa-aikaa ja se on taloudellisesti mahdollista, osa-aikaeläke ja varhennettu vanhuuseläke ovat luontevia vaihtoehtoja, sillä niiden piiriin siirtymiseen yksilö voi itse merkittävästi vaikuttaa.

Eri varhaiseläkkeille siirtyneiden henkilöiden profiileja tutkittiin multinomilogittmallin avulla siten, että työllisille mahdollisia eläkereittejä verrattiin työn jatkumisen ja työttömille mahdollisia eläkereittejä työttömyyden jatkumisen vaihtoehtoon nähden. Analyysissä otettiin huomioon varhaiseläkkeiden ikärajat, toisin sanoen eläkereitit olivat ikärajojen osalta tarkastelussa mukana oleville mahdolliset.

Vuoden 2002 tilanteen perusteella työstä työttömyysputkeen (tai työttömäksi) ja täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden profiilit olivat melko samankaltaiset, vaikka ensin mainitun taustalla ovat työmarkkinasyyt ja jälkimmäisen taustalla sairausperusteiset syyt. Kummankin reitin piiriin siirtyminen on tyypillistä yksinasuville miehille sekä miehille, joiden puoliso ei ole työssä. Myös aikaisemmat työttömyyskokemukset, matala koulutustaso ja asuinpaikka harvaan asutulla seudulla lisäävät työttömyyden tai työkyvyttömyyden riskiä. Näitä ominaisuuksia voikin olettaa olevan enemmän niiden ikääntyvien joukossa, joilla eläkkeelle siirtymisen taustalla on enemmän pakottavia kuin vapaaehtoiseen valintaan liittyviä syitä.

Tutkimus ei anna vastausta siihen, missä määrin eri eläkereitit korvaavat toisiinsa. Työstä työttömyysputkeen (työttömäksi) ja täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden profiilien samankaltaisuus voi kuitenkin viitata siihen, että työttömyysputki ja työkyvyttömyyseläke voivat olla vaihtoehtoja toisilleen. Tällöin työttömyyden kasvu alentaisi työkyvyttömyyden riskiä, koska osa ikääntyvistä valikoituu työkyvyttömyyseläkkeen sijaan työttömäksi (ja edelleen työttömyyseläkkeelle). Vastaavasti työllisyystilanteen parantuessa työkyvyttömyysriski nousisi, koska työttömyyden sijaan osa ikääntyvistä siirtyy työelämästä työkyvyttömyyseläkkeelle.

Työkyvyttömyyseläkelajeista osatyökyvyttömyys- ja yksilöllinen varhaiseläke poikkesivat täydestä työkyvyttömyyseläkkeestä lähinnä siinä, että perheellisillä niille siirtymisen riski työn jatkumiseen verrattuna oli yksin asuvia työllisiä korkeampi. Täydessä työkyvyttömyyseläkkeessä tilanne oli päinvastainen. Ikääntyvien terveydentilasta eikä työkyvyttömyyden syystä ole tässä tutkimuksessa tietoa.

Työstä osa-aikaeläkkeelle tai varhennetulle vanhuuseläkkeelle siirtyneiden profiilit olivat melko erilaiset kuin työttömäksi tai täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden profiilit. Osa-aikaeläke oli suosittu perheellisten, etenkin naisten, keskuudessa ja varhennettu vanhuuseläke niiden perheellisten joukossa, joiden puoliso ei ollut työssä. Korkeasti koulutetut ja hyvätuloiset siirtyvät lisäksi muita väestöryhmiä herkemmin varhennetulle vanhuuseläkkeelle. Hyvä- ja keskituloisten joukossa osa-aikaeläke oli pienituloisia suosittu. Tämän kaltaisia piirteitä voikin olettaa olevan enemmän niiden ikääntyvien joukossa, joilla eläkkeelle siirtymisen taustalla on enemmän vapaaehtoisia kuin pakottavia syitä.

Yrityskohtaisilla tekijöillä on merkitystä eläkkeelle siirtymiseen ja eläkereitin valintaan. Odotetusti työvoiman kysyntään liittyvät tekijät kuten erot toimialojen välillä näkyivät ensisijaisesti työttömyysputken käyttönä. Työttömäksi tuloon liittyi myös se, että suurissa ja keskisuurissa yrityksissä irtisanomiset olivat pieniä yrityksiä enemmän keskittyneet työttömyysputki-ikään. Ennen työttömyysputki ikää työntekijän riski joutua työttömäksi suuresta yrityksestä oli matalampi mutta putki-iässä korkeampi kuin pienestä yrityksestä.

Yrityskoko näkyi myös muiden eläkereittien kohdalla, sillä siirtyminen osa-aika-, osatyökyvyttömyys- tai varhennetulle vanhuuseläkkeelle oli suurissa yrityksissä työskentelevillä yleisempää kuin pienissä yrityksissä työskentelevillä. Taustalla voi olla se, että suurissa yrityksissä mahdollisuudet erilaisiin työaika- ja eläkejärjestelyihin ovat pieniä paremmat.

Työn päättymisen vaihtoehto on työn jatkuminen. Yrittäjät olivat tässä suhteessa oma ryhmänsä, sillä työn päättymisen riski oli heillä palkansaajia matalampi. Työelämässä keskimääräistä pitempään jatkoivat myös hyvin toimeentulevat ja korkeasti koulutetut. Varhennetun vanhuuseläkkeen piiriin he tosin siirtyivät muita työllisiä useammin. Perhetaustan osalta työssä jatkoivat pisimpään perheelliset ja etenkin ne, joiden puoliso oli vielä työelämässä.

Varhaiseläkkeelle siirrytään myös työttömyydestä ja muualta työelämän ulkopuolelta. Työttömillä mahdollisia eläkereittejä on vähemmän kuin työllisillä, sillä

käytännössä he voivat siirtyä ainoastaan työttömyys- tai työkyvyttömyyseläkkeelle. Valtaosa työttömistä siirtyy 60 vuoden iässä työttömyyseläkkeelle.

Työkyvyttömyyseläkkeen osalta, kun vaihtoehtona on työttömyyden jatkuminen, erottui työttömien työkyvyttömyysriskin nousu 60–64 vuoden iässä. Tässä iässä valtaosa työllisistä on jo siirtynyt työttömyyseläkkeelle ja siksi 60–64-vuotiaiden työkyvyttömyysriski voi olla 55–59-vuotiaita korkeampi. Merkilläpantavaa oli myös pitkäaikaistyöttömien korkea työkyvyttömyysriski. Muilta osin työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden työttömien ja työllisten profiilit olivat melko samankaltaiset.

Työttömien työllistymistä koskevat tulokset olivat odotetut. Esimerkiksi työllistymisen riski työttömyyden jatkumisen sijaan oli korkeampi perheellisillä – etenkin, jos puoliso on työssä – kuin yksin asuvilla. Yleisesti ottaen tekijät, jotka lisäsivät työttömien työllistymistä, olivat samankaltaiset kuin tekijät, jotka vähensivät työllisten riskiä joutua työttömäksi.

Vuonna 1997 varhaiseläkkeelle siirtyneiden profiilit olivat melko samankaltaiset kuin vuonna 2002. Poikkeuksen tekee osa-aikaeläke, jonka käyttö oli vuonna 1997 selvästi eriytyneempää. Tuolloin osa-aikaeläkkeelle kokoaikaisen työskentelyn sijaan siirtyivät etenkin hyvätuloiset, hyvin koulutetut Uudellamaalla asuvat perheelliset naiset muualta kuin teollisuuden toimialalta. Viisi vuotta myöhemmin eläkkeen suosio oli eri väestöryhmissä selvästi tasaisempaa. Työttömien osalta merkittävin muutos oli se, että vuonna 1997 ero 50–54- ja 55–59-vuotiaiden työllistymisessä oli selvästi suurempi kuin vuonna 2002. On mahdollista, että työttömyysputki-ikäisten paluu työelämään on vuoden 1997 jälkeen helpottunut.

Tulokset aikaisempien tutkimusten valossa

Tässä tutkimuksessa eri varhaiseläkereittejä tarkasteltiin siten, että kunkin eläke-reitin käyttäjien tyypilliset piirteet voitiin tunnistaa. Tarkastelussa oli mukana lähes koko varhaiseläkekenttä. Melko yksinkertaisen tilastollisen mallin avulla varhaiseläkkeitä verrattiin toisiinsa niin, että työllisille mahdollisia eläkereittejä arvioitiin työn jatkamisen ja työttömille mahdollisia eläkereittejä työttömyyden jatkumisen vaihtoehtoon nähden.

Vastaavia kokoavia varhaiseläketutkimuksia on aikaisemmin tehty vain muutamana. Näistä laajin on Hytin (1998) tutkimus varhaisesta eläkkeelle siirtymisestä, joka kattoi ajanjakson 1970-luvulta aina 1990-luvun puoliväliin. Viime vuosikym-

menen alkupuolen varhaiseläkereittejä on analysoinut myös Gould (1999). Tämän vuosikymmenen alkuun ulottuvista julkaisuista mainittakoon Järnefeltin (2003) sekä Rantalan ja Romppasen (2004) ikääntyvien työuria käsittelevät työt sekä Saaraman (2004) vertailu Suomen ja Tanskan eroista työstä poistumisen eri tavoissa. Varhaiseläkkeelle siirtymistä sivuaa myös Gouldin ym. (2006) tutkimus työkyvyn monista ulottuvuuksista. Perusteellisia mutta enemmän yksittäisiin eläkereitteihin keskittyviä tutkimuksia on runsaasti (ks. luku 2).

Aikaisemmat tutkimukset eivät ole suoraan vertailukelpoiset tämän tutkimuksen kanssa. Eroja löytyy muun muassa ajankohdan, tutkimusaineistojen, määritelmien, tarkasteltavien varhaiseläkereittien ja niiden käyttöä profiloivien tekijöiden suhteen kuin myös siinä, miten eläkkeelle siirtymistä on analysoitu ja mihin varhaiseläkkeelle siirtyneitä henkilöitä on kulloinkin verrattu. Näistä eroista huolimatta aiemmat tutkimukset vahvistavat nyt saatuja johtopäätelmiä. Vastaavasti tämän tutkimuksen tulokset täydentävät aiemmin esitettyjä.

Eläkkeelle siirtymisen myöhentymisen ja sen rakenteen muuttumisen sairausperusteisista varhaiseläkkeistä työttömyysturvaa ja työttömyysputken käyttöä painottavaan suuntaan ovat havainneet Hytti (1998), Gould (1999) ja Järnefelt (2003). Osa-aikaeläkkeen suosion voimakas lisääntyminen 1990-luvun lopussa ja tätä kautta varhaiseläkepolitiikan merkityksen kasvu on näissä tutkimuksissa kuitenkin jäänyt vähemmälle huomiolle.

Hytti (1998) ja Gould (1999) ovat tuoneet esille, että työttömyys ja tätä mahdollisesti seuraava työttömyyseläke voivat myöhentää tai jopa korvata työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymistä. Taustalla voi olla sekä työttömäksi valikoitumiseen että työttömyyden pitkittymiseen liittyviä tekijöitä. Tässä tutkimuksessa havaittu työttömien työkyvyttömyysriskin vaihtelu 1990-luvun laman molemmin puolin sekä täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle ja työttömäksi joutuneiden henkilöiden profiilien samankaltaisuus tukevat näitä havaintoja.

Työvoiman kysyntätekijöillä on merkitystä ikääntyvien työttömäksi tuloon ja työttömyysputkeen joutumiseen (Hytti 1998 ja 2004; Hakola ja Uusitalo 2005a ja 2005b). Myös tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että ikääntyvien riski joutua työttömäksi oli suhdanneherkillä yksityisen sektorin toimialoilla muita toimialoja yleisempää. Lisäksi ilmeni, että muissa varhaiseläkereiteissä toimialakohtaiset erot olivat selvästi vähäisemmät.

Havainnot varhaiseläkereittien alaikärajojen korotusten vaikutuksista työttömäksi tuloon tai työttömyysputken käytön painottumisesta suurin yrityksiin ovat samansuuntaiset kuin aiemmin saadut (Hytti 1998 ja 2004; Rantala 2002; Hakola ja Uusitalo 2001 ja 2005b; Kyyrä 2007). Tässä tutkimuksessa havaittiin lisäksi, että ennen työttömyysputki-ikää työttömäksi joutumisen riski oli suurissa yrityksissä pieniä yrityksiä matalampi ja että suuret yritykset ovat ylipäättään käyttäneet monipuolisemmin erilaisia varhaiseläkereittejä kuin pienet yritykset.

Eri eläkereittien käytön vertailun lisäksi tämän tutkimuksen antina voidaan pitää sitä, että henkilön sosioekonomisen aseman profilointi on tehty kaikille eläkereiteille yhdenmukaisella tavalla. Pelkistäen huono-osaisuuteen usein liitettyjä taustatekijöitä oli keskimääräistä enemmän työttömyysreitissä ja täydelle työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyneiden joukossa, kun taas hyväosaisuuteen perinteisesti liitettyjä piirteitä oli keskimääräistä enemmän muissa eläkereiteissä. Samansuuntaisia päätelmiä ovat saaneet Järnefelt (2003) ja Saurama (2004). Vastaavia päätelmiä voi johtaa monista yksittäisiä eläkereittejä käsittelevistä tutkimuksista (ks. luku 2). Tämän tutkimuksen tuloksia vahvistavat myös tarkastelut ikääntyvien terveydestä ja työkyvystä sosioekonomisen aseman mukaan (Gould ym. 2006).

Milloin ja miten eläkkeelle eläkeuudistuksen jälkeen?

Vuoden 2005 eläkeuudistuksessa eläkkeelle pääsyn ehdot muuttuivat monelta osin. Yksilöllinen varhaiseläke poistui siten, että yksilöllisen varhaiseläkkeen kaltaisia kriteerejä käytetään arvioitaessa 60 vuotta täyttäneiden työkyvyttömyyseläkeoikeutta. Työttömyysputken alaikäraja nousi 57 vuoteen ja työttömyyseläke lopetettiin. Nykyään putki jatkuu lisäpäivien piirissä vanhuuseläkkeelle saakka. Varhennettu vanhuuseläke muuttui niin, että vanhuuseläkkeen voi ottaa varhennettuna 62 vuoden iässä. Osa-aika-eläkkeen ikäraja palautui 58 vuoteen vuonna 2003.

Merkittävintä uudistuksessa oli se, että eläkkeelle voi siirtyä oman valinnan mukaan 63–68 vuoden iässä. Tämä laajensi varhaiseen eläkkeelle siirtymiseen perinteisesti liitetyt kysymykset vanhuuseläkepuolelle ja entistä vanhempiin ikäluokkiin. Kyse on ensinnäkin siitä, moniko jaksaa tai saa jatkaa työelämässä 63 ikävuoteen saakka ja toiseksi siitä, moniko tämän jälkeen haluaa vielä jatkaa työntekoa yli 63 ikävuoden.

Uudistuksen vaikutusten selvittäminen on mahdollista aikaisintaan tämän vuosikymmenen lopussa, jolloin tietoa vuoden 2005 jälkeisestä ajasta alkaa olla

riittävästi. On ilmeistä, että 60 vuotta täyttäneen väestön työmarkkinakäyttäytyminen tulee olemaan erityisen mielenkiinnon kohteena. Tutkimustietoa on vähän. Viime vuosikymmenen kokemukset eri varhaiseläkereittien käytöstä antavat viitteitä tulevista tutkimustarpeista.

Perinteinen jako työllisiin, työttömiin, eläkkeellä ja muualla oleviin ei enää ole yhtä selkeä kuin ennen, sillä varhaiseläkereiteistä osa-aikaeläkkeen ja työttömyysputken osuudet ovat kasvaneet eniten. Tilastoissa osa-aikaeläkkeellä olevat luokitellaan yleensä työssä oleviksi. Työttömyysputkessa olevat henkilöt sen sijaan ovat tilastolähteestä riippuen työttöminä, muualla tai eläkkeellä. On tärkeää, että nämä kaksi luonteeltaan täysin erilaista varhaiseläkereittiä pysyvät tilastointimielessä tarkkoina, jotta niiden kehitystä ja merkitystä varhaiseen eläkkeelle siirtymiseen voidaan seurata.

Osa-aikaeläkkeen kasvu on osoitus siitä, että osa-aikatyöhön on halua ja että yritykset pystyvät sitä ainakin jossakin mitassa tarjoamaan. Ennakoiko tämä osa-aikatyön yleistymistä eli sitä, että eläkkeelle siirrytään yhä enemmän vähittäin? On huomattava, että osa-aikatyötä voi tehdä myös työkyvyttömyys- tai vanhuuseläkkeellä. Se, syrjäyttääkö osa-aikatyö kokoaikaista työtä vai lykkääkö se kokoaikaista eläkkeelle siirtymistä, on selvittämisen arvoinen kysymys.

Työttömyysputken osalta on hyvä arvioida, onko työttömyysputken alaikärajan korotus myöhentänyt ikääntyvien työttömäksi tuloa ja kuinka laajana työttömyysputken käyttö ylipäättään jatkuu. Viimeksi mainittu kysymys on kiinnostava myös eläkellesiirtymisiän kannalta, sillä työkyvyttömyyseläkeläisten ohella työttömien voi olettaa siirtyvän vanhuuseläkkeelle sen alaikärajan paikkeilla. On muistettava, että vuonna 1950 tai sen jälkeen syntyneet eivät työttömyyseläkkeelle enää pääse. Tämä nostaa eläkkeelle siirtymisikää, mutta työttömän kannalta muutos on lähinnä tekninen.

Uhkaava työvoimapula voi johtaa siihen, että yritykset haluavat aikaisempaa enemmän pitää kiinni työntekijöistään myös varttuneessa iässä. Toisaalta työntekijät voivat halutessaan siirtyä eläkkeelle jo ikävuodesta 62 lähtien. Jos halu eläkkeelle on suuri, hyvätkään taloudelliset kannustimet työnteon jatkamiseksi eivät välttämättä auta. Yrityksille tämä on uusi tilanne. Tietoa yrityskohtaisten tekijöiden merkitystä eläkkeelle lähtöön on kuitenkin vähän tarjolla. Tämän tutkimuksen perusteella suuret yritykset ovat käyttäneet erilaisia varhaiseläkereittejä monipuolisemmin kuin pienet yritykset. Tähän ilmiöön vaikuttavien tekijöiden selvittäminen on yksi

keino löytää uutta tietoa siitä, miten erilaisia työnteon muotoja ja tapoja voi kehittää ikääntyville sopiviksi.

Eläkeuudistuksen jälkeen kannustimet pitkälle työuralle ikävuoden 63 jälkeen ovat entistä selvemmat. Koska pitkä työura on paras tapa turvata eläketurvan kestävä rahoitus, kannustimien merkitystä työssä jatkamiseen sekä yksilöiden että yrityksen näkökulmasta on tarpeen evaluoida. Eläkepolitiikan päämäärä on kuitenkin eläkeläisten toimeentulon turvaaminen ja siksi eläkkeelle siirtymistä on tarkasteltava myös toimeentulokysymyksenä. Työkyvyttömyyden tai työttömyyden vuoksi eläkkeelle siirtyneiden eläketurva on yleensä muita eläkeläisiä heikompi ja mahdollisuudet työnteekoon vanhuuseläkeaikana vähäiset.

Kirjallisuus

- Ahola K. 2007. Occupational burnout and health. Finnish Institute of Occupational Health. People and Work Research Reports 81.
- Cameron A.C. ja Trivedi 2005. Microeconometrics – Method and Applications, Cambridge University Press, Cambridge.
- Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos 2002. Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2003. SVT, Sosiaaliturva.
- Eläketurvakeskus ja Kansaneläkelaitos 2007. Tilasto Suomen eläkkeensaajista 2006. SVT, Sosiaaliturva.
- Forma P., Tuominen E. ja Väänänen-Tommo I. 2004. Työssä jatkamisen haasteet yksityisellä ja julkisella sektorilla. Teoksessa Tuominen E. (toim.) 2004. Eläkeuudistus ja ikääntyvien työssä jatkamisaikheet. Eläketurvakeskuksen raportteja 37. Helsinki.
- Gould R. 1999. Varhaisen työmarkkinoilta poistumisen reitit. Eläketurvakeskuksen monisteita 26. Eläketurvakeskus. Helsinki.
- Gould R. 2001. Eläkeajatuksat. Katsaus aiheeseen liittyviin tutkimuksiin. Eläketurvakeskuksen monisteita 36. Helsinki.
- Gould R., Grönlund H., Korpiluoma R., Nyman H., Tuominen K. ja työkyvyttömyysasiain neuvottelukunta. 2007. Miksi masennus vie eläkkeelle? Eläketurvakeskuksen raportteja 2007:1. Helsinki.
- Gould R., Ilmarinen J., Järvisalo J. ja Koskinen S. (toim.) 2006. Työkyvyn ulottuvuudet. Terveys 2000 -tutkimuksen tuloksia. Eläketurvakeskus, Kansaneläkelaitos, Kansanterveyslaitos ja Työterveyslaitos. Helsinki.
- Green, W. H. 2000. Econometric Analysis. New York University. Prentice Hall International, Inc. New Jersey. Eläketurvakeskus 2007. Eläkkeellesiirtymisikä Suomen työeläkejärjestelmässä. Eläketurvakeskuksen tilastoraportteja 5/2007. Helsinki.
- Haataja A. 2006. Ikääntyvät työmarkkinoilla 1989–2005. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:42. Helsinki.
- Hakola T. 1999. Race for Retirement. Government Institute for Economic Research, research reports 60.
- Hakola T. 2002. Economic Incentives and Labour Market Transitions of the Aged Finnish Workforce. VATT-tutkimuksia 89. Helsinki.

- Hakola T. ja Ilmakunnas S. 2005. Eläkeuudistuksen vaikutus ikääntyneiden työttömyyteen. Teoksessa Hämäläinen K., Taimio H. ja Uusitalo R. 2005. Työttömyys – taloustieteellisiä puheenvuoroja. Palkansaajien tutkimuslaitos. Helsinki.
- Hakola T. ja Määttänen N. 2007. Vuoden 2005 eläkeuudistuksen vaikutukset eläkkeelle siirtymiseen ja eläkkeisiin. Arviointia stokastisella elinkaarimallilla. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2007:1. Helsinki.
- Hakola T. ja Uusitalo R. 2001. Let's Make a Deal – the Impact of Social Security Provisions and Firm Liabilities on Early Retirement, VATT-keskustelualoitteita 260, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki.
- Hakola T. ja Uusitalo R. 2005a. "Not so voluntary retirement decisions? Evidence from a pension reform". Journal of Public Economics, Vol. 89(2005).
- Hakola T. ja Uusitalo R. 2005b. Eläkevakuutusmaksujen vaikutus rekrytointeihin ja irtisanomisiin. Eläketurvakeskuksen raportteja 2005:2. Helsinki.
- Harkonmäki K. 2007. Predictors of disability retirement: From early intentions to retirement. Kuntien eläkevakuutus ja Helsingin yliopiston kansanterveystieteen laitos, Helsinki.
- Hietaniemi M. ja Ritola S. (toim.) 2007. Suomen työeläkejärjestelmä. Eläketurvakeskus. Helsinki.
- Hietaniemi M. ja Vidlund M. (toim.) 2003. Suomen työeläkejärjestelmä. Eläketurvakeskus. Helsinki.
- Holm P., Jalava J. ja Ylöstalo P. 2006. Työttömien työkyky vuonna 2005. Vertailu palkansaajiin. Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus 308. Helsinki.
- Horppu R. 2007. Keskusteluja työssä jatkamisesta. Työterveyslaitos, Työ ja ihminen Tutkimusraportti 32. Helsinki.
- Hytti H. 1993. Työkyvyttömyyseläkkeelle siirtymisen yhteiskunnalliset taustatekijät. Kansaneläkelaitoksen julkaisuja M:87, Helsinki.
- Hytti H. 1998. Varhainen eläkkeelle siirtyminen – Suomen malli. Kansaneläkelaitos, Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 32. Helsinki.
- Hytti H. 2002. Early exit from the labour market through the unemployment pathway in Finland. Finnish Centre for Pensions. Working Papers 2/2002.
- Hytti H. 2004. Early Exit From the Labour Market Through the Unemployment Pathway in Finland. European Societies 6 (3), 256–297.

- Hytti H., Ylöstalo P. ja Ruhanen E. 2006. Työkyvyttömyyseläkkeissä virta vie entistä enemmän kansaneläkkeelle. Kansaneläkelaitos, Moniste. Helsinki.
- Ilmakunnas S. ja Takala M. 2005. Promoting Employment among Ageing Workers: Lessons from Successful Policy Changes in Finland. The Geneva Papers, 2005. 30.
- Järnefelt N. 2003. Ikääntyvien työuran päättymisen lamavuosina ja nousukaudella. Työmarkkinat 2003:10, Tilastokeskus. Helsinki.
- Kalela J., Kiander J., Kivikuru U., Loikkanen H. A. ja Simpura J. (toim.) 2001. 1990s the economic crisis in Finland. The Research Programme of the Academy of Finland: Down from the heavens, up from the ashes. The Finnish economic crisis of the 1990s in the light of economic and social research. VATT-julkaisuja 27:6, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki.
- Kannisto J. 2006. Eläkkeellesiirtymisiän mittaaminen. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 2006:1. Helsinki.
- Korkeamäki O. 2001. Työttömyysriskiin vaikuttavat yksilö- ja yrityskohtaiset tekijät Suomessa 1990–1996. VATT-keskustelualoitteita 255, Valtion taloudellinen tutkimuskeskus. Helsinki.
- Kyyrä T. 2007. Studies on Wage Differentials and Labour Market Transitions. VATT-tutkimuksia 133. Helsinki.
- Kyyrä T. ja Wilke R. 2004. Reduction in the Long-Term Unemployment of the Elderly: A Success Story from Finland Revised. VATT Discussion papers 346. Helsinki.
- Lassila J. ja Valkonen T. 2005. Yksityisalojen eläkeuudistuksen taloudelliset vaikutukset. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos. Etla B 211. Helsinki.
- Lawless, J.F. 1982. Statistical Models and Methods for Life Time Data, John Wiley & Sons, New York,
- Maddala G.S 1993. Limited Dependent and Qualitative Variables in Econometrics. Cambridge University Press, New York.
- Pelkonen J. 2005. Vanhimpien palkansaajien työssä jatkaminen työeläkeuudistuksen jälkeisessä valintatilanteessa. Eläketurvakeskuksen raportteja 2005:1. Helsinki.
- Pensola T., Järvikoski A. ja Järvisalo J. 2006. Työttömyyden ja muiden syrjäytymisriskien yhteys työkykyyn. Teoksessa Gould ym. 2006.

- Piekkola H. 2006. Are Individuals Who Have Non-work Activities Prone to Retire Earlier: Evidence from Time Use Survey of Older Finns. The Research Institute of the Finnish Economy, Discussion Papers no. 1036.
- Piekkola H. ja Ruuskanen O.-P. 2006. Työtä eri elämänvaiheissa ja ajankäyttö – Äidit ja ikääntyvät. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:73. Helsinki.
- Rantala J. 2002. Ikääntyvien työttömyys ja työttömyyseläke. Eläketurvakeskuksen raportteja 2002:28. Helsinki.
- Rantala J. ja Romppanen A. 2004. Ikääntyvien työmarkkinoilla pysyminen. Eläketurvakeskuksen raportteja 2004:35. Helsinki.
- Saurama L. 2004. Experience of early exit. A comparative study of the reasons for and consequences of early retirement in Finland and Denmark in 1990–2000. Finnish Centre for Pensions, Studies 2004:2, Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2002. Ikäohjelman monet kasvot. Kansallisen ikäohjelman 1988–2002 loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:3. Helsinki.
- Takala M. 1999. Työnteon ja eläkkeellä olon yhdistäminen. Vaihtoehtona osa-aikaeläke. Eläketurvakeskuksen tutkimuksia 1999:1. Helsinki.
- Takala M. 2001. Ennakkotietoja vuoden 2001 osa-aikaeläketutkimuksesta. Eläketurvakeskuksen monisteita 34. Helsinki.
- Takala M. ja Uusitalo H. (toim.) 2002. Varhaiseläkkeet muuttuvat – mutta miten? Arvioita yksityisalojen eläkkeiden kehittämistä koskevan periaatesopimuksen vaikutuksista. Eläketurvakeskuksen raportteja 30. Helsinki.
- TELA. 2002. Työeläke ja muu sosiaalivakuutus 2002. 35. vuosikerta. Työeläkevakuuttajat TELA.
- Tuomi K., Seitsamo J., Ilmarinen J. ja Gould R. 2006. Työ ja työympäristö. Teoksessa Gould ym. 2006.
- Tuominen E. (toim.) 2004. Eläkeuudistus ja ikääntyvien työssä jatkamisaikeet. Eläketurvakeskuksen raportteja 37. Helsinki.
- Tuominen E. 2001. Työhön vai eläkkeelle? Ikääntyvien työttömien kokemuksia vuosikymmenen taitteen työmarkkinoilta. Eläketurvakeskuksen raportteja 2001:27. Helsinki.
- Tilastokeskus. 2007. Työvoimatutkimus.
- Työministeriö. 2007. Työpoliittinen aikakauskirja 4/2007.

- Virjo I. ja Aho S. 2002. Ikääntyvien työllisyys 1990-luvulla. Rekisteritutkimus yli 50-vuotiaiden erityisongelmista työmarkkinoilla. Työpoliittinen tutkimus 242. Helsinki.
- Väre M. 2007. Determinants of Farmer Retirement and Farm Succession in Finland. MTT Agrifood Research, Agrifood Research Reports 93.

Liitteet

Liite 1 Työmarkkinatilat kalenterivuoden lopussa

Ei-eläkkeellä

Työssä (TYÖ): Henkilö on työssä avoimilla työmarkkinoilla. Työllisiä ovat myös sairaspäivärahaa verotietojen perusteella saaneet henkilöt, jos he ovat edellisen vuoden lopussa olleet työssä. Työllisiä eivät puolestaan ole, ellei toisin mainita, osa-aika-eläkkeellä ja aktiivisten työvoimapolitiittisten tukitöiden piirissä olevat henkilöt. Jos työssä oleva henkilö on samanaikaisesti eläkkeellä, hän on eläkkeellä, ja jos hän on työtön, hän on työtön.

Työtön (TYÖT): Henkilö on Työministeriön työnhakijarekisterin mukaan työtön. Työttömiä ovat myös työvoimapolitiittisten toimenpiteiden piirissä (tukityö tai koulutus) olevat työnhakijat sekä ne sairaspäivärahaa saaneet henkilöt, jotka olivat edellisen vuoden lopussa olleet työttöminä. Työttömät, joilla on iän puolesta oikeus työttömyysputkeen, ovat työttöminä työttömyysputkessa. Työttömyysputki tulkitaan tässä työssä varhaiseläkereitiksi. Jos työtön on samanaikaisesti eläkkeellä, hän on eläkkeellä.

Muu ei-eläkkeellä olo (MUU): Henkilö on muualla, jos hän ei ole eläkkeellä, työssä tai työttömänä. Ryhmä sisältää muun muassa kotityötä tekevät, opiskelijat ja ”rekistereiden ulkopuolella” olevat henkilöt. Ryhmään ei lueta niitä sairaspäivärahaa kalenterivuoden aikana saaneita henkilöitä, jotka edellisenä vuonna ovat olleet työssä, työttömänä tai eläkkeellä.

Eläkkeellä

Täysi työkyvyttömyyseläke (TäysiTK): Henkilö saa toistaiseksi myönnettyä täyttä työkyvyttömyyseläkettä tai täyttä kuntoutustukea (eli määräaikaista työkyvyttömyyseläkettä). Vuosina 1989–1995 osatyökyvyttömyyseläke sisältyi aineistossa täyteen työkyvyttömyyseläkkeeseen (= varsinainen työkyvyttömyyseläke). Päällekkäisten eläkelajien kohdalla täysi työkyvyttömyyseläke dominoi muita eläkkeitä.

Osatyökyvyttömyyseläke (OsaTK): Henkilö saa toistaiseksi myönnettyä osatyökyvyttömyyseläkettä tai saa osaeläkkeen suuruista kuntoutustukea tai yksilöllistä varhaiseläkettä. Tiedot eläkkeestä alkavat vuodesta 1996. Päällekkäisten eläkelajien kohdalla osatyökyvyttömyyseläke dominoi täyden työkyvyttömyyseläkkeen jälkeen.

Yksilöllinen varhaiseläke (YVE): Henkilö saa yksilöllistä varhaiseläkettä. Päällekkäisten eläkelajien kohdalla yksilöllinen varhaiseläke dominoi osatyökyvyttömyyseläkkeen jälkeen.

Työttömyyseläke (TTE): Henkilö on työttömyyseläkkeellä (eläkkeellä työttömyysputkessa). Päälekkäisten eläkelajien kohdalla työttömyyseläke dominoi työkyvyttömyyseläkkeiden jälkeen. Työttömyyseläkettä edeltää työttömyysputken työttömyysaika.

Osa-aikaeläke (OSE): Tässä tutkimuksessa, ellei toisin mainita, osa-aikaeläke rinnastetaan varhaiseläkkeeksi (eläkereitiksi). Tietoa osa-aikaeläkkeellä olosta on aineistossa vuodesta 1995 lähtien. Päälekkäisten eläkelajien kohdalla osa-aikaeläke dominoi työttömyyseläkkeen jälkeen.

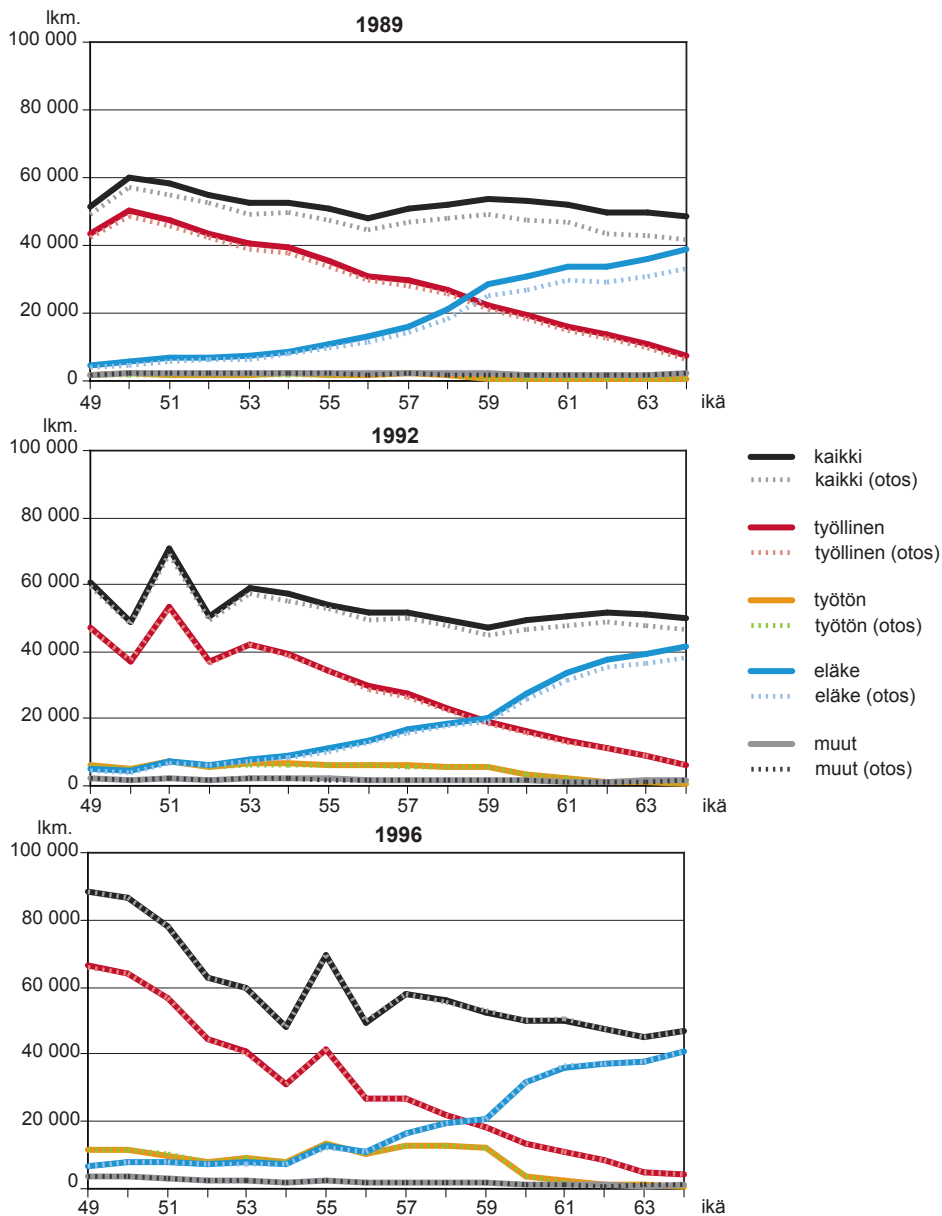
Varhennettu vanhuuseläke (VAVE): Varhennettu vanhuuseläke on erotettu vanhuuseläkkeestä omaksi eläkelajiksi. Tietoa eläkkeestä on saatavilla vuodesta 1996 lähtien. Päälekkäisten eläkelajien kohdalla varhennettu vanhuuseläke dominoi osa-aikaeläkkeen jälkeen.

Muu eläke (MuuEL): Ryhmään kuuluvat muun muassa vanhuuseläkkeellä, maatalouden erityiseläkkeillä, pelkällä kansaneläkkeellä sekä ”muusta syystä eläkkeellä olevat”.

Tiedot eläkkeellä olosta eläkelajeittain vuosilta 1989–1994 eivät ole täysin yhdenmukaiset vuosien 1996–2002 kanssa.

Liite 2

Tutkimusaineisto työssäkäyntitilaston kokonaisaineistoon verrattuna. 49–64-vuotias väestö työmarkkinatilan mukaan vuosina 1989, 1992 ja 1996. Lukumäärät totaalitasolla.

Liite 3

*Ei-eläkkeellä oleva 50–64-vuotias väestö (pl. osa-aikaeläke) työmarkkina-aseman mukaan vuosien 1989, 1992, 1996 ja 2001 lopussa, %.**

ikä	1989				1992			
	työssä	työtön	muut	otos, lkm	työssä	työtön	muut	otos, lkm
50	92,0	4,6	3,4	13 076	83,8	12,9	3,4	10 965
51	91,7	4,8	3,5	12 298	83,3	13,9	3,5	15 456
52	91,3	4,9	3,8	11 475	82,0	14,5	3,8	10 815
53	89,7	5,8	4,4	10 603	81,8	14,8	4,4	12 475
54	89,3	6,2	4,5	10 436	80,8	15,6	4,5	11 640
55	89,0	6,2	4,7	9 261	80,2	16,1	4,7	10 419
56	88,6	6,3	5,1	8 187	77,7	17,8	5,1	9 027
57	86,2	7,7	6,0	8 013	76,9	18,2	6,0	8 434
58	86,9	6,9	6,2	7 189	74,6	20,0	6,2	7 292
59	89,0	3,2	7,8	5 760	71,7	22,6	7,8	6 322
60	88,2	3,5	8,3	4 935	75,9	16,9	8,3	5 072
61	87,6	3,2	9,2	4 039	77,9	13,7	9,2	3 944
62	85,7	2,8	11,5	3 422	80,7	9,5	11,5	3 177
63	81,8	3,4	14,8	2 763	78,1	9,2	14,8	2 591
64	70,6	3,5	26,0	2 024	70,7	10,0	26,0	1 972

ikä	1996				2002			
	työssä	työtön	muut	otos, lkm	työssä	työtön	muut	otos, lkm
50	79,8	16,7	3,5	19 545	83,9	12,7	3,4	17 888
51	80,0	16,6	3,5	17 378	83,3	13,4	3,3	18 460
52	79,6	16,8	3,6	13 689	83,3	13,1	3,6	18 749
53	76,2	20,1	3,6	12 860	83,2	13,3	3,5	19 036
54	74,7	21,5	3,9	10 175	83,0	13,5	3,5	18 628
55	72,0	24,8	3,2	13 964	81,7	14,8	3,4	17 599
56	68,2	28,2	3,6	9 493	78,3	17,9	3,7	14 651
57	64,7	31,8	3,6	10 168	72,6	23,2	4,1	10 641
58	59,2	37,0	3,8	8 666	65,8	30,1	4,1	9 571
59	54,7	40,7	4,6	7 506	60,6	35,0	4,5	7 340
60	71,2	21,7	7,0	3 855	75,3	19,0	5,7	6 282
61	72,4	18,3	9,3	2 675	75,1	17,8	7,1	3 377
62	74,2	14,9	10,9	1 966	74,7	17,6	7,8	3 150
63	67,0	15,4	17,5	1 323	67,8	20,0	12,2	1 806
64	65,2	12,6	22,2	1 100	64,7	21,0	14,2	1 497

*) Työttömiin kuuluvat myös toimenpiteiden piirissä olevat työnhakijat. Toimenpiteillä olevin osuus työttömistä vaihtelee 0,2–20 prosentin välillä. Osuus on suurin nuorimmassa ikäryhmässä. Osa-aikaeläkkeellä olevat ovat työllisiä vuosina 1990 ja 1993 (osuus hyvin pieni), muulloin he ovat eläkeläisiä. Ryhmä *muut* saattaa sisältää myös vanhuuseläkkeellä olevia.

Liite 4a

*Työn päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä vuonna 2002 varhaiseläke-reitin mukaan, vertailutilana työssä jatkavat. Estimaatit ja keskihajonnat, kooste multinomilogit-malleista.**

	Malli 1					
	Työtön		Täysi työ- kyvyttömyyseläke		Osatyö- kyvyttömyyseläke	
	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta
51–54 vuotta	-0,598	0,032	-0,566	0,054	-0,630	0,107
60–64 vuotta	-0,060	0,050	0,138	0,074	-1,209	0,261
Nainen, yksin	-0,321	0,060	-0,378	0,102	0,307	0,276
Mies, puoliso ei työssä	-0,067	0,057	0,012	0,096	0,671	0,273
Nainen, puoliso ei työssä	-0,195	0,058	-0,279	0,098	0,601	0,263
Nainen, puoliso työssä	-0,563	0,055	-0,639	0,096	0,715	0,247
Mies, puoliso työssä	-0,426	0,050	-0,336	0,084	0,238	0,249
Korkea-aste	-0,335	0,045	-0,811	0,076	-0,590	0,153
Keskiaste	0,043	0,033	-0,219	0,055	-0,106	0,116
Länsi-Suomi	0,204	0,039	0,065	0,064	0,250	0,136
Keski-Suomi	0,372	0,042	0,303	0,068	0,306	0,148
Itä- ja Pohjois-Suomi	0,411	0,060	0,257	0,099	0,490	0,199
Yrittäjä	-1,850	0,088	-0,313	0,090	-0,073	0,191
Maatalousyrittäjä	-2,405	0,176	-0,490	0,197	0,249	0,489
Maatalous	-0,457	0,107	0,115	0,175	-0,258	0,461
Rakennus	0,284	0,052	0,267	0,099	-0,242	0,273
Kauppa, majoitus	-0,338	0,050	-0,228	0,098	-0,077	0,194
Koul., terv., sos.pal., julkh.	-1,247	0,051	0,062	0,080	0,164	0,159
Liikenne, rahoitus	-0,421	0,044	0,009	0,079	-0,100	0,172
Muut	-0,579	0,064	0,375	0,100	-0,061	0,246
Alin tuloneljännes	0,788	0,035	0,089	0,062	-0,072	0,128
Ylin tuloneljännes	-0,468	0,050	-0,394	0,076	-0,620	0,170
Työtön2000	1,980	0,047	0,775	0,123	-0,973	0,584
Vakio	-2,382	0,060	-3,493	0,103	-5,689	0,273
Otoskoko (lkm.)	5 252		1 711		390	

*) Henkilö työssä vuoden 2001 lopussa. Vertailuryhmä: 54–58-vuotias, yksin asuva mies, perusasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 2000. Ikä on vuodelta 2002, tulotasoa (valtion veronalaiset tulot) ja työttömyystaustaa kuvaavat muuttujat vuodelta 2000, muiden muuttujien arvot vuodelta 2001. Tuloksia ryhmästä *muut työn päättymisen syyt* ei esitetty.

Liite 4b

*Työn päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä vuonna 2002 varhaiseläke-reitin mukaan, vertailutilana työssä jatkavat. Estimaatit ja keskihajonnat, kooste multinomilogit-malleista.**

	Malli 2		Malli 3		Malli 4	
	Yksilöllinen varhaiseläke		Osa-aikaeläke		Varhennettu vanhuuseläke	
	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta
61–64 vuotta	0,231	0,100	.	.	.	.
60–64 vuotta	.	.	-0,476	0,046	.	.
Nainen, yksin	0,003	0,241	0,073	0,086	0,154	0,228
Mies, puoliso ei työssä	0,402	0,215	0,128	0,086	0,665	0,203
Nainen, puoliso ei työssä	0,631	0,213	0,414	0,081	0,679	0,209
Nainen, puoliso työssä	0,014	0,253	0,415	0,080	-0,009	0,253
Mies, puoliso työssä	0,082	0,214	0,243	0,076	0,120	0,207
Korkea-aste	-0,740	0,150	-0,055	0,046	0,449	0,117
Keskiaste	-0,150	0,117	0,106	0,043	0,048	0,122
Länsi-Suomi	0,105	0,125	-0,042	0,041	-0,331	0,108
Keski-Suomi	0,249	0,137	-0,057	0,047	-0,269	0,128
Itä- ja Pohjois-Suomi	0,379	0,198	-0,129	0,077	-0,013	0,190
Yrittäjä	-0,680	0,177	-0,162	0,061	-0,101	0,129
Maatalousyrittäjä	-1,153	0,352	-2,008	0,238	-1,124	0,531
Maatalous	0,328	0,306	-0,143	0,147	-0,633	0,424
Rakennus	0,145	0,221	-0,521	0,098	-0,640	0,268
Kauppa, majoitus	0,192	0,168	0,034	0,062	0,287	0,148
Koul., terv., sos.pal., julkh.	-0,151	0,161	-0,048	0,053	-0,678	0,158
Liikenne, rahoitus	-0,170	0,165	0,092	0,053	0,163	0,135
Muut	-0,156	0,217	-0,229	0,081	0,189	0,170
Alin tuloneljännes	0,042	0,127	-0,407	0,050	0,190	0,125
Ylin tuloneljännes	0,082	0,143	0,027	0,044	0,348	0,116
Työtön2000	0,192	0,463	-0,997	0,248	-0,250	0,595
Vakio	-3,795	0,237	-2,386	0,084	-3,411	0,222
Otoskoko (lkm.)	427		3 837		525	

*) Henkilö työssä vuoden 2001 lopussa. Vertailuryhmä: 59–60-vuotias (malli 2), 56–59-vuotias (malli 3), yksin asuva mies, perusasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 2000. Muut määritelmät ks. liite 4a.

Liite 5

50–63-vuotiaiden työllisten taustatietoja 1996 ja 2001 lopussa, %.*

	1996	2001
Ikä (osuus 50–63-vuotiaista työllisistä)		
50–53 vuotta	52	46
54–58 vuotta	37	42
59–63 vuotta	11	12
"Sukupuoli- ja perhetausta"		
Nainen, yksin	13	13
Nainen, puoliso ei työssä	17	13
Nainen, puoliso työssä	21	24
Mies, yksin	8	9
Mies, puoliso ei työssä	12	10
Mies, puoliso työssä	29	31
Työtön edellisen vuoden lopussa (1995 tai 2000)	2	2
Koulutus		
Perusaste	43	35
Keskiaste	28	34
Korkea-aste	29	32
Asuinkunta		
Uusimaa	30	30
Länsi-Suomi	39	39
Keski-Suomi	24	24
Itä- ja Pohjois-Suomi	7	7
Eläkelaki		
TEL (+TAEI)	43	46
YEL	10	10
MYEL	8	5
LEL	2	3
KVTEL+VEL	32	31
Muut	5	5
Toimiala		
Maa- ja metsätalous	10	7
Rakentaminen	4	6
Kauppa ja majoitus	12	12
Koulutus-, terveys- ja sos. palv., julk. hallinto	29	28
Teollisuus	20	20
Liikenne ja rahoituspalvelut	18	20
Muut toimialat	7	7
Yrityskoko, henkilöstön lukumäärä		
Suuri (500 +)	40	36
Keskisuuri (50–499)	30	30
Pieni (alle 50)	30	34
Otoskoko (lkm.)	97 153	132 462

*) Työllisten määritelmä ks. liite 1.

Liite 6a

*Työn päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä TEL-aloilla vuonna 2002 varhaiseläkereitin mukaan, vertailutilana työssä jatkavat. Estimaatit ja keskihajonnat, kooste multinomilogit-malleista.**

	Malli 1					
	Työtön		Täysi työ- kyvyttömyyseläke		Osatyö- kyvyttömyyseläke	
	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta
Pieni, 51–54-v.	0,333	0,080	0,164	0,273	-0,461	0,364
Suuri, 51–54-v.	-0,224	0,091	0,357	0,262	0,549	0,296
Pieni, 55–64-v.	0,811	0,075	0,817	0,247	-0,169	0,347
Keskisuuri, 55–64-v.	1,012	0,077	0,489	0,270	0,313	0,336
Suuri, 55–64-v.	1,001	0,075	0,799	0,249	0,966	0,287
Nainen, yksin	-0,378	0,076	-0,565	0,277	0,315	0,433
Mies, puoliso ei työssä	-0,132	0,074	0,281	0,237	0,375	0,451
Nainen, puoliso ei työssä	-0,144	0,072	-0,131	0,252	0,196	0,444
Nainen, puoliso työssä	-0,522	0,070	-0,465	0,242	0,786	0,389
Mies, puoliso työssä	-0,397	0,064	-0,245	0,217	0,654	0,382
Korkea-aste	-0,344	0,057	-0,983	0,222	-0,386	0,256
Keskiaste	0,064	0,042	-0,016	0,135	-0,038	0,182
Länsi-Suomi	0,343	0,048	-0,017	0,156	0,186	0,208
Keski-Suomi	0,494	0,053	0,037	0,178	0,219	0,235
Itä- ja Pohjois-Suomi	0,391	0,083	0,482	0,238	0,571	0,323
Alin tuloneljännes	0,425	0,045	0,366	0,152	0,536	0,195
Ylin tuloneljännes	-0,437	0,061	-0,259	0,195	-0,807	0,292
Työtön2000	1,523	0,075	0,258	0,393	-1,008	1,010
Vakio	-3,458	0,092	-5,537	0,300	-6,799	0,459
Otoskoko (lkm.)	3 136		256		148	

*) Henkilö työssä vuoden 2001 lopussa. Vertailuryhmä: 51–54-vuotias, työssä keskisuuressa TEL alan yrityksessä, yksin asuva mies, perustasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 2000. Ikä on vuodelta 2002, tulotasoa (valtion veronalaiset tulot) ja työttömyystaustaa kuvaavat muuttujat vuodelta 2000, muiden muuttujien arvot vuodelta 2001. Tuloksia ryhmästä *muut työn päättymisen syyt* ei esitetty.

Liite 6b

*Työn päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä TEL-aloilla vuonna 2002 varhaiseläkereitin mukaan, vertailutilana työssä jatkavat. Estimaatit ja keskihajonnat, kooste multinomilogit-malleista.**

	Malli 2		Malli 3		Malli 4	
	Yksilöllinen varhaiseläke		Osa-aikaeläke		Varhennettu vanhuuseläke	
	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta
Pieni, 59–60-v.	-0,278	0,316				
Suuri, 59–60-v.	0,364	0,270				
Pieni, 61–64-v.	0,404	0,268				
Keskisuuri, 61–64-v.	0,477	0,275				
Suuri, 61–64-v.	0,476	0,269				
Pieni, 56–59-v.			-0,486	0,072		
Suuri, 56–59-v.			0,015	0,062		
Pieni, 60–66-v.			-0,609	0,109		
Keskisuuri, 60–64-v.			-0,397	0,108		
Suuri, 60–64-v.			-0,488	0,108		
Suuri					0,719	0,146
Pieni					-0,315	0,179
Nainen, yksin	0,164	0,342	0,143	0,114	0,492	0,315
Mies, puoliso ei työssä	0,468	0,306	0,099	0,112	0,600	0,283
Nainen, puoliso ei työssä	0,537	0,317	0,466	0,110	1,119	0,294
Nainen, puoliso työssä	-0,008	0,394	0,441	0,108	0,861	0,329
Mies, puoliso työssä	0,045	0,313	0,206	0,099	0,279	0,285
Korkea-aste	-0,572	0,218	0,002	0,065	0,599	0,155
Keskiaste	0,093	0,169	0,054	0,058	0,150	0,172
Länsi-Suomi	0,220	0,178	-0,081	0,056	-0,243	0,142
Keski-Suomi	0,338	0,201	-0,235	0,070	-0,386	0,181
Itä- ja Pohjois-Suomi	0,096	0,365	-0,320	0,128	-0,053	0,287
Alin tuloneljännes	-0,267	0,193	-0,374	0,068	-0,514	0,198
Ylin tuloneljännes	-0,102	0,210	-0,142	0,065	0,495	0,150
Työtön2000	-0,373	1,018	-1,328	0,454	-0,200	1,026
Vakio	-4,043	0,363	-2,136	0,108	-3,720	0,304
Otoskoko (lkm.)	192		1 910		300	

*) Henkilö työssä vuoden 2001 lopussa. Vertailuryhmä: 51–54-vuotias, työssä keskisuudessa TEL-alan yrityksessä, yksin asuva mies, perustasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 2000. Muut määritelmät ks. liite 6a.

Liite 7a

*Työn päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä vuonna 1997 varhaiseläke-reitin mukaan, vertailutilana työssä jatkavat. Estimaatit ja keskihajonnat, kooste multinomilogit-malleista.**

	Malli 1					
	Työtön		Täysi työ- kyvyttömyyseläke		Osatyö- kyvyttömyyseläke	
	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta
51–54 vuotta	-0,72	0,041	-0,433	0,062	-0,689	0,161
60–64 vuotta	0,100	0,058	0,374	0,079	-0,377	0,267
Nainen, yksin	-0,077	0,076	-0,301	0,115	0,937	0,449
Mies, puoliso ei työssä	-0,019	0,074	0,094	0,106	0,554	0,481
Nainen, puoliso ei työssä	-0,082	0,072	-0,392	0,110	0,863	0,444
Nainen, puoliso työssä	-0,392	0,075	-0,691	0,114	0,774	0,441
Mies, puoliso työssä	-0,558	0,071	-0,504	0,102	0,376	0,444
Korkea-aste	-0,293	0,058	-0,840	0,091	-0,116	0,209
Keskiaste	0,065	0,042	-0,161	0,065	0,088	0,179
Länsi-Suomi	0,213	0,049	0,136	0,075	-0,247	0,184
Keski-Suomi	0,402	0,053	0,387	0,079	-0,130	0,202
Itä- ja Pohjois-Suomi	0,525	0,073	0,439	0,108	-0,289	0,319
Yrittäjä	-1,391	0,089	-0,241	0,098	0,355	0,267
Maatalousyrittäjä	-1,837	0,153	-0,798	0,181	1,024	0,989
Maatalous	-0,111	0,118	0,571	0,165	-0,467	0,977
Rakennus	0,026	0,079	0,029	0,139	-0,050	0,556
Kauppa, majoitus	-0,061	0,060	-0,053	0,106	0,077	0,348
Koul., terv., sos.pal., julkh.	-1,043	0,062	0,073	0,091	0,821	0,272
Liikenne, rahoitus	-0,193	0,056	0,033	0,093	0,727	0,285
Muut	-0,519	0,080	0,508	0,110	0,610	0,361
Alin tuloneljännes	0,648	0,044	0,236	0,070	-0,230	0,197
Ylin tuloneljännes	-0,446	0,063	-0,018	0,083	-0,743	0,246
Työtön1995	2,193	0,061	0,490	0,166	.	.
Vakio	-2,677	0,079	-3,752	0,121	-6,707	0,484
Otoskoko (lkm.)	3 305		1 336		181	

*) Henkilö työssä vuoden 1996 lopussa. Vertailuryhmä: 55–59-vuotias, yksin asuva mies, perusasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 1995. Ikä on vuodelta 2002, tulotasoa (valtion veronalaiset tulot) ja työttömyystaustaa kuvaavat muuttujat vuodelta 2000, muiden muuttujien arvot vuodelta 2001. Tuloksia ryhmästä *muut työn päättymisen syyt* ei esitetty.

Liite 7b

*Työn päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä vuonna 1997 varhaiseläke-reitin mukaan, vertailutilana työssä jatkavat. Estimaatit ja keskihajonnat, kooste multinomilogit-malleista.**

	Malli 2		Malli 3		Malli 4	
	Yksilöllinen varhaiseläke		Osa-aikaeläke		Varhennettu vanhuuseläke	
	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta
60–64 vuotta	0,286	0,089	-0,413	0,096	.	.
Nainen, yksin	0,626	0,237	0,322	0,251	0,732	0,285
Mies, puoliso ei työssä	0,873	0,227	0,356	0,249	0,729	0,270
Nainen, puoliso ei työssä	0,766	0,226	0,479	0,244	0,988	0,269
Nainen, puoliso työssä	0,084	0,267	0,533	0,254	0,302	0,321
Mies, puoliso työssä	0,446	0,229	0,449	0,238	0,384	0,272
Korkea-aste	-0,598	0,139	0,370	0,120	0,107	0,147
Keskiaste	0,025	0,105	0,108	0,126	-0,097	0,144
Länsi-Suomi	0,046	0,111	-0,220	0,105	-0,167	0,126
Keski-Suomi	0,182	0,122	-0,287	0,123	-0,302	0,154
Itä- ja Pohjois-Suomi	0,349	0,167	-0,241	0,190	-0,266	0,236
Yrittäjä	-0,316	0,151	-0,098	0,159	-0,307	0,172
Maatalousyrittäjä	-0,978	0,331	-3,796	1,065	-1,520	0,397
Maatalous	0,060	0,300	0,555	0,385	0,133	0,345
Rakennus	0,090	0,216	0,614	0,257	-0,699	0,357
Kauppa, majoitus	-0,266	0,167	0,566	0,190	-0,297	0,182
Koul., terv., sos.pal., julkh.	0,008	0,136	0,801	0,159	-0,757	0,173
Liikenne, rahoitus	-0,072	0,144	0,579	0,170	-0,220	0,163
Muut	-0,101	0,190	0,576	0,211	-0,114	0,203
Alin tuloneljännes	0,042	0,120	-0,556	0,167	0,620	0,151
Ylin tuloneljännes	0,105	0,125	0,331	0,113	0,783	0,144
Työtön1995	0,494	0,398	-1,088	1,009	-0,815	1,012
Vakio	-4,065	0,243	-4,249	0,267	-3,981	0,281
Otoskoko (lkm.)	549		532		373	

*) Henkilö työssä vuoden 1996 lopussa. Vertailuryhmä: 58–59-vuotias (malli 2 ja 3), yksin asuva mies, perusasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 1995. Muut määritelmät ks. liite 6a.

Liite 8a

*Työn päättymiseen 60–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä vuonna 2002 varhais-eläkereitin mukaan, vertailutilana työssä jatkavat. Estimaatit ja keskihajonnat, multinomilogit-malli.**

	Malli 1					
	Työtön		Täysi työ- kyvyttömyyseläke		Osatyö- kyvyttömyyseläke	
	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta
Nainen, yksin	-0,116	0,184	-0,462	0,255	0,124	0,123
Mies, puoliso ei työssä	-0,136	0,165	-0,189	0,225	0,035	0,124
Nainen, puoliso ei työssä	0,029	0,169	-0,497	0,236	0,260	0,118
Nainen, puoliso työssä	-0,329	0,218	-0,515	0,285	-0,071	0,133
Mies, puoliso työssä	-0,323	0,167	-0,400	0,224	-0,552	0,127
Korkea-aste	-0,492	0,145	-0,851	0,216	0,277	0,073
Keskiaste	0,186	0,101	-0,233	0,149	-0,103	0,075
Länsi-Suomi	0,491	0,118	0,161	0,174	0,097	0,067
Keski-Suomi	0,592	0,131	0,662	0,180	0,237	0,075
Itä- ja Pohjois-Suomi	0,662	0,194	0,666	0,254	0,271	0,113
Yrittäjä	-1,747	0,217	-0,272	0,207	-1,593	0,170
Maatalousyrittäjä	-3,354	0,576	0,036	0,532	-0,608	0,250
Maatalous	-0,428	0,293	-0,569	0,511	1,173	0,245
Rakennus	-0,022	0,169	0,126	0,263	0,993	0,185
Kauppa, majoitus	-0,107	0,136	-0,359	0,253	0,507	0,164
Koul., terv., sos.pal., julkh.	-1,786	0,183	-0,057	0,215	1,972	0,123
Liikenne, rahoitus	-0,433	0,131	-0,222	0,215	1,146	0,133
Muut	-1,066	0,206	0,240	0,244	1,616	0,143
Alin tuloneljännes	0,219	0,112	-0,011	0,158	-0,379	0,080
Ylin tuloneljännes	-0,503	0,149	-0,960	0,245	-0,096	0,076
Työtön2000	2,298	0,202	1,031	0,410	0,957	0,224
Vakio	-2,500	0,178	-3,209	0,253	-3,171	0,158
Otoskoko (lkm.)	550		251		1 673	

*) Henkilö työssä vuoden 2001 lopussa. Vertailuryhmä: yksin asuva mies, perusasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 2000. Ikä on vuodelta 2002, tulotasoa (valtion veronalaiset tulot) ja työttömyystaustaa kuvaavat muuttujat vuodelta 2000, muiden muuttujien arvot vuodelta 2001. Tuloksia ryhmästä *muut työn päättymisen syyt* ei esitetty. Riskisuhteet ks. liite 9.

Liite 8b

*Työn päättymiseen 60–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä vuonna 2002 varhais-eläkereitin mukaan, vertailutilana työssä jatkavat. Estimaatit ja keskihajonnat, multinomilogit-malli.**

	Malli 2		Malli 3		Malli 4	
	Yksilöllinen varhaiseläke		Osa-aikaeläke		Varhennettu vanhuuseläke	
	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta
Nainen, yksin	-0,133	0,277	0,199	0,203	0,155	0,228
Mies, puoliso ei työssä	0,339	0,240	0,397	0,188	0,668	0,203
Nainen, puoliso ei työssä	0,577	0,239	0,518	0,192	0,682	0,209
Nainen, puoliso työssä	-0,105	0,301	0,491	0,209	-0,005	0,253
Mies, puoliso työssä	0,068	0,241	0,168	0,187	0,125	0,207
Korkea-aste	-0,573	0,169	0,260	0,109	0,443	0,117
Keskiaste	-0,090	0,134	0,159	0,108	0,050	0,122
Länsi-Suomi	0,200	0,145	0,014	0,096	-0,331	0,108
Keski-Suomi	0,363	0,160	-0,152	0,119	-0,270	0,128
Itä- ja Pohjois-Suomi	0,525	0,225	-0,261	0,203	-0,015	0,190
Yrittäjä	-0,700	0,202	-0,427	0,142	-0,099	0,130
Maatalousyrittäjä	-1,310	0,392	-2,093	0,565	-1,122	0,531
Maatalous	0,309	0,335	-0,267	0,354	-0,628	0,424
Rakennus	0,184	0,241	-0,178	0,210	-0,640	0,268
Kauppa, majoitus	0,068	0,194	0,181	0,144	0,290	0,148
Koul., terv., sos.pal., julkh.	-0,149	0,180	-0,086	0,129	-0,663	0,158
Liikenne, rahoitus	-0,354	0,193	0,095	0,128	0,169	0,135
Muut	-0,266	0,249	-0,132	0,179	0,199	0,170
Alin tuloneljännes	0,042	0,147	-0,601	0,133	0,191	0,125
Ylin tuloneljännes	0,087	0,163	0,098	0,105	0,349	0,116
Työtön2000	0,380	0,521	-1,324	1,009	-0,251	0,595
Vakio	-3,583	0,259	-3,058	0,199	-3,420	0,222
Otoskoko (lkm.)	325		635		525	

*) Henkilö työssä vuoden 2001 lopussa. Vertailuryhmä: yksin asuva mies, perusasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 2000. Ikä on vuodelta 2002, tulotasoa (valtion veronalaiset tulot) ja työttömyystaustaa kuvaavat muuttujat vuodelta 2000, muiden muuttujien arvot vuodelta 2001. Tuloksia ryhmästä *muut työn päättymisen syyt* ei esitetty. Riskisuhteet ks. liite 9.

Liite 9

*Työn päättymiseen 60–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä syyn mukaan, vuosi 2002, kooste liitteen 8 riskisuhteista.**

	Työtön	TäysiTK	YVE	Osa-aika-eläke	Varh. vanhuus-eläke	Muut
Nainen, yksin	0,9	0,6	0,9	1,2	1,2	1,1
Mies, puoliso ei työssä	0,9	0,8	1,4	1,5**	1,9***	1,1
Nainen, puoliso ei työssä	0,9	0,6**	1,8***	1,7***	2,0***	1,3**
Nainen, puoliso työssä	1,0	0,6*	0,9	1,6**	1,0	0,9
Mies, puoliso työssä (Mies, yksin = 1)	0,7**	0,7*	1,1	1,2	1,1	0,6***
Korkea-aste	0,6***	0,4***	0,6***	1,3**	1,6***	1,3***
Keskiaste (Perusaste = 1)	1,2	0,8	0,9	1,2	1,1	0,9
Länsi-Suomi	1,6***	1,2	1,2	1,0	0,7***	1,1
Keski-Suomi	1,8***	1,9***	1,4**	0,9	0,8**	1,3***
Itä- ja Pohjois-Suomi (Uusimaa = 1)	1,9***	1,9**	1,7**	0,8	1,0	1,2***
Yrittäjä (Palkansaaja = 1)	0,2***	0,7	0,5***	0,7**	0,9	0,2***
Maatalous	0,7	0,6	1,4	0,8	0,5	3,2***
Rakennus	1,0	1,1	1,2	0,8	0,5**	2,7***
Kauppa, majoitus	0,9	0,7*	1,0	1,2	1,3*	1,7***
Koul., terv., sos.pal., julkh.	0,2***	0,9	0,9	0,9	0,5***	7,2***
Liikenne, rahoitus (Teollisuus = 1)	0,6***	0,8	0,7	1,1	1,2	3,1***
Alin tuloneljännes	1,2**	1,0	1,0	0,5***	1,2	0,7***
Ylin tuloneljännes (Keskituloinen = 1)	0,6***	0,4***	1,1	1,1	1,4***	0,9
Työtön2000 (Ei-työtön2000 = 1)	10,0***	2,8***	1,4	0,3	0,8	2,6***

*) Henkilö työssä vuoden 2001 lopussa. Vertailuryhmä: yksin asuva mies, perusasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 2000. Ikä on vuodelta 2002, tulotasoa (valtion veronalaiset tulot) ja työttömyystaustaa kuvaavat muuttajat vuodelta 2000, muiden muuttajien arvot vuodelta 2001. TäysiTK = täysi työkyvyttömyyseläke, YVE = yksilöllinen varhaiseläke. Osatyökyvyttömyyseläke on ryhmässä *muut työn päättymisen syyt*. Estimaatit ja hajonnat ks. liitteet 8a ja 8b.

Liite 10

*Työttömyyden päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä syyn mukaan vuonna 2002, estimaatit ja keskihajonnat, multinomilogit-malli.**

	Työllistyy		Työkyvyttömyys- eläke		Muut	
	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta
51–54 vuotta	0,938	0,044	-0,037	0,080	0,494	0,069
60–64 vuotta	-0,515	0,099	0,409	0,106	3,577	0,058
Työtön 2000&2001	-0,749	0,048	0,429	0,120	1,150	0,074
Nainen, yksin	0,193	0,077	-0,226	0,109	-0,208	0,076
Mies, puoliso ei työssä	0,196	0,084	0,045	0,115	0,129	0,077
Nainen, puoliso ei työssä	0,156	0,077	-0,357	0,110	-0,150	0,070
Nainen, puoliso työssä	0,669	0,071	-0,733	0,148	-0,006	0,085
Mies, puoliso työssä	0,601	0,071	-0,186	0,126	0,081	0,081
Korkea-aste	0,241	0,061	-0,210	0,123	0,254	0,067
Keskiaste	0,204	0,046	-0,082	0,077	0,067	0,050
Länsi-Suomi	-0,117	0,058	-0,072	0,100	-0,215	0,061
Keski-Suomi	-0,194	0,062	-0,044	0,103	-0,272	0,065
Itä- ja Pohjois-Suomi	-0,341	0,079	-0,239	0,134	-0,290	0,081
Alin tuloneljännes	-0,966	0,071	0,471	0,080	-0,808	0,058
Ylin tuloneljännes	0,552	0,051	-0,264	0,118	-0,260	0,061
Vakio	-2,172	0,090	-3,424	0,164	-3,832	0,112
Otoskoko (lkm.)	2 869		827		3 764	

*) Henkilö työtön vuoden 2001 lopussa. Vertailuryhmä: 55–59-vuotias, yksin asuva mies, perusasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 2000. Ikä on vuodelta 2002, tulotaso (valtion veronalaiset tulot) ja pitkäaikaistyöttömyyttä kuvaavien muuttujien arvot vuodelta 2000, muiden muuttujien arvot vuodelta 2001. Työttömyyseläke on ryhmässä *muut*.

Liite 11

*Työttömyyden päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä syyn mukaan vuonna 1997, estimaatit ja keskihajonnat, multinomilogit-malli.**

	Työllistyy		Työkyvyttömyys- eläke		Muut	
	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta	estimaatti	hajonta
51–54 vuotta	1,498	0,049	-0,035	0,100	0,817	0,070
60–64 vuotta	-0,013	0,118	0,892	0,137	4,418	0,064
Työtön 1995&1996	-0,552	0,051	0,542	0,143	1,642	0,074
Nainen, yksin	-0,140	0,086	-0,049	0,145	-0,243	0,083
Mies, puoliso ei työssä	0,297	0,080	0,010	0,143	-0,134	0,081
Nainen, puoliso ei työssä	-0,126	0,081	-0,504	0,143	-0,287	0,075
Nainen, puoliso työssä	0,279	0,078	-0,333	0,173	-0,125	0,094
Mies, puoliso työssä	0,700	0,072	-0,130	0,155	-0,165	0,086
Korkea-aste	0,293	0,061	-0,342	0,164	0,288	0,074
Keskiaste	0,046	0,049	-0,202	0,104	0,066	0,055
Länsi-Suomi	-0,182	0,055	0,094	0,124	-0,160	0,061
Keski-Suomi	-0,316	0,061	0,240	0,129	-0,177	0,067
Itä- ja Pohjois-Suomi	-0,432	0,083	0,073	0,173	-0,176	0,087
Alin tuloneljännes	-0,604	0,061	0,582	0,101	-0,605	0,060
Ylin tuloneljännes	0,100	0,055	-0,204	0,143	-0,258	0,064
Vakio	-2,588	0,096	-4,377	0,210	-4,632	0,118
Otoskoko (lkm.)	2 573		516		3 941	

*) Henkilö työtön vuoden 1996 lopussa. Vertailuryhmä: 55–59-vuotias, yksin asuva mies, perusasteen koulutus, asuinpaikka Uusimaa, ammattiasema palkansaaja, teollisuuden toimiala, keskituloinen, ei työtön vuonna 1995. Ikä on vuodelta 1997, tulotaso (valtion veronalaiset tulot) ja pitkäaikaistyöttömyyttä kuvaavat muuttujat vuodelta 1995, muiden muuttujien arvot vuodelta 1996. Työttömyyseläke ryhmässä *muut*.

Liite 12

*Työttömyyden päättymiseen 51–64-vuotiaana vaikuttavia tekijöitä syyn mukaan vuonna 1997, riskisuhteet, multinomilogit-malli.**

	Työllistyy	TK-eläke
51–54 vuotta	4,5***	1,0
60–64 vuotta (55–59 vuotta = 1)	1,0	2,4***
Työtön2000	0,6***	1,7***
Nainen, yksin	0,9	1,0
Mies, puoliso ei työssä	1,3***	1,0
Nainen, puoliso ei työssä	0,9	0,6***
Nainen, puoliso työssä	1,3***	0,7*
Mies, puoliso työssä (Mies, yksin = 1)	2,0***	0,9
Korkea-aste	1,3***	0,7**
Keskiaste (Perusaste = 1)	1,0	0,8*
Länsi-Suomi	0,8***	1,1
Keski-Suomi	0,7***	1,3*
Itä- ja Pohjois-Suomi (Uusimaa = 1)	0,6***	1,1
Alin tuloneljännes	0,5***	1,8***
Ylin tuloneljännes (Keskituloinen = 1)	1,1*	0,8

* Vertailuryhmä kursivoitu. Vertailuryhmä, estimaatit ja hajonnat ks. liite 11.

Tutkimuksessa tarkastellaan varhaiseläkkeiden käytön muuttumista viime vuosikymmenen aikana. Tutkimuksesta ilmenee, missä määrin eri varhaiseläkkeille siirtyneiden henkilöiden profiilit poikkeavat toisistaan. Näkyvätkö esimerkiksi yksilöiden väliset koulutus- ja tuloerot myös siinä, mitä kautta he eläkkeelle siirtyvät?

Käsillä oleva tutkimus tarjoaa kokonaisvaltaisen kuvan 50–64-vuotiaiden varhaisen eläkkeelle siirtymisen kehityksestä vuosina 1990–2002. Tutkimustieto varhaiseläkereittien muutoksista ja käytöstä eri väestöryhmissä antaa lähtökohtia tämän vuosikymmenen varhaiseläkekysymysten tarkastelulle.

ISSN 1236-3049

Eläketurvakeskus

00065 Eläketurvakeskus
Puh. 010 7511
Faksi (09) 148 1172

Pensionsskyddscentralen

00065 Pensionsskyddscentralen
Tfn 010 7511
Fax (09) 148 1172

Finnish Centre for Pensions

FI-00065 Eläketurvakeskus, Finland
Tel. +358 10 7511
Fax +358 9 148 1172

www.etk.fi